

NYTT OM

KVINNE- FORSKNING

Nr. 5/84

KVINNER I
U - LAND

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVF's sekretariat for kvinneforskning.

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges almenvitenskapelige forskningsråds

Sekretariat for kvinneforskning

Årgang 8, 1984

Redaksjon:

Sekretariatet for kvinneforskning

Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz

Omslag og layout: Josef Leupi

Trykk: GCS Oslo

Sats: JET-Z

ISSN: 033-0265

Utkommer med 4-6 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatteren samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr. 15,-

Abonnement: kr. 60,-

Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Munthes gt. 29, 0260 Oslo 2.

Tlf.: (02) 56 52 90

Omslagsillustrasjon:

Norges første kvinnelige student,

Cecilie Thorsen.

Malt av Kalle Løchen 1885 (utsnitt).

Tilhører Nasjonalgalleriet.

Kjære leser!

Arbeid på tvers av faggrenser har vært et viktig kjennetegn ved kvinneforskningen, og er en vesentlig årsak til den anerkjennelsen den etter hvert har fått. U-landskvinneforskere har videreutviklet kvinneforskningens metoder i sine studier av ikke-europeiske kulturer og samfunn. Erfaringer, begreper og modeller fra norsk kvinneforskning er anvendbare i arbeidet med å analysere og evaluere kvinners og barns situasjon i utviklingsland.

Dette var noe av utgangspunktet for at Sekretariatet for kvinneforskning i juni 1984 arrangerte en konferanse om «Kvinner i u-land». Vi ville dessuten synliggjøre den forskning som nå foregår i Norge om kvinner i ikke-europeiske kulturer. Og ikke minst viktig mente vi det var å drøfte tiltak for å styrke spesielt denne delen av kvinneforskningen i tiden framover. I dette nummeret presenterer vi noen av innleggene på konferansen.* Artiklene skulle hver på sin måte belyse de tre momentene som er nevnt her. I tillegg til artikler med utgangspunkt fra konferansen, har vi tatt med et innlegg om *harems*, skrevet av en forsker som selv kommer fra en ikke-europeisk kultur – Egypt.

Mye har skjedd etter at konferansen fant sted:

- Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (NAVF) har bevilget 1/2 lønn i 1/2

år til prosjektleder + kr 20 000 til reiser til et tverrfaglig program for krysskulturell kvinneforskning.

- Departementet for utviklingshjelp har lagt fram en handlingsplan fra NORAD om kvinnerettet bistand. (Mer om planen kan du lese på side 39.)
- Departementet for utviklingshjelp har fra og med 1985 og i 5 år bevilget et årlig beløp på 3 mill. kr til et forskningsprogram om «Kvinner og utvikling».

Gledelig, er vår kommentar. Og vi benytter sjansen til å rette en takk til forskerne Ingrid Eide, Ragnhild Lund og Sidsel Saugestad for en stor innsats. Uten dem hadde det ikke blitt noen konferanse, ingen penger fra NAVF eller et temanummer om kvinner i u-land.

Vi har imidlertid nok en gledelig nyhet å bringe: *Sekretariatet for kvinneforskning opprettholdes i sin nåværende form ut 1986*. Vedtak ble fattet i NAVFs styre 11. desember 1984. Vi har altså fått en forlengelse på ett år, og vi tror at NAVF også utover 1986 vil gi støtte til kvinneforskning og kvinnelige forskere – men kanskje i andre former.

GODT NYTTÅR!

* Det er utgitt en rapport fra konferansen, som kan fås ved henvendelse til Sekretariatet.

Innhold

<i>Ragnhild Lund:</i>	
Kvinnestudier, fagutvikling, fagkomplementaritet	s. 3
<i>Else Skjønberg:</i>	
En u-landskvinneforskers bekjennelser	s. 5
<i>Margareta Wandel og Gerd Holmboe Ottesen:</i>	
«Det daglige brød». En landsbystudie fra Sør-Sri Lanka	s. 12
<i>Kristi Anne Stølen:</i>	
Kvinner, kapitalisme og hverdagsliv	s. 20
<i>Saphinaz-Amal Naguib:</i>	
Harem sett fra Europa	s. 31
<i>Else Skjønberg:</i>	
NORADs handlingsplan for kvinnerettet bistand	s. 39
BOKOMTALER	
Second-Class Citizen, The Bride Price og The Slave Girl	s. 42
Kvinne(p)syke	s. 46
Hva vil kvinnen	s. 48
Language, Gender and Society	s. 50
Kvinner selv	s. 53
Kvindfolk – en danmarkshistorie fra 1600 til 1980	s. 55
Fra stua full til tobarnskull	s. 59
LITTERATURKOMMENTARER	s. 61
MØTER, SEMINARER, KONFERANSER	
Fordelingsteori og fordelingspolitikk i et kvinneperspektiv	s. 67
Kvinneuniversitetet – planleggingsseminar	s. 70
Kvinner i ledelse – fra målsetting til realitet!	s. 71
LITT AV HVERT	s. 77
PUBLIKASJONER	s. 93

Kvinnestudier, fagutvikling og fagkomplementaritet

Hva er det som kjennetegner kvinneforskning i u-lands-sammenheng? Amanuensis Ragnhild Lund tok i sitt innlegg på seminaret «Kvinner og u-land» opp hva som har vært og er de rådende perspektiver, metodiske tilnærminger og tolkninger i denne forskningen.*

U-landskvinneforskning må i sin helhet analyseres i forhold til kvinnestudier generelt og i forhold til utviklingsstudier spesielt: Hva skiller kvinneforskning fra andre typer forskning? Er det overhodet interessant å snakke om kvinnestudier isolert? Hvor står u-landskvinneforskningens teorier om utvikling og underutvikling i forhold til annen utviklingsforskning?

Viktige trekk ved kvinneforskningen i denne forbindelsen er:

- empiriske og tverrvitenskapelige tradisjoner med referanse til analyser av kjønnskamp, kjønnsstrukturer og kjønnsundertrykking
- kvalitative metodiske tilnærminger for å synliggjøre kvinners bidrag og funksjoner og for å forstå kvinners plass i det totale samfunnsbildet før og nå, og for å forstå kvinneforskerens roller og funksjoner i forskningsprosessen

– normative og aksjonsorienterte tilnærminger, teoretisk og metodisk, både i forbindelse med legitimeringen av denne forskningen og formålet med den (bevisstgjøring).

U-landskvinneforskningens styrke i forhold til en god del annen utviklingsforskning, er blant annet at den bestandig har hatt elementer av beskrivende og forklarende, normative og kritiske komponenter. Det er derfor vanskelig å relatere denne kvinneforskningen til mer konvensjonelle klassifiseringer av utviklingsforskning.

Videre har u-landskvinneforskningens forhold til utvikling og modernisering som begreper og prosesser, hele tida vært dynamiske og knyttet til forandringer i livsløp, i familiære og intrafamiliære strukturer og i forhold til samfunnsforandringers betydning for kvinners arbeid hjemme og

* De følgende refleksjoner er basert på egne erfaringer fra ca. 10 års arbeid med kvinneperspektiv i bistandspolitikk og forskning og fra en nettopp gjennomført bibliografisk gjennomgang av kvinneforskningslitteratur publisert etter 1978. Innlegget vil bli publisert i sin helhet i en egen rapport fra seminaret.

nomført bibliografisk gjennomgang av kvinneforskningslitteratur publisert etter 1978. Innlegget vil bli publisert i sin helhet i en egen rapport fra seminaret.

ute. Men utviklingsbegrepet knyttes ikke bare til slike forandringer isolert, det refererer også til konsekvensene av forandringer. Vi har blant annet framhevet de mange uheldige og uforutsette virkningene av utvikling og modernisering. Vi har for eksempel vist til at marginalisering av kvinnelig arbeidskraft i jordbruk og industri synes å være universelle resultater av menns utviklingsplanlegging og utviklingsarbeid. Det samme gjelder polarisering av mannsinteressene innenfor handel og eksport. Men samtidig som vi har beskrevet og analysert denne elendigheten, har vi konkludert med at dette kunne ha vært unngått hvis utviklingsteoretikere og -planleggere hadde vurdert kjønnsdimensjonen i sine arbeider.

U-landskvinneforskningen har også endret fokus over tid. Dette ser vi tydelig ved gjennomgang av forskningslitteratur publisert etter 1970. Grovt kan vi dele denne utviklingen inn i tre faser: i) tidlig på 1970-tallet, ii) midten og slutten av 1970-tallet og iii) begynnelsen av 1980-tallet.

i) På begynnelsen av 1970-tallet visste kvinneforskere relativt lite om kvinner, både i egne og andre kulturer. I første omgang var det derfor om å gjøre å innhente manglende kunnskap om kvinners liv og virke. Synliggjøringsaspektet sto derfor i sentrum hos de aller fleste. En rekke rent beskrivende bidrag ble publisert.

ii) Men gradvis vokste det fram en klarere teoretisk forståelse av kvinner og kvinnekulturer. Analyser av kjønnsstrukturer i produksjon og reproduksjon. Forholdet mellom hva som er karakteristisk for husholdsaktivitet og offentlig aktivitet ble viet stor oppmerksomhet. Arbeidene av Bose-rup, senere Rosaldo, Lamphere et al., ble normgivende teoretisk (jamfør begreper

som privat/offentlig, hjemme / offentlige sfære, arbeid/sysselsetting, sexisme, undertrykking m.v.) og metodisk (jamfør forholdet mellom kvantitative og kvalitative tilnærminger). Samtidig ble reaksjonene på rent beskrivende framstillinger mer kritiske.

iii) Idag er fokus i økende grad konsentrert om sammenhengen mellom makro- og mikroforhold og konsekvenser for kvinner. Det vil si hvordan disse forholdene gjensidig påvirker hverandre og har innflytelse på enkeltindividets utviklingsmuligheter og hvordan kjønn er organisert i ulike sosiale kontekster.

Samtidig har såkalte krysskulturelle studier blitt tillagt større vekt. Når det gjelder denne siste utviklingstrenden tror jeg at vår forskning har frambrakt innsikt overordnet den vi finner innenfor mange andre typer utviklingsforskning.

Avslutningsvis vil jeg framheve behovet for at vi i enda større grad enn tidligere bør øke vårt flerfaglige samarbeid og vår forståelse for ulike fagsyn. Også Orkangerkonferansen bør ses i et slikt perspektiv. Vi har hverken råd eller mulighet til å isolere oss selv faglig ettersom vi alle er en del av spinkle og sårbare fagmiljøer. Mange av oss arbeider heller ikke i faste stillinger og har behov for å fungere utenom rene fagnettverk. Økt vilje og evne til å ville se komplementariteten i de ulike fagsyn med hensyn til teoretiseringer, nivåtenkning, metoder og anvendbarhet vil høyne mulighetene til å utvikle nye samarbeidsformer og nye interessante prosjekter.

Ragnhild Lund
amanuensis
Geografisk institutt
Universitetet i Trondheim

En u-landskvinneforskers bekjennelser

Tradisjonelle og etablerte forskningsmetoder er ofte lite egnet til å belyse og forstå underkulturer, som kvinner og fremmede kulturer. Ett eksempel på dette er de erfaringer forsker og konsulent Else Skjønberg fikk da hun skulle måle levestandard i to lokalsamfunn i Uganda og Sri Lanka. Disse og andre erfaringer ble retningsgivende for hennes tredje undersøkelse, som fant sted i Zambia.

Tre feltarbeid, i henholdsvis Uganda, Sri Lanka og Zambia, var for meg hver især grenseoverskridende. I løpet av perioden 1970 til 1978 hadde jeg tilbrakt fem år i den tredje verden. Jeg hadde lært en masse, ikke minst om kvinneforskning.

ved Viktoriasjøen vet jeg idag intet. Dengang visste jeg heller ikke noe, men det var først da jeg kom hjem til Norge og leste Boserup at min totale neglisjering av kvinner gikk opp for meg.

Uganda

Feltarbeidet i Uganda kan omtales kort. I løpet av de to årene jeg jobbet blant fiskere ved Viktoriasjøen fulgte jeg skolesosiologiens enkle oppskrift. Et omfattende utvalgsarbeid medførte at hundrevis av fiskere ble intervjuet med et enkelt spørreskjema som ga mange svar på få ting av relevans for dem vi skulle studere. Tiden var 1970–72 og fiskerfamilier ble ansett tilbørlig representert av menn. Om fiskerkvinner

Sri Lanka

Feltarbeidet blant lavkaster og andre tamiler på nordspissen av Sri Lanka ble noe helt annet. Jeg konsentrerte meg om én landsby denne gangen. Datainnsamling, igjen med spørreskjema, ble utvidet med en rekke forhold som jeg ut fra lesing blant annet om indikatorer på levestandard og livsvilkår mente måtte være viktig. Vi spurte om arbeid og arbeidsforhold, helse, mat og drikke, sosial organisering, boforhold, eienomsforhold, utdanning, mobilitet, politisk deltakelse osv. Jeg så også på mindre

håndgripelige ting som sanksjoner og herskertechnikker, interaksjonsmønstre, religion og annen legitimering av ulikheter osv. Spørsmålene ble denne gang stilt alle voksne i landsbyen, kvinner og menn, ialt omlag 600 personer.

En viktig grunn til at spørreskjemaet ble som det ble, var arten av det oppdraget som brakte meg til Sri Lanka. Et norsk utviklingsprosjekt (båtbygging og rekeforedling) hadde vokst frem i et lite lokalsamfunn og noen her hjemme ønsket at det ble laget en basis-linje-studie slik at en senere kunne gå inn og «måle» utviklingen ved hjelp av en håndfull enkle indikatorer. Jeg har skrevet en bok på bakgrunn av undersøkelsen, *A special caste? Tamil women in Sri Lanka* (Zed Press, 1982).: «The idea was that in order to be able to evaluate the project, a baseline was needed by which effects could later be measured. I had less experience then than now and rather liked the baseline idea. I had been part of an environment in which 'evaluation' was a key word, and where a firm belief in development and in the social sciences made us think that 'progress' could in fact be measured against some objective baseline, and that development policies would be adjusted and guided by a feedback process between evaluations and action. Our belief rested on a vague assumption that development is planned and implemented independent of the narrow limitations set by power structures and technology.»

Jeg fikk med andre ord snart motforestillinger mot å «måle» utvikling ved hjelp av enkle spørsmål i et spørreskjema. Det ble også stadig klarere for meg at selv et forholdsviss detaljert spørreskjema lett kan være kulturimperialistisk. Dataene mine rapporterte i detalj om ting og forhold jeg, ut fra min kulturelle bakgrunn, syntes var viktige. Men hvor viktige er levestandardsvariabler i et samfunn hvor folk flest har uendelig lite? Kanskje andre ting er vel så

viktig?

I motsetning til Uganda-feltarbeidet mitt hadde jeg imidlertid minst like mye informasjon om kvinner som om menn, men data om kvinner er ikke i seg selv kvinneforskning, ikke slik jeg ser det. Kvinneforskning er et spørsmål om fokus, perspektiv, tolkningsmodell og referanseramme. Denne ga seg nesten av seg selv. Hva var mer naturlig enn å analysere kjønnshierarkiet i lys av kastesystemet med dets klare regler og knusende sanksjoner for å opprettholde rangordninger.

G. D. Berreman hjalp meg godt på vei med sin kastedefinisjon: «A caste system can be said to occur when a society is composed of birth-ascribed, hierarchically ordered and culturally distinct groups (castes). The hierarchy entails differential rewards, and differential association.» (*Encyclopedia of the Social Sciences*. 1968: 334.) Og det var det boken min fra Sri Lanka kom til å handle om; om hvordan prosesser og strukturer som preger forhold mellom kaster også gjelder forhold mellom menn og kvinner.

Parallellen synes åpenbar. Likevel er det få som har prøvet den ut. Det er bemerkelsesverdig hvordan seriøse forskere som har jobbet med kasterelasjoner sjelden eller aldri har gitt kvinner i systemet mer enn sporadisk oppmerksomhet. Fokus har vært på undertrykking, men sjelden eller aldri på hvordan den rammer den kvinnelige halvdelen av samfunnet. Og likevel er det slik at i mange av livets forhold har selv høykastekvinner færre rettigheter og dårligere mulighet til å bedre sin lodd enn hva tilfellet kan være for de kasteløse.

Patron-klient forholdet er helt sentralt i kastesamfunnet. Innen denne spesielle kollektive, men personlige formen for undertrykking ligger etter min mening selve grunnvollen i kastesystemet. Og slik har det vel til alle tider også vært for kvinner. Klienten underkaster seg patronen, liksom

kvinner menn for å sikre seg i hvert fall noen rettigheter, og systemet opprettholdes fordi det ikke finnes noe alternativ.

Modellen kjønnshierarki i lys av kaste-hierarkiet er bare en del av det kvinne-perspektivet som jeg benytter meg av. Like viktig ble det å se på indikator parametere ikke bare i lys av individuelle eller kollektive scorer, men snarere i henhold til hva slike scorer betyr for henholdsvis menn og kvinner. Utdanning er et greit eksempel. Kvinner fra høyere kaster har langt mer utdanning (skolegang) enn menn. Men hva betyr det? Høy utdanning blant kvinner er langt mindre omsettelig i arbeid og lønn enn lav eller ingen utdanning blant menn fra lavere kaster. Tolket isolert fra virkeligheten vil derfor data om utdanning blant menn og kvinner kunne bidra til å tilsløre at skolegang faktisk har svært forskjellig betydning for de to kjønnene.

Helsesdata gir tilsvarende muligheter for feiltolkning. Det viste seg at kvinner på forespørsel gjerne sa at de var friske selv der vi kunne peke på forhold som tydelig indikerte at det ikke var tilfelle. Menns diagnose av eget sykdomsbilde stemte langt bedre overens med sykелighet, legebesøk og dødelighet enn kvinnes. Hvorfor? Jeg vet ikke, men man kan alltid gjette. Når menn var syke holdt de seg hjemme og ble fritatt fra dagens plikter. Svært mange kvinner hadde ikke noen som kunne overta deres arbeid. Derfor utviklet de andre terskelverdier enn menn når det gjaldt hva sykdom var. I et slikt perspektiv ble selv det «å være syk» en ressurs mange kvinner ikke hadde tilgang til.

Jeg kunne komme med flere eksempler. Poenget er at selv tradisjonelle og etablerte indikatorer kan være sterkt misvisende når det gjelder å forstå eller belyse underkulturer. Igjen dreier det seg ikke bare om kvinner, men like fullt om fremmede kulturer. Å utvide perspektiv eller utarbeide alternative tolkningsmodeller er viktige oppgaver

for forskningen i sin alminnelighet. I dette arbeidet ligger kvinneforskningen forholdsvis godt an i og med at vi faktisk nå etter hvert har kommet frem med alternative analysemodeller og paradigmer som har bidratt til å øke vår innsikt i sosialt liv.

En overordnet arbeidshypotese som dominerer i boken min er at folk generelt, og dermed også kvinner, ikke lar seg undertrykke uten videre. Det skal sterke grunner til at kvinner og/eller lavkaster innordner seg i strukturer og til roller som i så sterk grad skader deres objektive interesser. Og her kommer spørreskjema så absolutt til kort. Samtaler, diskusjoner og også intervjuer (blant annet ved å politianmelde klare lovbrudd og delta i rettssaker) ble viktige supplement til den systematiske datainnsamlingen. Det var gjennom slike metoder at den omfattende fysiske volden mot kvinner ble stilt i klart relieff. Det var også slik den strukturelle volden sto frem i litt av all sin velde.

Jeg skal ikke si mer om dette feltarbeidet her. I boken summerer jeg opp det som kanskje var en av mine viktigste konklusjoner: «The questionnaire sought information on such conditions of living as are usually considered important by social scientists educated in Western culture. Whether the data we present are of comparable importance to the villagers whose daily lives are in question cannot be resolved until villagers' all over the world have sufficient resources to give us *their* views on the subject. I do feel that any description and analysis of social life written by an outsider in the language of the social sciences must be at best simplistic, superficial and abstract. The sociologist grabs hold of what is most visible and, even though prominent economical and social features and processes do indeed determine the situation of individual people; it is the continuous flow of very personal experiences that provides the frame of reference,

the joys and sorrows, through which life makes sense – or nonsense – to the individual».

Og likevel. Det er klart at i-landsforskere kan bidra til å øke selvinnsikt også i fremmede kulturer. Jeg velger i det minste å tro det, etter at tamiler har tatt initiativ til at boken min blir oversatt og gitt ut på tamil.

Zambia

Min noe tvetydige holdning når det gjelder hva vi vestlige forskere kan bidra med når det gjelder u-landsforskning ble normgivende i planleggingen og gjennomføringen av mitt 3. feltarbeid i Zambia i 1977–78.

Feltarbeidet var preget av 3 målsetninger: Jeg ville lage en *objektiv* fremstilling av livet i en landsby. Jeg ville forsøke å *forstå* hvorfor folk gjorde som de gjorde. Og jeg ville at selve fokus på undersøkelsen og de perspektiv som skulle dominere skulle være *lokalt basert*, og ikke som i Sri Lanka-feltarbeidet, bestemt av en eller annen vestlig sosiologisk tradisjon. Skulle dette lykkes måtte jeg nødvendigvis gi landsbyens egne medlemmer en sentral plass i arbeidet både med å samle inn og tolke data.

Metoden ble derfor i korthet denne: 1) Å satse på en meget enkel måte å samle inn data på. Tidsstudier basert på observasjon tilfredsstilte dette kravet og ga samtidig objektiv informasjon om hva folk gjør (og ikke hva de sier de gjør). Slik jeg la opp tidsstudien kunne den utføres av enhver som kunne skrive og var motivert for arbeidet. Data som ble nedtegnet var aktivitet og tidspunkt for når den ble påbegynt. 2) Lokale folk ble brukt i dette arbeidet. 3) Etter hvert som assistentene mine ble

varme i trøyen ble datainnsamlingen systematisk utvidet til å inneholde alle typer observasjoner, som de syntes det var verd å skrive ned. Disse observasjonene var til å begynne med svært sporadiske. All informasjon jeg fikk inn på denne måten ble imidlertid mottatt, skrevet ned på maskin, rettet opp m.h.t. språk o.l. – og diskutert med den som hadde skrevet det ned. Jeg inntok med andre ord en slags sekretærrolle. Assistentene, de var fem i alt, 2 kvinner og 3 menn, var valgt ut fordi de kunne litt engelsk. I gjennomsnitt hadde de 7 års skolegang. De kom fra selve landsbyen (en person) og fra omkringingliggende landsbyer.

Feltarbeidet var blant annet preget av en forholdsvis beskjeden styring fra min side. Dette åpnet muligheten for innsikt i ukjente forhold. Men det resulterte også i at mennenes perspektiv kom til å dominere undersøkelsen. Det var ikke så rart i og med at de dominerte i landsbyen.

Objektiv informasjon om landsbyliv ble skaffet til veie gjennom detaljerte observasjoner av et tilfeldig utvalg på 8 menn og 8 kvinner på tilfeldig valgte dager. Mine mannlige assistenter observerte menn og de kvinnelige kvinnene.

Alt her startet ulikheter mellom kjønnene. De observerte kvinnene var så mye mer aktive enn mennene, slik at de kvinnelige observatørene fikk langt mer å gjøre enn de mannlige. Kvinnene hadde sin fulle hyre med å skrive ned alt de så, mens mennene hadde tid til å få med seg samtaler og tanker når de noterte. En dag leste jeg følgende i Agnes Bandas (19) notatbok: «I could not record all Tisalire's activities because she did so many things and most of them at the same time. The main activity was pounding and later on winnowing, but she also breastfed her baby, chatted, smoked, discussed Mwanishupa's marital problems and ate groundnuts which she had got from Faides Manda, her friend.»

Kvinnenes store arbeidsbyrde og lange arbeidsdager kommer klart frem i den tidsstudie observasjonen munnet ut i. Dette har jeg skrevet om i *The Kefa Records*, Ulandsseminarets skriftserie nr. 21, 1981, og jeg skal ikke gå inn på det her. I *The Kefa Records* legges det frem en detaljert fremstilling av tidsbruk i landsbyen i løpet av de 12 måneder studien varte. I alt dreier det seg om over 6.400 timer med observasjoner. En mer objektiv fremstilling av dagligliv i Afrika finnes så vidt jeg vet ikke.

Men, vel så viktig og langt mer spennende er undersøkelsens kvalitative del. Denne er jeg nå endelig ferdig med å skrive ut og håper å kunne publisere under tittelen: *The Kefa village diary*. Det som gjør bokprosjektet så spennende er at landsbyens egne folk i så stor grad selv slipper til. Men, som nevnt, det blir en bok med en lett maskulin slagside. Det er flere grunner til det. I tillegg til den som alt er nevnt, om at de kvinnelige assistentene hadde det langt mer travelt med å notere tider og aktiviteter, kommer også det forhold at jentene i teamet hadde gjennomgående mindre utdanning enn mennene, dvs. 6 års skolegang, mens mennene hadde 8. Derfor hadde de noe større problemer med å skrive ned tanker og samtaler på engelsk. Dessuten kom jentene utenfra landsbyen (i Kefa var det ingen kvinner som kunne engelsk), og som «innflyttere» møtte de på større problem enn de av mennene i teamet som kom utenfra. Rollen som pennfører observatør syntes mer «passende» for unge menn enn for unge kvinner, til tross for at kvinnene bare observerte kvinner. Dette hadde også med alder å gjøre. Landsbyens egne kvinner kunne til tider føle seg truet av at unge ugifte kvinner flyttet inn. Kvinnene i teamet trengte derfor menns beskyttelse, og det var naturlig at de søkte den hos de mannlige medarbeiderne. Men skulle de

få den måtte de ta på seg tradisjonelle kvinne roller. Etter endt arbeidstid kunne derfor mennene i teamet sette seg ned og notere ting de ville at jeg skulle se, mens jentene måtte skynde seg til vannhullet for å hente vann, vaske kjørler og kar, male korn og lage mat.

Resultatet av disse og andre forhold var at de fleste kvalitative observasjoner ble nedtegnet av mennene i teamet. Dette betyr imidlertid på ingen måte at kvinneperspektivet er fraværende i undersøkelsen. I boken min trer kvinner klart og sterkt frem, og grunnen er naturligvis at de spiller en sentral rolle i landsbyen. Følgende fremstilling ble ført i pennen av en av de mannlige medarbeiderne: Mwada Simba var 15 år eldre enn ektemannen Micheck Phiri. Samtalen gjaldt ekteskapet og Micheck sa: «The point is to make up your mind, because if you do not, a wife uses the opportunity and starts to rule not only in the house but in the field too. But in our house we decide everything together.» Mwada så litt annerledes på det: «I confide in you privately that Mr. Phiri is too young in many ways (han var ca. 30). So, I feed him with knowledge. I do so without insulting him. Because I am real old I have more experience than he, and so I decide many things. Sometimes I discuss with him, sometimes I do things on my own, but I always obey his orders.»

Dette dobbelte perspektivet, som i dette tilfellet kan minne om Jessie Bernard's «his marriage» og «her marriage» (*Future of Marriage*) kan ganske sikkert gjennomføres over alt og være av stor interesse. At kvinner og menn opplever samme tingen på forskjellige måter er velkjent men alt for lite dokumentert. Og her har kvinneforskningen en stor oppgave. I min undersøkelse lot det seg dessverre ikke gjennomføre, nettopp fordi jeg baserte meg i så stor grad på lokale ressurser. Men hadde det vært

bedre å bruke studenter fra universitetet i Lusaka? Jeg tror egentlig ikke det, men jeg vet jo ikke. Jeg satset på lokalsamfunnet og lokale perspektiv og synes utbyttet har vært stort. Ikke minst fordi de konflikter det forholdsvis kravstore observasjonsopplegget skapte, gjorde at vi fikk testet ut landsbyens toleransegrenser og problemløsningsmekanismer. Observasjonene lot seg naturligvis bare gjennomføre ved at alle aksepterte arbeidsformen, og enkelte gjorde det bare under sterk tvil. Jeg siterer Andric Banda som ikke var blant dem som ble observert, og som heller ikke var særlig villig til å la seg, eller det han regnet som sitt, observere: «If I were to find a girl outside my house waiting to observe my wife while I was sleeping with her, I would know how to deal with her (the observer). And if she reported me to the police I shall gladly stand judgement if indeed I have done something wrong. We cannot play with our wives for fear of somebody is listening at the door, though we paid money for our wives. They are entirely ours and not somebody to be disturbed against our wishes.»

Slik så Andrick Banda det akkurat da. Kona ville sikkert vært enig i at hun var «entirely his», men nøyaktig hva som ligger bak slike ord, kan diskuteres.

Å satse på andres ressurser kan være et sjansespill, særlig når forskningen til de grader gjør seg avhengig av lokale forhold slik min Zambia-undersøkelse var. Men jeg var heldig. Cewaene som jeg arbeidet blant og med er et generøst og harmonisk folk (kanskje på grunn av matrilineære tradisjoner?), og tålmodige. Dessuten har de en lang rekke mekanismer for å løse konflikter. Dette visste jeg naturligvis ikke på forhånd.

Sluttord

10 U-landsforskning er ofte krydret med komplikasjoner. I Uganda endte 2 års feltarbeid

med at Amins håndlangere stengte forskningsinstituttet hvor jeg arbeidet, og dataene mine så jeg aldri noe mer til og jeg har heller aldri hørt hva som skjedde med dem. I Sri Lanka bodde jeg i lengre tid i en koffert og, klok av skade, hadde jeg plassert alle viktige papirer hos en god venn i påvente av en utvisning. Den kom heldigvis ikke. Men da NORAD 6 år senere ba meg om å delta i en evalueringsdelegasjon for å se på prosjektet jeg hadde jobbet ved, ble jeg nektet innreise av myndighetene. Selv i Zambia oppsto det noen hektiske telexer og stygge anklager da jeg reiste fra landet med notatbøker fra Kefa i kofferten (jeg hadde kontrakt med zambiske myndigheter om at dataene skulle bearbeides i Skandinavia, og derfor svært god samvitthet), og SIDA som hadde finansiert selve datainnsamlingen, erklærte seg uinteressert i å støtte utarbeidingen av dataene.

Når forskning kan avstedkomme slike reaksjoner må det være fordi noen faktisk tar den alvorlig. Dette er en utfordring også til kvinneforskningen. Forskning er normgivende, det vet vi. Økt fokus på kvinner vil ikke bare klargjøre hvordan kvinner har det og hvorfor, men også bidra til å styrke kvinners status og selvinnsikt, og kvinners kampvilje!

Forskning er imidlertid bare ett skritt på veien. Det neste er å ta ansvar for at forskningsresultater faktisk blir rettledende eller veiledende. Også her ligger kvinneforskningen godt an. Fordi den bare i liten grad anses som meriterende vil svært mange kvinneforskere, liksom jeg, være tvunget til en dobbel identitet, som forsker, men også med annen yrkestilknytning. Dette har ulemper de fleste er kjent med, men det har også den fordel at forskerens erfaringsgrunnlag utvides betraktelig. «Elfenbens-tårn-forskning» ligger mindre godt an for oss enn for mange andre! Dette er en styrke

som vi bør utnytte blant annet til å stille spørsmål ved forskningens tradisjonelle bås-tenkning, og når det gjelder hva forsk-

ning er og hvilken samfunnsmessig rolle den har og bør inneha.

Else Skjønberg
konsulent, NORAD

«Det daglige brød»

En landsbystudie fra Sør-Sri Lanka

Knapphet på mat går først og fremst utover barna i form av nedsatt vekst og utvikling. Spesielt er småbarns ernæringsstatus svært avhengig av kvinners livs- og arbeidssituasjon. Forskerne Gerd Holmboe-Ottesen og Margareta Wandel presenterer her resultater fra et forskningsprosjekt fra Sri Lanka. De stiller spørsmål ved hvilke ressurser kvinnene har til rådighet – tidsmessig og økonomisk – hvilke kunnskaper de har om mat og hvilken avgjørelsesmyndighet de har innen husholdet.

Det overordnede mål for dette prosjektet har vært å finne frem til metoder for å kunne studere de effekter et utviklingsprosjekt kan ha på ernæringsstatus i ulike befolkningsgrupper. Vi har valgt å bruke små barns ernæringsstatus som et mål på husholdets ernæringsmessige situasjon. Dette fordi man erfaringsmessig vet at knapphet på mat først og fremst gir seg utslag hos barna i form av nedsatt vekst og utvikling. For å kunne vurdere de ernæringsmessige effekter har det vært viktig å studere hvordan sosiale og økonomiske prosesser på makro- og mikronivå påvirker husholdets matforsyningssituasjon.

Vi har sett kvinnens rolle som sentral når det gjelder den innflytelse hun har på ernæringsstatus i husholdet. Det har vært vår hypotese at kvinners livs- og arbeidssituasjon er av avgjørende betydning,

spesielt for små barns ernæringsstatus innen husholdet.

Kvinnens situasjon bestemmes vesentlig ut fra de ressurser hun har til rådighet, tidsmessige og økonomiske, hennes kunnskaper og holdninger, såvel som hennes deltakelse i avgjørelser som fattes i husholdningen. Det avgjørende for om et utviklingsprosjekt vil ha positiv effekt på barnas ernæringsstatus kan derfor være om prosjektet blir planlagt med hensyn til kvinnens spesielle behov eller ikke.

Som eksempel på tidligere prosjekter som har tatt opp disse problemstillingene vil vi nevne en undersøkelse fra Gambia der graden av underernæring hos små barn fluktuerte med årstiden og kunne relateres direkte til mødrenes harde arbeid på rismarkene. En annen studie fra Ghana viste at når kvinner pga. økt arbeidsbyrde og

tidspress gikk over fra å dyrke yams til å dyrke cassava (som er mindre næringsrik), så hadde dette en negativ effekt på barnas ernæringsstatus. Årsaken til kvinnes økte arbeidsbyrde kunne i siste instans settes i sammenheng med det markante skillet mellom kvinner og menn når det gjelder arbeidsoppgaver innen husholdet og forskjeller i prioriteringer, som hadde med husholdets ve og vel å gjøre. I Afrika har det vært en tendens til at utviklingen har bidratt til å forsterke skillet mellom kjønne.

Vi var klar over at det var store kulturelle forskjeller når det gjelder kvinners stilling i Afrika og Asia. Vi var derfor interessert i å studere hvordan rollefordelingen mellom kjønnene kunne påvirke kvinners muligheter til å sørge for adekvat ernæring til familien i et sri-lankesisk samfunn.

Kvinner i situasjon i Sri Lanka

I litteratur fra Sri Lanka blir husholdet betraktet som en sosial og økonomisk enhet, der mannen er overhode og forsørger og har ansvaret for matforsyningen til husholdet, mens kvinnen er hustru og mor, og har ansvar for barneoppdragelse og matlaging. Men selv om dette er normen, er det vel dokumentert at kvinner, spesielt i de lavere sosio-økonomiske lag, tradisjonelt har deltatt aktivt i produksjonen, både innen landbruket og på andre sektorer. Det er også vist at kvinner som deltar i produksjonen har gjort det i tillegg til andre oppgaver, som matlaging og barnepass.

Sri Lanka har en sterk matkultur. Mens man i mange u-land opplever at vestlige matvarer og matvaner har fått stort innpass og blir betraktet som «bedre» enn de tradisjonelle matvarene, så har dette skjedd i

meget mindre grad i Sri Lanka.

I Sri Lanka har man også et annet syn på sammenhengen mellom mat og helse enn det vi er vant til. Den tradisjonelle medisinen i Sri Lanka er i stor utstrekning konsentrert om forholdet mat-helse. Dette syn på et intimt forhold mellom mat og helse er levende i befolkningen, og kan bidra til at den som har ansvaret for maten i husholdet oppnår ytterligere respekt fra de andre familiemedlemmene.

Et annet aspekt som er spesielt slående når det gjelder kvinners situasjon i Sri Lanka, og som kan ha stor betydning for ernærings situasjonen, er satsingen på utdanning og det høye utdanningsnivå som kvinnene også har oppnådd sammenliknet med mange andre land.

Prosjektområdet og beskrivelse av forskningsprosjektet

Området som vi valgte for denne studien ligger i sørlige Sri Lanka, i Hambantota-distriktet der NORAD er involvert i et integrert landsbygdsutviklingsprogram. Vårt forskningsprosjekt har konsentrert seg om et område hvor NORAD har medansvar for et irrigasjonsprosjekt til dyrking av ris. I dette området har vi gjennom gjentatte kvantitative studier registrert endringer i ernæringsforholdene som konsekvens av irrigasjonsprosjektet. I tillegg har vi samlet inn data om makro-faktorer som vi mener kan ha betydning for den ernæringsmessige utvikling i området.

For å kunne forklare det vi registrerte i området har vi også foretatt en mer kvalitativ dybdestudie i en landsby innen prosjektområdet. Studien pågikk i ca. 1 år, og var basert på en kombinasjon av forskjellige metoder, fra deltagende observasjon,

intervjuer med og uten spørreskjema, gruppediskusjoner og til veiing og måling av kostinntak og av barns høyde og vekt.

Landsbyen, Etgalmulla, består av ca. 160 hushold, og kan sees på som en typisk landsby for prosjektområdet. Den har en rural beliggenhet, men avstanden til nærmeste by er ikke lang, ca. 5 engelske mil. Folket her lever først og fremst av å dyrke ris og kokosnøtter. Det er liten produksjon av grønnsaker. Tørke er et stort problem i området.

Noen få familier har store jordeiendommer. Ellers har de fleste bøndene under 3 acres. Bøndene er både eiere og leilendinger. Ca. 40% av husholdene var på grunn av små jordlapper tvunget til å livnære seg helt eller delvis av tilfeldig arbeid. Arbeidsmulighetene var få og arbeidsløshet et stort problem.

Det var store sosiale forskjeller i Etgalmulla. Lokalsamfunnet var fullt av konflikter. Dels var det kastekonflikter. Det er i hovedsak 2 kaster her: Bondekasten, Goyigana, den høyeste, og vaskerkasten, rada, som er en av de laveste på rangskalaen.

Underernæring blant barna var utbredt. Vi fant at ca. 30% av alle førskolebarn var underernærte etter de standarder som brukes i Sri Lanka.

I vår studie om kvinners muligheter til å gi sine barn adekvat ernæring, har vi belyst kvinners situasjon på fire områder: Deres materielle ressurstilgang, deres tid til barne-/omsorgsarbeid, deres kunnskaper av relevans for ernæring og deres beslutningsmyndighet i husholdet.

Materiell ressurstilgang

Tilgang på ressurser har spesiell betydning for kvinners muligheter til å ernære sine

barn. Disse ressursene er slike som direkte påvirker mattilgangen, så som egenproduksjon av mat og inntekter til å kjøpe mat. I tillegg kommer de ressurser som har med hygiene og helseforhold å gjøre. Det kan være tilgang på latrine og rent vann og mulighet for vaksinasjoner og behandling i tilfelle sykdom. I Etgalmulla var imidlertid ikke hygienens spesielt dårlig. Hverken diarésykdommer eller innvollsorm, noe som ellers har stor betydning for ernæringsstatus hos barn, var særlig utbredt.

De viktigste matslag som produseres i området, ris og kokosnøtter, ble benyttet til eget konsum og til salg. Ris produseres først og fremst til eget forbruk. Omkring halvparten av alle hushold i Etgalmulla anså risdyrking for å være den viktigste økonomiske aktiviteten. Bøndene forsøkte å legge til side så mye ris som mulig til husholdets eget konsum, men på grunn av små jordeiendommer, usikker vannforsyning og stadig økende produksjonskostnader, ble dette ofte vanskelig. På grunn av den usikre vannforsyningen ble ris dyrket bare i én vekstsesong i dette området. Derfor var disse bøndene langt fra selvforsynte med ris.

Kokosnøtter ble brukt til matlaging, men i tillegg ble de betraktet som en pålitelig kilde til kontanter. Eiere av kokosnøttland fikk ofte lett private lån med den overenskommelsen at de skulle betales tilbake i kokosnøtter neste gang det var tid for å plukke.

Fordi arbeidsmulighetene for både kvinner og menn i Etgalmulla var så få, er de ressurstilganger som påvirker mattilgjengeligheten viktige begrensende faktorer. I vår studie fant vi at 43% av alle husholdninger med førskolebarn i hele Etgalmulla opplevde en slik matmangel visse deler av året at måltider bevisst ble kuttet ut, eller at husmoren bevisst laget mindre mat enn behovet var i familien.

Tid til barne-/omsorgsarbeid

I mange samfunn er det kvinners tid som er den begrensende faktoren for at de skal kunne gi sine barn adekvat ernæring. Det kan bero på at de må bruke meget av sin tid i produksjonen og ikke har gode muligheter for barnepass og annen hjelp. Det kan også være at omsorgsarbeidet i seg selv er tungt og tidkrevende på grunn av lange avstander til ved og vann, eller at kvinners arbeidskapasitet er nedsatt på grunn av sykdom eller tette barnefødsler.

I Etgalmulla deltok kvinnene bare i liten grad i produksjonen. I risdyrkingen benyttet man seg ofte av leid arbeidskraft. Risdyrking ble betraktet som mennenes arbeid, og selv om det var mange unntak fra den regelen, så skjedde det sjelden at småbarnsmødrene deltok i annet enn innhøstingen. Kvinnenes tradisjonelle oppgave er å skjære risen.

Bondekonene fikk imidlertid mer å gjøre når arbeidet på rismarkene pågikk. Det var tradisjon at mat inngikk i betalingen til den leide arbeidskraften, ett måltid om morgenen og ett midt på dagen og té tre ganger om dagen.

En del kvinner av «radakasten» utførte fremdeles den tradisjonelle vasking av klær for de mer velsituerte hushold i området.

De fleste kvinner, uansett sosial posisjon, tilbrakte en del av sin ekstra tid med fletting av matter av kokosblader og fletting av stråmatter. Dette arbeidet kunne lett kombineres med omsorgsarbeid. Det var, som det meste av kvinners arbeid, dårlig betalt.

For ikke så veldig lenge siden var den største delen av den jorda som ikke var vannet, dyrket med grønnsaker, millet og yams. Kvinnene hadde hovedansvaret i dette arbeidet. Senere ble det meste beplantet med kokosnøtter. Dette er arbeid

hvor kvinnene ikke deltar.

Generelt kan vi si at kvinnene hadde få muligheter til å delta i produksjonen og det ser ut som om de er blitt skjøvet mer og mer ut. Derfor var tidspress på grunn av produksjonsarbeid ikke noen utbredt årsak til underernæring blant førskolebarn i dette området.

En overbelastning av mødre på grunn av altfor tette barnefødsler var heller ikke noe utbredt problem. Det var meget sjelden at en mor hadde mer enn 2 førskolebarn på en gang.

I Etgalmulla var heller ikke den tiden som går med til å hente ved og vann, noen stor begrensning for kvinnenes muligheter til å ernære sine barn.

Avlastning for husarbeid som vanligvis er kvinnenes ansvar, er viktig, ikke minst når man skal kunne vurdere effekten av forandringer i kvinners arbeidssituasjon.

Generelt kan vi si at kvinnene hadde relativt store avlastningsmuligheter for barnepass. Dette berodde meget på den generelle undersyssetningen som gjorde at andre voksne (blant annet fedre) var hjemme. Også eldre barn hjalp til, selv om mødrene forsøkte å begrense dette på grunn av skolegangen.

Med hensyn til matlaging så det ut til at selv om mulighetene for avlastning forelå i og med at de fleste menn kunne lage mat, så skjedde ikke dette under normale omstendigheter.

Kosthold og helsekunnskap

Kvinnene i Etgalmulla fikk kunnskap om kost og helse fra mange hold. En god del undervisning i ernæring og hygiene - var inkludert i skoleplanen. Det ble også

gitt en del ernæringsopplysning i masse-media. Spesielt var radioen av betydning her, siden de fleste ikke hadde råd til å kjøpe aviser. Ifølge helseplanene skulle også mødrene få råd og veiledning i barneernæring og hygiene gjennom jordmødre og helseinspektører. Det systemet fungerte spesielt dårlig i områder med avsides beliggenhet. I Etgalmulla hadde dette systemet ikke noen betydning for mødrenes kost- og helsekunnskaper.

I tillegg til den undervisning som stort sett forholder seg til den vestlige medisins synsmåte, fantes også den tradisjonelle viten. Kunnskapen om kosthold og barnepleie gikk fra mor til datter. Overføringen av kunnskap omkring barnefødsel og amming ble holdt godt vedlike gjennom den tradisjon at kvinnene flyttet hjem til sine mødre når de skulle føde.

I Etgalmulla hadde 74% av førskolebarna vært ammet 1 år eller mer, og bare 8% var ammet mindre enn 3 måneder. Dette kan være grunnen til at underernæringsfrekvensen er meget lav hos barn i det første leveåret.

I tillegg til den kunnskap som ble formidlet innen husholdet fantes også den tradisjonelle doktoren hvis innflytelse hjalp til med å holde vedlike den tradisjonelle kunnskapen. Han hadde som oftest direkte kontakt med husholdene.

I Etgalmulla, liksom i prosjektområdene for øvrig, var utdanningsnivået spesielt høyt for kvinner. I gjennomsnitt hadde mødrene 1 års lengre skolegang enn fedrene. De kvinner som hadde lengst skoleutdanning hadde ikke bare mest kunnskap om ernæring ut fra vesterlandsk medisinsk synspunkt, men deres tradisjonelle viten var også bedre.

Mange av kvinnene oppfattet barnas kosthold under avvenningstiden som meget problematisk. De var engstelige for at barna ikke vokste bra i denne perioden eller for at de var urolige og skrek mye, og

søkte seg til brystet selv om det ikke var mer å få. De matvarene som ble ansett for å være bra i denne perioden, var relativt dyre og ble stort sett bare brukt i de øvre sosiale lagene. I de øvrige hushold gikk barna direkte over til voksen kost, mens ammingen ble trappet ned. Denne kosten, som mest bestod av ris og grønnsaker, har et lavt energiinnhold (kalorifattig), og man må spise relativt mye for å få dekket energibehovet. Det er derfor et problem å få nok energi i barna siden barns magevolum er lite. Før i tiden ga man barna grøt og en slags velling i tillegg til de øvrige måltidene. Denne barnematen ble betraktet som dårlig og noe som ble brukt fordi man var fattig eller syk.

Ifølge kvinnenes oppfatning bør man bruke spesielle matvarer om man skal tilberede mat tilpasset små barn. Mange har imidlertid ikke råd til å kjøpe disse matvarene. De har altså gått bort fra den tradisjonelle barnematen, og ikke kunnet erstatte den med noe nytt. Antakelig har mange faktorer hatt betydning for denne utvikling. Blant annet har nok kostopplysningen ofte ikke tatt utgangspunkt i de reelle matforhold ute i landsbyene.

Kvinnenes beslutningsmyndighet

Det blir gjerne antatt at kvinner og menn prioriterer forskjellig. I vår undersøkelse ville vi se på hvilke muligheter kvinnene hadde til å bestemme i spørsmål som dreier seg om barnas ernæring.

I Etgalmulla var mannen, som i prinsippet ble sett på som forsørgeren, den som skaffet inntekter til familien og bestemte hvordan de skulle brukes. Men etter mange besøk i husholdene ble det mer og mer klart at det var mange måter kvinnene kunne få

sin vilje igjennom på, når det gjaldt å bestemme hva pengene skulle brukes til.

Vi skal først se på fysisk oppbevaring av pengene som kom inn i husholdet. I Etgalmulla fant vi at det ble gjort på tre måter: 1) Mannen gav lønnen til kona som oppbevarte pengene og ga ham når han trengte. 2) Pengene ble oppbevart på et sted som alle voksne i husholdet hadde adgang til. 3) Husholdningspengene ble oppbevart av mannen eller hans far, og hans kone måtte be om de pengene hun trengte. Det var vanlig at kvinnene oppbevarte pengene, særlig var det vanlig i de hushold hvor kvinnen hadde god utdanning. Det at kvinnene oppbevarte pengene behøvde imidlertid ikke bety at de alene hadde beslutningsmyndighet over dem. Det var nemlig ikke vanlig at kvinner med små barn gikk til markedet for å handle. Det ble gjort av mannen eller noen andre i familien, som f.eks. eldre barn og svigerforeldre.

Når mannen går til markedet, forteller kvinnen ham hva som trengs i husholdet. Den endelige avgjørelsen skjer imidlertid på markedet etter at mannen har bedømt priser og undersøkt hva som er tilgjengelig.

Det var imidlertid ikke uvanlig at kvinnen selv tok over innkjøpet av matvarer hvis hun syntes at mannen ikke gjorde det på en tilfredsstillende måte. Etter hvert som vi ble nærmere kjent med kvinnene, fikk vi vite om andre indirekte måter som kvinnene brukte for å få det siste ordet når det gjaldt økonomiske beslutninger. Mange tok jevnlig penger fra husholdningskassen for å bruke dem på formål som de prioriterte.

De fleste kvinner hadde egne små inntekter fra cadjan og stråmatteveving, og salg av diverse ting som grønne blad, sopp og frukt. Det de tjente på disse aktivitetene ble gjerne sett på som ekstra inntekter. I hushold med matknapphet gikk disse pengene i alle fall til mat, mens i andre hushold gikk de ofte til noe som kvinnene priori-

terte høyt, for det meste utgifter til barnas skolegang.

Når det gjelder fordelingen av mat innen husholdet, spiller mange materielle og kulturelle forhold inn. Ute i landsbyene i Sri Lanka er det fremdeles slik at noen serverer maten, mens de andre spiser. Under større middager er det som oftest mennene som serverer, mens kvinnene arbeider på kjøkkenet og gjestene spiser. Til daglig er det kvinnene som både lager og serverer maten. De som vanligvis serveres først er de små barna. Barna, den kommende slekt, blir høyt prioritert i denne kulturen. Praktiske argumenter ble også brukt for å forklare hvorfor barna ble servert først.

Andre aspekter som kommer inn i prioriteringen, er mannens rolle som forsørger. I et samfunn der det hele tiden er en kamp for hver arbeidsmulighet, er det en utbredt frykt at forsørgeren skal bli sykelig og svak og ikke kunne stå seg i konkurransen med andre menn. Kvinnene så det som sitt store ansvar å se til at mannen holdt seg frisk og arbeidsdyktig. Mannen ble derfor prioritert i en del hushold de dager han gikk på arbeid, der maten ikke inngikk i betalingen.

Husmoren kom selv alltid i siste rekke ved prioriteringen av matfordelingen. Bare når hun var gravid og kort tid etter fødselen kom hun i første rekke. Det innebærer at den beste gruppen å benytte som indikator for husholdets ernæringsstatus muligens ville vært kvinnene. Det er imidlertid teknisk lettere å måle ernæringsstatus på barn hvor det er veksten i høyde og vekt man måler.

Sluttord

I Etgalmulla var ikke kvinnes tid noen stor begrensning for hennes muligheter til å gi sine barn adekvat næring, slik det er blitt rapportert fra mange andre samfunn. Dette

skyldtes deres lave medvirkning i produksjonen og de relativt gode avløsningsmuligheter, samt den nære tilgang på ved og vann. Kvinners muligheter til å foreta beslutninger basert på deres prioriteringer er heller ikke noen stor begrensning siden kvinners beslutningsmyndighet i husholdet var relativt stor, og ofte var menns og kvinners prioriteringer sammenfallende. I mange tilfelle benyttet kvinnene seg imidlertid av en indirekte måte for å få sin vilje igjennom.

Den store begrensningen for mange kvinners muligheter til å sørge for sine barns ernæringsbehov, var de materielle ressurser de hadde til rådighet. Dette var først og fremst de ressurser som husholdet hadde felles, siden husholdet kan sees på som økonomisk enhet. Kvinners kunnskap om barnemat var også en begrensende faktor, men den var avhengig av deres sosio-økonomiske status. Mange kvinner i de lavere sosio-økonomiske lag hadde en kostkunnskap som de ikke kunne benytte fordi denne kunnskapen ikke var mulig å realisere på grunn av dårlig økonomi.

Kvinnene kommer i klemme når matsituasjonen er vanskelig. De skal prioritere fordelingen av mat, og blir derved lidende rent fysisk. Som eksempel kan nevnes at alvorlig anemi blant kvinner er et utbredt problem i dette området.

Dessuten, som kvinnene uttrykte det selv, er det «vi som må stå ansikt til ansikt med våre barn når mat ikke finnes». Det er altså en nærmest uutholdelig situasjon å ha ansvaret for maten, når kvinnene selv ikke kan bidra med å øke tilgangen.

Siden vi fant at det spesielt er den materielle ressurstilgangen som er begrensende for kvinners muligheter til å gi sine barn adekvat ernæring, ville ethvert utviklingsprosjekt som skulle bedre kvinners muligheter i dette henseende måtte satse på å bedre ressurstilgangen. F.eks. ville igangsettelse av inntektsbringende arbeid alltid

være aktuelt.

Da ligger det nær å spørre om spesielle kvinneprosjekt, eller prosjekt som har til hensikt å øke den generelle sysselsettingen, ville være det som best kunne lette kvinners muligheter til å tilfredsstille sine barns ernæringsbehov. Vi står overfor det dilemma at inntektsbringende arbeid for kvinner på den ene siden kan virke positivt, siden de har ansvaret for tillaging og fordeling av maten; på den annen side kan det også virke negativt, siden kvinner oftest tar dette arbeid utenfor hjemmet, i tillegg til sine huslige sysler, noe som igjen kan gå ut over hennes tid og omsorgsmuligheter for barna.

I dette samfunn der kvinner har en relativt stor grad av beslutningsmyndighet, og der mann og kvinne fungerer mer som en enhet enn i mange andre samfunn, vil prosjekter som sysselsetter mennene også lette kvinners muligheter på matområdet. Det ville også være lite hensiktsmessig i dette området, der generell sysselsetting er et så stort problem, å satse bare på sysselsetting av kvinner.

Imidlertid er det viktig at kvinnene ikke blir stående utenfor ved utformingen av slike prosjekter. De husholdninger hvor det ikke finnes noen mann, eller der mannen av ulike årsaker ikke kan oppfylle sine forpliktelser, er blant dem som har stor matmangel. I disse husholdninger tar kvinnen på seg arbeidsoppgaver som de fleste menn forkaster på grunn av at de er for fysisk anstrengende eller nedverdiggende og dessuten oftest for dårlig betalt i forhold til innsatsen.

Dessuten ordner de fleste husholdninger seg slik når de kan, at småbarnsmødre er hjemme og tar seg av mat og barneomsorg, mens andre voksne forsøker å finne annen sysselsetting. I denne potensielle arbeidsstab er det mange kvinner, de som ikke har barn eller de som har voksne barn. Spesielt

blant unge, ugifte kvinner er undersys-
selsettingen stor.

Tradisjonelt har kvinner i de lavere so-
siale lag i Sri Lanka vært aktive i produk-
sjonen og arbeidet side om side med menn.
Det faktum at kvinnene i Etgalmulla er blitt
mer og mer presset ut av produksjonen, har
satt dem i en ekstra vanskelig situasjon.
Det som kanskje trengs mest ved utforming

av prosjekter, er å ta hensyn til det arbeid
som tradisjonelt har vært kvinners og sikte
mot å integrere dette arbeidet på like linje
med menns arbeid.

Gerd Holmboe-Ottesen og

Margareta Wandel

(forskningsstipendiater, NORAD)

J. T. Holsts institutt for

ernæringsforskning, Univ. i Oslo

Kvinner, kapitalisme og hverdagsliv

Det er meget langt igjen før vi oppnår likestilling mellom kjønnene – ikke minst i u-landene. I sitt prosjekt om kvinner i El-Chaupi, en landsby i Ecuadors høyland, har forskeren Kristi-Anne Stølen sett på kvinnes livssituasjon. Hun ser kvinners stilling som en integrert del av hele husholdet, og viser i denne artikkelen hvordan den kjønnsmessige arbeidsdelingen endres med økonomiske og politiske forhold. Hun viser også med all tydelighet at andre forhold er like så viktige som økonomi og politikk.

I dette innlegget vil jeg ta utgangspunkt i noen teoretiske betraktninger og på den bakgrunn formidle noe av det forskningsmaterialet fra Ecuador som jeg nå arbeider med.

Med bakgrunn fra forskning i ulike bonde- og småbrukersamfunn i Latin-Amerika og Øst-Afrika er det blitt nokså innlysende for meg at kvinner ikke bør studeres «isolert». Kvinner er bl.a. medlemmer av familier og hushold hvor de er relatert til andre kvinner og menn, og det er helt avgjørende å analysere kvinnens stilling i en slik sammenheng. Jeg synes at Leacock påpeker betydningen av dette på en trefende måte:

reality of the family as an economic unit, an institution as crucial for the continued exploitation of working men as it is for the oppression of women» . . .
»The continued separation of women's position from the core of social analysis cannot but lead to continued distortions.» (1981, p. 13.)

Når det gjelder vårt tema, kvinner i u-land, betyr Leacocks utsagn også at debatten om kvinnens stilling bør være en integrert del av den mer generelle diskusjonen om utvikling og underutvikling.

Det er ikke kvinner, men relasjoner mellom menn og kvinner i samfunn som bør være vårt teoretiske analyseobjekt. Det var denne erkjennelsen som lå til grunn for at en del kvinnelige utviklingsforskere fra ulike land kom sammen og dannet en arbeidsgruppe som de kalte «Subordination

of Women Workshop» (SOW). Arbeidet deres har bl.a. resultert i boken *Of Marriage and the Market: Women's Subordination in International Perspective* (1981).

Kjønnsrelasjoner: Historisk spesifikke og universelle

SOW-gruppen definerer relasjoner mellom kjønn som sosiale (ikke naturbestemte) og fremhever at de er *historisk spesifikke* og bør analyseres spesielt. De kan ikke leses ut fra andre relasjoner i samfunnet (f.eks. produksjonsforholdene). Samtidig er de opptatt av at det er så mange felles trekk m.h.t. kjønnsrelasjoner som går igjen i ulike sosiale formasjoner, både når vi tenker historisk og krysskulturelt. Dette gjelder spesielt innenfor ekteskapet. Menn har vanligvis større tilgang på ressurser som mat, jord og politiske posisjoner. De har større mobilitet, mindre ansvar for omsorgsarbeid, en privilegert stilling m.h.t. tilgang på arbeid, for å nevne noen. SOW-gruppen har vært opptatt av å finne årsaken til slike ulikheter mellom kjønn og videre utforske på hvilken måte disse henger sammen med økonomiske forhold i ulike samfunn.

Økonomiske endringer i et samfunn medfører endringer i de arbeidsoppgaver som utføres. Det samme skjer med fordelingen av oppgaver mellom kjønn. Når jeg nå skal legge fram materialet fra Ecuador, vil jeg nettopp fokusere på kjønnsmessig arbeidsdeling og vise hvordan den har forandret seg over tid og i forhold til økonomiske og politiske endringsprosesser i samfunnet som helhet. Vi skal se at det til en viss grad er riktig å si at det er kapitalkreftene som styrer utviklingen og at kvinneunderordningen i samfunnet er «funk-

sjonell» for kapitalen. Kvinner er reservearbeidskraft som trekkes inn i hacienda-produksjonen i den grad det er behov for dem, uten at arbeidsgiveren har noe ansvarsforhold til dem som arbeidstakere. Kvinnelige lønnsarbeidere får lavere lønn enn menn, og gjennom subsistensproduksjon på familiebruket er de med på å «subsidiere» de mannlige arbeidslønningene. Vi skal imidlertid også se at til tross for at det har foregått viktige endringer i den kjønnsmessige arbeidsdelingen i den perioden som omfattes av mitt studium, er det visse arbeidsoppgaver som hele tiden er forbeholdt kvinner. Det gjelder de oppgaver som har med husarbeid og omsorgsarbeid å gjøre. Vi er nødt til å gå ut over de økonomiske forhold for å kunne forklare dette. Det er med andre ord ikke tilstrekkelig å gi kapitalismen «skylden for» kvinnens underordnede stilling i samfunnet. Vi har også et annet sett av sosiale krefter som er av avgjørende betydning, «patriarkatet» (i betydningen sosial mannsdominans, jfr. Mackintosh s. 7). Familien er en sentral enhet i denne sammenheng. Det er gjennom sosialiseringprosessen, som i første rekke skjer i familien, at kjønnsforskjellene blir reproduert. Siste delen av mitt innlegg vil bli viet forholdet mellom kjønn i (og tildels også utenfor) familien. Vi skal se at det er en rekke mekanismer på dette nivå som er med på å reproducere kvinnens underordnede stilling. Men igjen, det som skjer i familien må relateres til forhold i samfunnet som helhet. Vi skal også se at den underordning av kvinner som skjer innen familien og husholdet støttes opp av en rekke andre institusjoner, deriblant Kirken.

Kvinner i Ecuador

Det materialet jeg nå skal legge fram er samlet inn i El Chaupi, et mestis-område i

Ecuadors høyland. Jeg startet et feltarbeid her i 1976 med sikte på å gjennomføre en mer generell analyse av virkningene av jordreformene og de teknologiske innovasjonene i landbruket som hadde funnet sted i landet de siste tiår. Denne studien ble fulgt opp gjennom et nytt feltarbeid i 1983. Jeg tok da spesielt sikte på å kartlegge den kjønnsmessige arbeidsdelingen over tid og forholdet mellom kjønn i familie og hushold.

Det som legges fram her er bare foreløpige resultater av et ennå ikke avsluttet arbeid. (Feltarbeidene ble gjennomført med støtte fra NAVF (1976/1983) og NLH (1983).)

Fra livegne og «sharecroppers» til medeiere av jord

Til midten av 1920-tallet var El Chaupi del av en stor hacienda som tilhørte en av de mest aristokratiske familiene i landet. Driften var basert på jordbruk og kvegdrift og husmenn utgjorde arbeidskraften. El Chaupi som lå i utkanten av haciendaen ble brukt til beitemark, og bare 5–6 husmannsfamilier bodde i området. Mennene brukte mesteparten av sin tid til å passe kveget, mens kvinnene tok seg av jordbruket og husdyrholdet på husmannsplassen, samt husarbeid og barnestell. Barna hjalp til med dette arbeidet. Det var ikke noe skolegang på denne tiden, så barna holdt seg hjemme på bruket til de var store nok til å gå inn i arbeidet på haciendaen.

I 1925 ble haciendaen solgt på auksjon og overtatt av to italienske eiere. Den ene døde etter kort tid og hans kone og barn overtok haciendaen, mens den andre eieren overtok andre eiendommer som de hadde eid i fellesskap. Haciendaën ble etter hvert

delt opp og El Chaupi tilfalt den ene av sønnene, «el patrón Pedro».

Inntil da hadde El Chaupi vært en marginal beitemark på den store haciendaen. Den nye eieren ville endre på dette, han ville bygge opp en moderne og dynamisk bruksenhet. Det som tidligere hadde vært utmark og fjellbeiter, ville han nå legge under plogen for å starte produksjon av korn, poteter og melk. De skogkledde fjellområdene ville han utnytte til produksjon av trekull, samt selge de edlere tresortene til møbelindustrien.

Denne omleggingen krevde ikke bare en betydelig økning i arbeidsstokken på bruket, men også en endring i produksjonsrelasjonene som nå skulle baseres på lønnskontrakter. Det trengtes arbeidskraft både til jordbruket, kveg og husdyrholdet og til skogsdriften. I tillegg ble det behov for folk til å transportere tømmer og trekull, budeier og tjenere til godseierens hus. Godseieren betalte lønn for utført arbeid. I tillegg kunne arbeiderne få tildelt et jordstykke hvor de kunne drive jordbruk og husdyrhold «al partir» (på deling) med eieren. Eieren bidro med jord, såfrø og redskap, mens «sharecropper-familien», vanligvis kvinner og barn, utførte arbeidet. Produktet ble så delt mellom dem. På denne måten bidro kvinnene til familiens subsistensproduksjon, samtidig som de produserte et overskudd som gikk til hacienda-eieren.

Gifte kvinner deltok i tre typer arbeid utenfor småbruket. De som hadde småbarn var budeiere på godset. Etter som det var snakk om et tidsbegrenset arbeid i to skift (et par timer morgen og kveld) kunne de la barna være hjemme alene, dersom de ikke hadde noen til å se etter dem. De som hadde større barn, inkludert døtre som kunne ta seg av husarbeidet, arbeidet gjerne som kullbrennere. Under innhøstingen av jordbruksvekster på godset var det nærmest

obligatorisk deltakelse for alle familiemedlemmer, også kvinner og barn.

På grunn av de store jordarealene som tilhørte haciendaen, fikk gårdsarbeiderne anledning til å beite kyr og sauer på gods-eierens områder, i tillegg til at de hadde griser, fjærkre og marsvin på småbruket. Barna hadde ansvaret for dyrepass utenfor småbruket, mens kvinnene passet dem som var rundt huset.

I denne perioden var kvinnene både avhengige av og sterkt underordnet mennene. De var på godset og fikk tilgang på jord og hus takket være at mennene deres var ansatt som lønnsarbeidere. Dersom mennene døde, eller av andre årsaker ikke lenger var arbeidsføre, ble de «oppsagt» og måtte forlate området.

På grunn av en rekke forhold av privat karakter, som det vil føre for langt å komme inn på her, ble den nye godseierens store moderniseringsprosjekt nærmest en fiasko. Midt på 1940-tallet begynte han å dele opp og selge jorda. Alle som kjøpte jord i denne perioden har skjøte i både manns og kones navn, noe som betyr at ingen av dem kan selge jorda uten den annens samtykke. Kvinnene forteller at de føler seg som eiere av denne jorda fordi den dels ble kjøpt ved å selge dyr som de anså som sine. Småbrukerne i El Chaupi fikk kontroll over ca. halvparten av den jorda de i dag disponerer, før den første jordreformen kom i 1964.

Jordreformlovene vanskeliggjør kvinners tilgang på jord

Tildeling av jord som skjedde i forbindelse

med jordreformene var kvinnediskriminerende. Den første loven medførte at tidligere *husmenn* etter visse regler hadde rett til en bit av godseierens jord og de var også de samme menn som fikk skjøte på jorda. Dette var en generell regel som ble praktisert over hele høylandet.

I El Chaupi har imidlertid den andre jordreformen (1973) hatt større betydning. Den tok sikte på å reforede jord ved at hele eller deler av gods som lå brakke eller var underutnyttet ble solgt til jordfattige eller jordløse. En hacienda og deler av en annen ble overtatt av småbrukere i El Chaupi på denne måten, til sammen 5450 da.

Organisering i kooperativer har vært en av forutsetningene for å oppnå ekspropriering av jord. De tre pre-kooperativene som ble organisert i bygda for dette formålet, har til sammen 133 medlemmer, hvorav 7 er kvinner. To av dem er enslige, tre skilte og tre er søstre eller døtre av lederne i kooperativet. Det er en kombinasjon av juridiske og kulturelle forhold som virker kvinnediskriminerende i denne sammenheng. For det første tillater ikke loven at både mann og kone er medlemmer, og for det andre ville det være et enormt prestisjetap for en mann om han lot kona bli medlem istedenfor seg.

Skjøtene er utstedt i kooperativmedlemmets navn som kan selge det med samtykke fra Jordreforminstituttet og de andre medlemmene. Ettersom ekteskap medfører sameie mellom mann og kone har kona juridiske rettigheter til jorda, men for å få utøve denne retten må hun gå til søksmål, noe som svært sjelden skjer. Jeg har registrert flere tilfelle av jordsalg som har skjedd mot konas vilje, uten at hun, pga. de store sosiale kostnadene det ville medføre, har tatt de nødvendige skritt for å forhindre dette.

Jordreformene er med på å opprettholde det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret ved å gjøre kvinnen avhengig av mannen når det gjelder deres viktigste produksjonsmiddel.

Dagens landbruksstruktur

I dag har El Chaupi 135 produksjonsenheter. 20 av dem er haciendas på 500 til 2000 da. Resten er små og middels store familiebruk. Mitt studium har i første rekke vært konsentrert om familiebrukene, men jeg har også vært opptatt av å kartlegge forholdet mellom de ulike typer enheter. Det er en betydelig forskjell mellom brukene mht. tilgang på jord, som er den viktigste produksjonsressursen i området. Det er tilgangen på jord som i første rekke påvirker småbrukernes produksjonsstrategi og som vi skal se siden, kvinnes deltakelse i gårdsarbeidet.

Gårdsarbeid

De fleste småbrukerne kombinerer jordbruk og husdyrhold. Poteter og hestebønner er de viktigste produktene. De går både til eget konsum og til salg. Så å si alle produserer det de selv konsumerer av disse vekstene, selv de som ikke har egen jord.

Jordprepareringen har de senere år blitt mekanisert. Til å begynne med var det Landbruksdepartementet som leide ut traktorer (m/ fører) til en rimelig penge. Nå har de statlige traktortjenestene blitt erstattet

av private, lokale traktoreiere som pløyer sine naboers åkre mot en klekkelig betaling. Resten av arbeidet på åkeren gjøres med okser eller for hånd, dvs. med hakke eller grev. Ingen kvinner kjører traktor eller arbeider med trekkdyr, mens samtlige deltar i det manuelle arbeidet. Hvor mye tid de vier dette er avhengig av en rekke forhold som vi skal se på siden.

I tillegg til de store produksjonene (poteter og bønner), har de fleste kjøkkenhager hvor de dyrker grønnsaker og medisinsplanter. Alt arbeid i kjøkkenhagen utføres for hånd og av kvinner. Ettersom kjøkkenhagene ligger rundt huset blir arbeidet der kombinert med hus- og omsorgsarbeid.

De fleste har ulike typer husdyr. De mest vanlige er storfe, gris, fjærkre og marsvin. En del bruk har også hester og/eller muldyr.

Storfebestanden omfatter vanligvis melkekyr, kviger og hunnkulver, mens oksekalvene vanligvis selges mens de er små. De som har lite melk (f.eks. 2–3 l pr. dag), bruker denne i husholdningen. De som produserer mer, selger den til en melkemann som kommer og henter hver morgen for å selge den videre til et meieri i nabobygda, eller de lager hytteost av den. Ostene selger de så til lokale handelskvinner som tar dem med til markedet eller de selger dem selv direkte på markedet i Machachi. Ved å videreforedle melken selv tjener de ca. 20% mer pr. liter. I tillegg får de myse, som er den viktigste grise- og hundeføde.

Alt arbeid med husdyra utføres av kvinner og barn. Melkingen foregår ved dagry, før resten av familien har stått opp. Kyrne må dessuten flyttes tre ganger om dagen og tas ned til elva for å drikke. Dette er arbeid som gjerne utføres av litt større barn. I tillegg må de gjøre rent hos marsvina og gi dem friskt gress, og lage mat til griser og hunder.

Husarbeid

Det eksisterer en streng kjønnsmessig arbeidsdeling m.h.t. hus- og omsorgsarbeid. Det å tenne opp i grua, lage og servere mat, og vaske kopper og kar, er så å si pr. definisjon kvinnearbeid. Noen menn sier de kan koke i nødsfall, men aldri dersom det er en kvinne i huset. Omsorg og stell av småbarn er også definert som kvinnearbeid og utføres av moren eller av større døtre, dersom slike husholdsmedlemmer finnes. Det samme gjelder rengjøring både av hus, gårdsplass og klesvask, som for de fleste foregår i elva. Det hender at mannen henter ved dersom han er til stede når den trengs, ellers er det kvinner og barn som gjør det også.

Kvinnene er i aktivitet hele dagen hver eneste dag. Jeg kan ikke huske å ha sett en kvinne «med hendene i fanget» under mitt seks måneders lange opphold i El Chaupi. Mennene arbeider også jevnt, men hviler som regel ut mens de er i huset.

Søndagen, som er hviledag i El Chaupi, drar kvinnene til Machachi for å handle på markedet. Vanligvis tar de minstebarna med, mens de som greier seg selv enten er hjemme hos faren eller hos en slektning. Dersom det er produkter som skal selges, tar kvinnene seg av det også. De selger produktene til grossister, noe som går relativt raskt unna. Det er også kvinnene som tar seg av salg av småfe, mens storfe vanligvis sendes til omreisende oppkjøpere. Ektefellene blir da ofte enige om en minimumspris som de må ha for å godta salget, mens det er mannen som forhandler.

Kvinnene er i mange tilfeller også de som tar hånd om pengene, dette gjelder spesielt eldre kvinner i veletablerte ekte-skap.

Materialet fra El Chaupi gir oss et bilde av kvinner som er i stadig aktivitet såvel i

huset som i det øvrige arbeidet på gården. Til tross for at de vanligvis også har ansvar for kjøp og salg på markedet, er deres aktivetsområde først og fremst gården.

Lokale variasjoner m.h.t. kvinners deltagelse i jordbruket

Vi har tidligere nevnt at det eksisterer visse variasjoner når det gjelder kvinners deltagelse i gårdsarbeidet. El Chaupi er ikke et bygdesamfunn som består av kvinner, barn og oldinger og hvis menn er på arbeids-migrasjon i storbyene for å skaffe inntekter slik at familien kan overleve. Dette er forhold vi kjenner fra en rekke utviklingsland, til og med fra fattige landbruksområder andre steder i Ecuadors høyland. Situasjonen i El Chaupi er mer kompleks.

52 ektemenn (av et utvalg på 100 hus-hold) har inntektsgivende arbeid utenom bruket, 14 av dem arbeider med transport og handel med egne transportmidler, eller som murere. Alle eier sine egne produksjonsmidler. Gjennomsnittsstørrelsen på gårdene deres er 9,3 ha. Blant de største av disse brukerne finner vi den samme tendensen til endring i produksjonsstrategi som den som har blitt registrert innen haciendasektoren, og som innebærer en overgang fra jordbruk til kveghold for kjøtt og melkeproduksjon (Barsky & Cosse, 1981). Alle dyrker riktignok det de trenger av poteter og bønner til eget konsum, mens de reduserer de oppdyrkede arealer til langt under det som småbøndene anser som en «optimal» tilpasning mellom jordbruk og

dyrehold. På denne måten avskjærer de seg fra muligheten til de store inntektene en god potetavling kan gi, men samtidig reduserer de risikoen for avlingstap og det harde og kontinuerlige arbeidet som jordbruksarbeidet i dette området medfører. En av bøndene sa det slik: «Man kan tjene store penger på potetproduksjon, men man kan også miste alt. Kveghold derimot gir aldri tap.»

Mennene på disse gårdene har en uavhengig arbeidssituasjon som tillater at de er hjemme når det er bruk for dem. Det er likevel innen denne gruppen at vi finner mest systematisk bruk av leid arbeidskraft. Selv om kvinnene også på disse brukene tar hånd om melking og stell av kyr som beiter rundt huset, er deres deltagelse i jordbruksproduksjonen gjerne begrenset til såing og innhøstingsarbeid.

Resten av gårdbrukerne som arbeider utenfor gården (37) er lønnsarbeidere. 20 har arbeid som krever visse kvalifikasjoner (f.eks. traktorførere, lastebilsjåfører e.l.), mens 17 er ukvalifiserte arbeidere, de aller fleste landarbeidere på daglønn.

Motivene for å ta lønnet arbeid varierer. Av dem som har mest jord, er lønnsarbeid ledd i en akkumulasjonsstrategi. Kvinnene har hovedansvaret for det arbeidet som skal utføres på gården. Mennene deltar bare sporadisk og i spesielt arbeidsintensive perioder (f.eks. under luking og innhøsting) ansetter de gjerne leid arbeidskraft. Situasjonen til de kvalifiserte arbeiderne som har lite jord, kan sammenlignes med situasjonen til de ukvalifiserte arbeiderne. De er avhengige av lønnsinntekter for at familien skal «overleve». Den eneste forskjellen er at de tjener litt bedre. I denne gruppen finner vi også at kvinnene har hovedansvaret for jordbruksproduksjonen, mens mennene deltar mer sporadisk. Det benyttes imidlertid lite lønnet arbeidskraft.

Av disse eksemplene ser vi at kvinnes

deltagelse i og ansvar for gårdsarbeid varierer med størrelsen på bruket, type produksjonsstrategi (jordbruk vs. kveghold) og mennenes yrkesaktivitet. Det samme gjelder i stor grad de tilfellene hvor mannen ikke har arbeid utenfor gården.

Jeg synes det er viktig å understreke at mannens yrkesdeltagelse utenfor gården og det meransvar det ofte medfører for kvinnene ikke nødvendigvis er et fattigdomstegn. Erfaringene fra El Chaupi har vist at det også kan være tegn på det motsatte.

Bare fem kvinner med barn har inntektsbringende arbeid utenfor gården. To av dem er gifte og drar til Quito og selger ost, som de har kjøpt opp på de andre gårdene, to ganger i uka. Begge kommer fra familier med generasjonslange tradisjoner når det gjelder produksjon og omsetning av ost, og ostesalget representerer neppe en uunnværlig inntektskilde. De tre andre er enslige mødre som alle har stor knapphet på jord og som kombinerer sesongarbeid med kjøp og salg av mat. I tillegg til ost kjøper de f.eks. maiskorn som de tilbereder og selger til dem som ikke har råd til å gå på restaurant når de er i byen på markedsdagen. Deres yrkesdeltagelse er en nødvendighet og når det gjelder markedssalget også en glede. De aller fleste kvinnelige sesongarbeidere i El Chaupi kommer fra andre og fattigere områder i høylandet. Daglønnen for kvinner ligger ca. 15–20% under mennenes lønn.

Kvinnen som avhengig vesen underordnet mannen

Til tross for kvinnes aktive og på et visst nivå uavhengige stilling i familien og på

gården, betrakter de seg selv og blir betraktet av andre som underordnet mannen.

Dette er en oppfatning som har dype kulturelle røtter og gjenspeiles på en rekke felter. Den er dermed ikke spesifikk hverken for El Chaupi eller for landsbygda, selv om måten den manifesterer seg på kan variere noe sammenlignet med andre sosiale klasser, sektorer eller religioner.

Familien er antagelig den institusjon i samfunnet som sterkest medvirker til reproduksjonen av kvinneunderordning. Helt fra barnsben av lærer kvinnene i El Chaupi at deres viktigste rolle i livet er å tjene mannen (servir al hombre). De blir tidlig lært opp til å oppvarte og adlyde faren og sine brødre.

De blir videre opplært til tilbakeholdenhet og passivitet, spesielt i forhold til det annet kjønn. De skal vente på å bli erobret, men av en passende erobrer og på et passende tidspunkt i livet. Før den tid kommer skal man passe seg for de dårlige erobrerne, «de som bare vil 'det onde' og så forlater en».

Unge jenter blir derfor strengt kontrollert av sine foreldre. Deres bevegelsesfrihet er begrenset til områdene omkring huset på dagtid. Dersom de skal lenger av sted, drar de gjerne i følge med andre, helst eldre søsken eller andre voksne. Blir de f.eks. invitert til en bryllups- eller fødselsdagsfest på kvelden, blir de gjerne fulgt av foreldre som venter på dem til de skal hjem igjen.

Det eksisterer ingen forlovelsestid slik vi kjenner det fra en rekke andre samfunn. I den grad to som er kjæresten treffes, skjer det enten mens andre er til stede og følger dem med vaksomme blikk, eller det skjer i all hemmelighet. De unge har derfor begrenset mulighet til å bli kjent med hverandre før de gifter seg. Etter at de er gift er det derfor mange som oppdager uventede ting ved ektefellen.

Det er ingen lignende forventninger til mannen når det gjelder det vi nå har beskrevet. Det å ha hatt samleie med en eller flere kvinner gir mannen heller en «verdiforhøyelse» enn en «verdiforringelse».

I motsetning til sine søstre har de unge guttene nesten ubegrenset bevegelsesfrihet, og den friheten utnytter de bl.a. til å forsøke å nedlegge jenter. Innimellom lykkes de. Det er ikke alle jenter som, til tross for sine mødres formaninger, greier å stå imot liggepressets vakre ord og gjerninger. En av mine kvinnelige informanter i El Chaupi fremhevet to ting som hadde brakt henne lykke i livet. Det ene var at hun til tross for mannens overtalelser hadde greid å la være å «hengi seg» før giftemålet var et faktum. «Hadde jeg gjort det, ville han aldri ha giftet seg med meg, så godt kjenner jeg ham. Det ville vært en ulykke, for han er en god ektemann.» Den andre lykkefaktoren var at hun hadde fått et guttebarn etter at hun hadde født seks jenter.

Den økte tilgangen på jord som følge av jordreformen har ført til at et økende antall småbrukere satser på å gi barna utdanning. Det vil gi dem større muligheter på arbeidsmarkedet og lette presset på jorda. Resultatet er at det nå er et betydelig antall unge som går på videregående skole i Machachi, en del av dem er jenter. Dette er et såpass nytt fenomen at hittil har bare to jenter rukket å gjøre ferdig sin lærerutdanning. Den ene kom ikke ut i yrkeslivet, for hun giftet seg før hun kom så langt, og mannen nekter henne å jobbe utenfor hjemmet. Den andre arbeidet som lærer i et år og måtte slutte av samme grunn.

Dette viser at kontroll med kvinner også fortsetter etter at ekteskap er inngått. Det er vanlig at de unge slår seg ned sammen med mannens familie. De får da gjerne et eget soverom, men arbeider og spiser sammen med resten av familien. Kvinnenes bevegelsesfrihet utvides ikke i de første åra av

ekteskapet, snarere tvert imot. Det er så mangt som ikke «passer seg» for gifte kvinner, blant annet det å ha omgang med venninner som ikke tilhører den nære familie. «Dersom jeg fortsetter å være sammen med venninnene mine vil folk begynne å sladre om at det går dårlig i ekteskapet,» fortalte en nabokvinne, og sammenlignet ekteskapet med en klostertilværelse. Selv med de krasse holdningene hun uttrykte overfor meg, var hun helt ute av stand til å bryte disse og andre normer som hun var misforholdt med.

Etter noen få år, når det unge ekteparet har fått et eller to barn og ekteskapet er «innkjørt», bygger de gjerne sitt eget hus uavhengig av den eldre generasjon. Dette betyr i mange tilfelle en ytterligere isolasjon av kvinner, fordi husene ofte ligger spredt og det er ikke godtatt å «fly» for mye.

Det at nygifte ektepar slår seg ned hos mannens foreldre den første tiden kan ikke forklares ut fra økonomiske forhold, selv om de i en del tilfelle er en medvirkende faktor. Flere av de unge disponerer egen jord når de gifter seg og kunne ha etablert sine egne hushold, uten at det skjer. Kona skal sosialiseres inn i sin nye rolle, og det skjer under svigermors ledelse.

Menn opplever ikke en lignende innsnevring av sin bevegelsesfrihet når de gifter seg. De fortsetter å delta i sine mannlige vennegrupper. De spiller fotball og andre ballspill i helgene. Da tilbringer de også gjerne kveldene på en av de to barene i bygda hvor de drikker, spiller kort og prater. Mannens hjemkomst medfører ofte voldsomheter. De fleste tilfelle av kone-mishandling, som forøvrig er svært utbredt i dette området, skjer nettopp etter at mannen har kommet hjem fra drikkelag sammen med kompisene på baren. De fleste av kvinnene oppgir sjalusi som motiv for at de blir slått, samtidig som de forsikrer at de knapt våger å tenke på en annen mann, «oss

kvinner imellom; som om ikke *en* mann er mer enn nok for en kvinne», som en av informantene sa det.

Kvinnemishandlingen opphører vanligvis etter en del år. I noen tilfelle varer den helt til sønnene blir så store at de er i stand til å hindre faren i å legge hånd på moren. Da har det gjerne gått bortimot 20 år. Ingen av de eldre kvinnene ble slått av mennene sine.

De mekanismene for undertrykking og kontroll av kvinner som jeg nå har beskrevet er ikke mer framtreddende i fattige enn i velstående familier.

Det kvinnesyn som jeg har beskrevet fra El Chaupi, opprettholdes også gjennom andre institusjoner i samfunnet. Jeg vil her bare trekke frem to hvor dette er ganske tydelig, det gjelder lovverket og Kirken.

Den sivile lovgivningen har et stort antall paragrafer som gir menn rett til å kontrollere kvinner. Jeg vil sitere paragraf 134 i «Codigo Civil». Der står det: «Ektemannen skylder sin kone beskyttelse og kona skylder sin mann lydighet innenfor de eksisterende normer for moral og god oppførsel.» Lovverket gir i enkelte tilfelle kvinnene flere rettigheter enn de er i stand til å benytte seg av (jeg har nevnt at de har samme rettigheter som mannen til å kjøpe jord som har vært kjøpt etter at ekteskap er blitt inngått), likevel kan vi si at mannen gjennom lovverket får bekreftet sin overlegenhet i forhold til kvinnen.

Kirken er en annen institusjon som er med på å reproducere kvinnens underordnede stilling. Selv om «alle er like for Gud» så er kvinnen sin mann underlegen. Likeledes er ekteskapet hellig, selv når det bokstavelig talt representerer et helvete for dem som skal leve i det. Selv i nokså ekstreme mishandlingstilfelle blir kvinner oppfordret til å holde ut. «Ekteskapet er en lidelse som man skal leve med til Gud henter en hjem. Hva er din lidelse sammenlignet med det Herren har lidd for deg?»

Dette var oppmuntringen en sterkt mishandlet kvinne fikk av sin skriftefar etter at hun for andre gang hadde ligget i koma på sykehuset på grunn av mannens mishandling. I tilfelle hvor kvinnene ikke bor i nærheten av sine mødre eller søstre, er ofte presten den eneste de kan betro seg til.

Ecuador har hatt adgang til skilsmisse siden 1912, nokså unikt i latinamerikansk sammenheng. Det er imidlertid vanlig at folk gifter seg både sivilt og kirkelig, så selv om sivillovgivningen tillater skilsmisse, så gjelder det ikke Kirken. Kvinner er de som i første rekke tar bibelen på ordet og ikke oppløser det Gud har innstiftet. De fleste er forberedt på «å lide til Gud henter meg hjem».

Konklusjon

Vi har nå sett at El Chaupi har gjennomgått store endringer i den perioden jeg har beskrevet. Inntil 1920-åra var området en marginal del av en stor hacienda som baserte produksjonen på «husmannsrelasjoner». Det har vært gjennom kapitalistisk stordrift med påfølgende parsellering, til dagens situasjon med mindre haciendas basert på lønnsarbeid og småbruk som i første rekke bruker familiens arbeidskraft i produksjonen, men som også i varierende grad benytter lønnsarbeidere og/eller selv har medlemmer som er involvert i inntektsbringende arbeid utenfor bruket. I løpet av denne prosessen som har medført store endringer i de sosiale produksjonsforholdene, har også menns og kvinners arbeidsoppgaver endret seg.

Det lokale arbeidsmarkedet er i dag betydelig innskrenket i forhold til hva det var i «patron Pedros» tid. Tømmerhogst og kullbrenning har stoppet opp, og en omlegging av produksjonen på haciendaene de senere år, der større satsing på melkeproduksjonen har ført til nedgang i jordbruket,

har gjort at behovet for sesongarbeid har sunket. Denne tendensen er ytterligere forsterket ved at ny teknologi er blitt tatt i bruk. Jordbruksarbeid som tidligere ble utført ved hjelp av hakke eller okser blir nå utført med traktor. Likeledes har den manuelle melkingen forsvunnet ved at haciendaeierne har skaffet seg melkemaskiner.

Denne endringen i det lokale arbeidsmarkedet har ført til at kvinner i mye mindre grad enn tidligere deltar i inntektsgivende arbeid utenom gården. Det samme har også skjedd med menn, men etter som menn er mer mobile enn kvinner har de fortsatt en høy yrkesaktivitet utenom egen landbruksproduksjon.

Vi har sett at kvinnene spiller en aktiv rolle i landbruket, men at innsatsen varierer noe i forhold til bruksstørrelse og mannens yrkesaktivitet. Kvinner kan utføre alle manuelle gjøremål i jordbruket, inkludert sprøyting med svært giftige plantevernmidler. Ingen kvinner pløyer med okser eller kjører traktorer, men det virker ikke som om det eksisterer noen «tabuer» mot at kvinner kunne ha gjort det dersom de hadde hatt de nødvendige ferdigheter. På spørsmål om hvorfor kvinner ikke utfører slikt arbeid ble det svart at det er fordi de ikke har lært det. Jeg fikk langt mer følelsesladede svar på spørsmål om hvorfor ikke menn deltok i husarbeid og barnestell. Det var stor enighet om at ingen mann med respekt for seg selv kunne gjøre det. Da ville han ikke være en skikkelig mann.

Den kjønnsmessige arbeidsdelingen i husholdet, der kvinnene har eneansvar for hus- og omsorgsarbeid, er et uttrykk for grunnleggende kjønnsmessig og økonomisk ulikhet i ekteskapet. Den impliserer at kvinner på grunn av kontinuiteten i arbeidsoppgavene og i de fleste tilfelle mangel på avlastningsmuligheter er bundet til hjemmet i mye sterkere grad enn mennene. Dette kombinert med den tidligere nevnte

innskrenkningen av det lokale arbeidsmarkedet gjør at gifte kvinner har minimale muligheter til å involvere seg i økonomiske aktiviteter utenfor gården.

Til tross for at de fleste kvinner arbeider mesteparten av dagen, kunne deres arbeidsforpliktelser kombineres med sosialt samvær med andre voksne medlemmer av andre hushold. Dette lar seg ikke gjøre, fordi de fleste menn forbyr sine koner å forlate gården. Det gjør at mange kvinner er isolerte og følger seg isolerte, uten at de er i stand til å gjøre noe med det. De fratas med andre ord muligheten til å delta i sosiale fellesskap utenom familien.

Eksemplet fra El Chaupi viser oss at dersom man skal få en reell bedring i kvinners situasjon så er det ikke nok å kjempe mot «el capitalismo, el imperialismo y los yanquis», det må også skje endringer i «hverdagslivet» i forholdet mellom mann og kvinne, eller for å si det med en salvadoransk geriljafeminist jeg ble kjent med i Ecuador: «Vi må kjempe på begge fronter

samtidig.»

Litteraturliste

- Archetti, E. & K. A. Stølen: «Kvinnearbeid, arv og kapitalisering». *Tidsskrift for samfunnsforskning*, bd. 21, 139–159, 1980.
- Boserup, E.: *Women's Role in Economic Development*. Compton, London, 1970.
- Leacock, E. B.: *Myths of Male Dominance*. Monthly Review Press, London, 1981.
- Macintosh, M.: «Gender and Economics: The Sexual Division of Labour and the Subordination of Women», i K. Young et al. (eds.): *Of Marriage and the Market, Women's Subordination in International Perspective*, CSE Books, London, 1980.
- Meillassoux, C.: *Maiden, Meals and Money*. Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
- Strømsheim, G.: *Kvinnearbeid og kapitalisering i norsk landbruk*. Univ. i Trondheim, Norges Lærerhøgskole (hovedoppgave i sosiologi), 1977.
- Young, K., Wolkowitz, C. & McCullagh, R.: *Of Marriage and the Market, Women's Subordination in the International Perspective*. CSE Books, London, 1980.

Kristi Anne Stølen
Institutt for sosialantropologi
Universitetet i Oslo

Harem sett fra Europa

Haremets gleder har alltid fascinert europeiske menn og satt deres fantasi i sving. I denne artikkelen beskriver stipendiat Saphinaz-Amal Naguib hvordan fantasiene har nedfelt seg i litteratur og musikk. Hun ser dem i forhold til hva haremets virkelige er: en samlebetegnelse for alle kvinner i en familie. De forestillingene europeiske menn har hatt er bare egnet til å avsløre at de lite vet, i motsetning til de europeiske kvinnene som faktisk vant innpass i haremets.

Orienten har alltid fascinert Vesten. Orientalisk atmosfære, orientalsk luksus, orientalsk despoti... Man snakket også om orientalsk grusomhet, edelhet, gjestfrihet, sensualitet osv. Denne artikkelen skal behandle haremets sett med europeiske øyne, gjennom fransk, italiensk og britisk litteratur og kunst fra det 18. og 19. århundre. Geografisk vil jeg begrense meg til den delen av Asia som kaltes Levanten og som idag er Midt-Østen. Altså land hvor Islam dominerte og fortsatt dominerer.

Harem-institusjonen er kanskje den orientalske institusjonen som alltid har forvirret vestlig opinion mest. Vi skal se på hvordan europeiske menns syn på harem atskilte seg fra europeiske kvinners synspunkter i det 18. og 19. århundre. Men før vi går videre, er det nødvendig å si noen ord om harem sett fra en orientalsk synsvinkel.

Harem

Ordet harem stammer fra det arabiske ord:

haram som betyr: hellig, tabu. *Harim* er et hellig sted. Men det er også den delen av huset hvor kvinner oppholder seg. I bredere forstand betegner det alle kvinner innen en familie, og selv alle kvinner generelt. Hvis man i dag blir presentert for Herr NN og *haramu* betyr dette Herr NN og frue.

I haremets var kvinnene opptatt med sitt daglige arbeid. Kvinnene inkluderte husherrens mor, som var sjef for harem og fordelte de forskjellige oppgaver. Videre hans kone(r), hans søstre, døtre, tanter, kusiner, dvs. ved siden av hans kone(r) alle kvinner i husherrens slekt som var ugifte, skilt, enker eller trengte hans beskyttelse. I tillegg omfattet harem slaver samt frie tjenere. Det er viktig å huske at harem som vi kjenner det, eksisterte for det meste i de rikere klasser av samfunnet både hos muslimer, kristne og jøder.

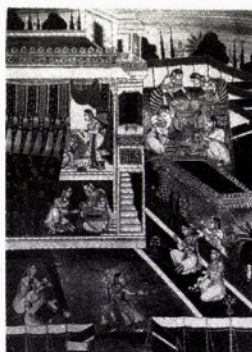
Hvis husherrens mor ikke var til stede var kona overhodet for harem og dersom det var flere koner, så var den første kona

husets frue. Hvis husherrens søster bodde hjemme, kunne hun være harems overhode. Det kom an på hennes alder og hennes personlighet.

Kvinnene var ansvarlige for husholdningen, familiens inntekter og utgifter, og bestemmelser i familiens privatliv. De holdt øye med barnas oppdragelse og når tiden var kommet, var det barnas mor som

vanligvis valgte deres ektefeller.

For den orientalske store borgerlige familien var harem den intime delen av huset med sine hverdagslige gleder og sorger. I motsetning til denne realiteten hadde vi den europeiske forestillingen om harem som et paradis av nytelser. Kanskje denne myten vokste opp fordi haremsystemet var basert på polygami og slaveri.

*Indisk harem. Miniatur fra 1617
(Staatsbibliothek, Berlin)*

Polygami

Europeerne i det 18. og 19. århundre var svært opptatt av den seksuelle etikk i Islam og andre religioner i Asia. De var forbauset over disse religioner som tillot polygami og oppmuntret til samliv.

I motsetning til det kristne ekteskap, er ikke det muslimske ekteskap et sakrament. Det er først og fremst en kontrakt som kan sies opp, vanligvis av mannen. Kvinnen kan dog i visse tilfeller kreve oppløsning av ekteskapet. Dessuten kan en mann ha fire

koner, på den betingelse at han behandler dem likt. I tillegg kan han ha et ubegrenset antall slavinner.

Med frie kvinner måtte mannen inngå en ekteskapskontrakt. Ifølge Islam kan en mann ikke inngå en tilsvarende kontrakt med sin slave.

Når det gjelder barna, skal alle barn født av samme far bli behandlet på like fot når de arver. Pikene får alltid halvparten av hva brødrene får. Ingen forskjell gjøres mellom konas barn og slavinnens barn.

Den slavinne som hadde unnfanget et barn med sin herre kunne ikke selges eller kastes ut. Det er vanlig at eieren ga henne fri og giftet seg med henne. På den måten kunne han etterpå skilles og kvitte seg med henne.

Slaveri

I realiteten var skilsmisse mye mer i bruk enn polygami. Menn fant ut at det var mye billigere og mindre problematisk å ha en serie skilsmisser enn å måtte forsørge flere hjem samtidig. Det var faktisk rimeligere å ha bare én kone og flere slavinner enn å ha flere koner som alle krevde den samme oppmerksomhet og forsørgelse.

Konas rolle var imidlertid utsatt. Hun risikerte alltid å se en rival fortrenge henne, og å bli sviktet gjennom mannens forhold med sine slavinner. Nevnes må også at det var forbudt for en mann å ha samleie med sin hustrus slavinner.

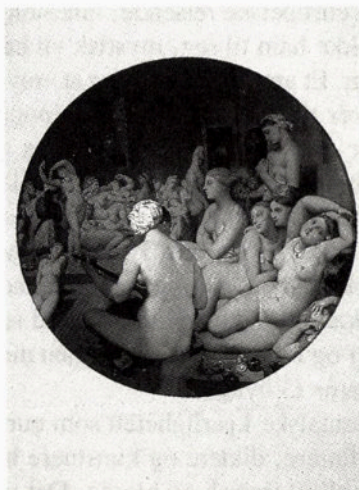
Slavinnen kunne samtidig ha en bedre skjebne enn husets frue. Hennes sosiale situasjon frigjorde henne fra prestisje- og æresbetraktninger. Hun var valgt av husherren selv og ikke tvunget på av familien. Dessuten vet vi at mange slavehandlere ga «sine» små piker en fullstendig utdanning fordi de kunne tjene uhyre summer når de solgte dem. De sendte pikene til spesielle skoler og lærere i forskjellige store byer i Levanten som Basra, Baghdad, Medina og Konstantinopel. Der lærte jentene grammatikk, retorikk, litteratur, kalligrafi, historie, naturhistorie samt sang, musikk og dans. Med denne utdannelsen var de bedre i stand til å underholde, og de rike konkurrerte for å kunne kjøpe deres tjenester.

Men selv om disse kvinnene var ettertraktet, ble de likevel nedvurdert og stigmatisert i forhold til husherrens respekterte, tilslørte og innesperrede kone(r).

Naturligvis oppsto mange intriger i det tette miljøet som harem var. Ottomansk historie er full av slottskabaler, politiske intriger og drap. Det er ikke forbausende at dette har inspirert svært mange orientalske og vestlige forfattere, diktere og kunstnere.

Harem – sett av europeiske menn

Smaken for Orienten kom til syne igjen i Europa ved midten av det 17. århundre. Denne gangen skyldtes det ikke religionen som under korstogene (11. til 15. århundre), men nysgjerrighet rettet mot naturen, landskaper, mennesker og skikker. Reisende nøyde seg ikke mer med bare korte anløp i forskjellige havnebyer i Levanten, India og Kina som de gjorde i det 16. århundret. Nå ville de trenge dypere inn i landene og ville vite mer om andre kulturer. Italia, spesielt republikken Venezia, hadde allerede i lang tid hatt handelskontorer i flere orientalske havnebyer. To relative nykommere var periodens to store makter: Frankrike og Storbritannia, som begynte å interessere seg for Levanten.

«Tyrkisk bad» av Ingres (Louvre)

Ekstotisme som mote ble skapt i det 17. og 18. århundre. Handelen med Levanten, India og Kina spredte sansen for porselen, fajanse, glass, tepper, silke . . . I fine sel-skaper drakk man té og kaffé og damene organiserte ball à la kinesisk, eller à la indisk, eller à la tyrkisk. Man brukte Orien-ten i kunst og litteratur, og etter at fransk-mannen Galland omskrev *Tusen og en natt* ved midten av det 17. århundret, begynte den store bølgen som heter *Orientalismen* å vokse fram.

Alle europeiske menn som reiste til Le-varianten ble besatt av kvinnene. Det gjorde det ikke lettere at kvinnene var tilslørte og levde i harem hvor fremmede menn ikke hadde adgang. Men mennene lot sine drømmer løpe fritt: «Det er noe veldig for-førende i en kvinne fra et fjernt og underlig land som snakker et ukjent språk og hvis kostymer og vaner frapperer fordi de er fremmedartede. Dessuten har hun ingen av disse vulgære detaljer som vi ser i våre kvinner» (G. de Nerval, *Voyage*). Rous-seau erkjente i sitt verk *Confessions* (1782) at når han ville mane elskovsvisjoner fram, tegnet han «to store svarte orientalske øyne» foran seg og fantaserte at han var omgitt av et harem.

Tilsløret vil den orientalske kvinne fas-cinere den europeiske reisende, inntengt vil hun trekke ham til seg, mystisk vil hun bedåre ham. Et arabisk ordtak sier at «mys-teriet er bror til vellyst». Nerval gjenopp-tok: «Hvor dypt er ikke denne følelsen av mysteriet blandet med den mørke kjenslen av kjærlighet. En kvinne går forbi, vi kjen-ner henne ikke, vi vil aldri kjenne henne. Det var nok med en yndig gange, med noe som ikke kan uttrykkes. Hun tok med seg vårt begjær og lot oss bli stående igjen med bare en drøm» (*Voyage*).

Den orientalske kjærligheten som euro-peiske forfattere, diktere og kunstnere be-skrev, var alltid tragisk og blodig. Det var

en blind lidenskap som veltet alle hind-ringer og endte med døden.

Dessuten, majoriteten av europeiske menn likte å krydre sine reisebeskrivelser med reelle eller innbilte romantiske even-tyr hvor, som oftest, de fremstilte seg selv som helten. De fortalte om hemmelige treffsteder hvor deres elskede ventet på dem. Kledd som kvinner og med hjelp av tjenere og andre mellomledd kunne euro-peiske menn ta seg inn i harem, til deres elskedes indre gemakker. Kvinnenes egne menn kunne aldri komme inn til dem hvis fremmede kvinnesko sto utenfor hustruens dør. Dette betydde at kona hadde besøk. Mannen måtte derfor vente til konas ven-ninne(r) gikk før han kunne komme inn.

Hvis det var noe som hastet, måtte han annonseres slik at andre kvinner som var til stede kunne forsvinne eller ta på seg slør.

Moralen i disse fortellinger var natur-ligvis at kvinner er de samme overalt. Man kan ikke stole på dem. Selv disse kvinnene, som var inntengt bak haremsmurer og overvåket av evnukker, klarte å svike sine menn og å ha så mange elskere som de ville. Kjærlighetseventyrene og intrigene var som oftest pepret med erotiske detaljer.

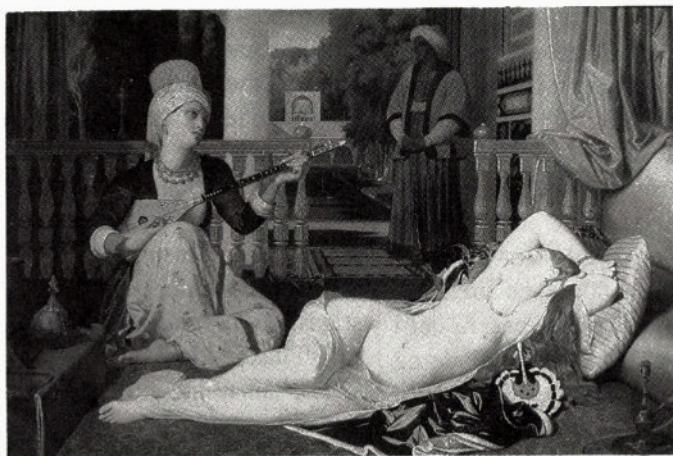
De såkalte «orientalske» fortellinger og romaner var meget verdsatte av publikum i det 18. og 19. århundre. Alt som kom fra Orienten var velkomment selv om det ble brukt til satire som i Montesquieus *Lettres persanes* (1721). Her blandet Montes-quieu, som selv aldri har vært i Orienten, sammen en ironisk beskrivelse av det franske samfunn på den tid med en «orien-talsk» roman. Med bare noen få seriøse geografiske og historiske henvisninger greide Montesquieu å hensette sine sam-tidige lesere til Orienten. Forfatteren fram-stilte den varme atmosfæren i Usbeks ha-rem (en av perserne). Han beskrev vold-somme lidenskaper, uendelig lyst og ev-nukkers hemmelige lidelser og vellyst.

Erotikken i boka var diskret nok til ikke å skremme bort leserne, men tilstrekkelig til å vekke publikums seksuelle fantasier.

«Orientalske» fortellinger var faktisk ofte bare et påskudd for erotikken og beskrivelser av forskjellige seksuelle behov og vaner. Evnukkers seksualitet var et meget populært emne. Forøvrig hadde Chardin skrevet at alle orientalske kvinner

var lesbiske for å oppveie sine frustrasjoner. Tidligere hadde Favart erklært at «orientalske kvinner er omfavningsmaskiner» (*Les trois Sultanes*). Flaubert gjentok dette i et brev han sendte til sin venninne Louise Colet: «Den orientalske kvinne er ikke noe mer enn en maskin, hun gjør ikke forskjell mellom én mann og en annen.»

Et harem var en ideell kontekst for å

«Odalisk med slave» av Ingres, 1839 (The Walters Art Gallery, Baltimore)

beskrive alt dette. Man fikk et påtrengende bilde av vakre vellystige kvinner av alle raser som levde innesperret, overvåket av svarte kjønnsløse monstre, bare for å tilfredsstille én manns innfall. Harem-omgivelser var også brukt i teater, i ballett og opera. I motsetning til fransk og britisk litteratur, benyttet ikke italienske forfattere Orienten og harem. Derimot benyttet italienske komponister Levanten, f.eks. Gioacchino Rossini i *Tancredi* (1813), *L'Italiana in Algeri* (1813), og *Il Turco in Italia* (1814), og Giuseppe Verdi i *Nabucco* (1842) og *Jerusalem* (også kjent som *I Lombardi* 1843).

I et brev til sin venn Gérard de Nerval

fortalte Théophile Gautier hvordan han hadde tenkt seg scenografien til balletten *La Péri*: «I et harems interiør . . . en vakker, rik ungkar . . . skjødesløst, henslengt og drømmende, albuen drukner i en løve-manke og foten er plassert på brystet til en av disse abyssinske kvinner hvis hud alltid er kjølig, . . . en slags orientalsk Don Juan mett av vellyst, men ikke av begjær! Alle typer kvinnelige perfeksjoner er representert i denne enestående serai . . . Det betyr ingenting for den vemodige Achmet at de vakre odalisker ruller seg over tigrerpelse-ne . . . Han forblir kald midt i den kjærligheten han inspirerer.» (Brev datert 25.7. 1843.)

Vi kan si at majoriteten av disse europeiske menn i det 18. og 19. århundre aldri hadde vært i harem. Det var meget sjelden at europeiske menn fikk den ære å treffe kvinner fra de høyere borgerlige klasser. De kvinner de kom i kontakt med var generelt kvinner fra de fattigere klasser hvor haremsystemet var lite utbredt. De kunne derimot komme i kontakt med slavinner som kunne fås eller kjøpes, og spesielt profesjonelle vertinner i de forskjellige gledeshus i Levanten. De fleste europeiske forfattere og kunstnere så i harem bare et løfte om hva de kalte «kunstige paradis». Få kunne som den danske orientlisten Carsten Niebuhr (1733–1815) og som den franske surrealist Gérard de Nerval (1808–1855) innse noe annet. Carsten Niebuhr skrev i sin *Beschreibung von Arabien* (1772) (Beskrivelser av Arabia) at arabiske kvinner nøt ganske mye frihet og hadde stor makt innenfor familien. De hadde egne inntekter og eiendommer som ingen kunne få del i uten deres samtykke. De så like glade og frie ut som europeiske kvinner ifølge Niebuhr. Han fortsatte ved å si at bare et fåtall rike vellystige menn hadde flere koner, og disse menn ble klandret av samfunnet. Skilsmisse var sjeldent på den tid i Arabia. De fleste menn Niebuhr traff hadde vært gift med den samme kvinnen hele sitt liv.

Nerval som reiste i Egypt, Palestina, Libanon og Tyrkia, skrev også at polygami ikke var vanlig i Levanten, mens skilsmisse var svært utbredt. Han bemerket at: «For den muslimske mannen er polygami og slaveri bare en måte å unngå større skader på. Mens prostitusjonen, denne andre formen for slaveri, sluker opp det europeiske samfunnet som en spedalskhet... Forøvrig, må vi spørre oss selv hvilken status i vårt samfunn har alle de uekte barn, som utgjør 1/10 av befolkningen. Den sivile loven straffer dem for deres fedres gjerninger ved å forkaste dem fra familien og arven. I stedet er alle barna til en muslim ektefødte,

arven deles likt mellom dem.» (Voyage.)

Niebuhrs og Nervals bemerkninger minner om europeiske kvinners beskrivelser og forståelse av harem i det 18. og 19. århundre.

Harem – sett av europeiske kvinner

Europeiske kvinners oppfatning av harem i det 18. og 19. århundre var vanligvis svært annerledes enn deres samtidige menns. Jeg har ikke gått inn på kvinnelige misjonærer. Disse nektet ofte å besøke harem med den begrunnelse at de ikke ville se «hvordan deres medsøstre ble nedvurdert og ydmyket». Denne begrunnelsen hadde som oftest sitt utspring i menns antagelse og fantasier om haremslivet.

Når det gjelder europeiske kvinners forståelse av harem i det 18. og 19. århundre må vi huske to viktige faktorer:

For det første at europeiske kvinner ble tatt imot i harem. De fikk en krets av venninner og bekjentskaper og deltok ofte i deres sosiale liv.

For det andre at europeiske kvinner som besøkte Levanten i det 18. og 19. århundre tilhørte de rikere borgerlige klasser i Europa. De fikk omgang med kvinner av samme sosiale status i de landene de besøkte, dvs. kvinner bak harems murer. Og de fant ut at de hadde mye mer felles enn de først hadde trodd.

Den orientalske husfruen hadde samme familie og sosiale plikter som hennes europeiske motstykke. Hun var ansvarlig for barns oppdragelse og for husholdningen. Hun besøkte familien, venninner eller andre bekjente som f.eks. konene til mannens venner og kolleger. Og anledninger til besøk var mange: fødsel, forlovelse, bryllup, dødsfall, mannens opprykk... pluss at de hadde hver sine egne besøksdager. De

organiserte ekskursjoner ut på landet hvor de tok med seg nesten hele harem. Minst en gang i uken gikk de til hamam, dvs. badet. Dette var de mest populære utfluktene. De fleste av de rike borgerlige hus var innredet med bad, men de offentlige bad var en slags kvinneklubb. Der utvekslet man nyheter, sladder, gleder og sorger. Her kunne moren til en ung mann finne en brud til sin sønn (eller omvendt). Som regel var det mødrene som ble enige seg imellom om deres barns ektefeller. Deretter informerte de fedrene om valget. Det var etterpå mannens sak å sette opp en kontrakt. Ekteskapet var en familiesak, og barna ble ikke konsultert på forhånd.

Som andre kvinner i de rikere sosiale klasser i Europa var haremskvinner svært opptatt av sitt utseende, sine klær og smykker. De lærte å brodere, å synge, å spille musikk og leste ganske mye. Vi må huske på at kvinnebevegelser i Midt-Østen tok form i harem, og at disse bevegelsene var som oftest tilknyttet de nasjonalistiske bevegelsene i disse landene. En av årsakene til dette var at haremsdamenes ektefeller ofte var aktive i kampen mot kolonialismen.

Men det var andre ting som vakte europeiske kvinners oppmerksomhet. De bemerket at det ikke var mye fellesskap mellom mann og kone(r). Det meste av tiden levde de hver for seg i en kjønnssegregert verden.

Lady Mary Wortley Montagu som bodde i Tyrkia i 1717–18 skrev i sine bøker at de tyrkiske damer var de frieste kvinner i verden. Økonomisk var de mer selvstendige enn de europeiske kvinner. De hadde egen inntekt som de hadde arvet eller tjent ved handel og investering. Mennene hadde ingen bestemmelsesrett over kvinnes revenyer. Lady Montagu tilføyde at sløret beskyttet damene spesielt når de var ute på eventyr. Ingen kunne kjenne dem igjen når de gikk eller kjørte i gatene. Selv ikke deres

menn og ikke de mennene de kunne ha et forhold med! Men de utro ektemenn måtte ta mange sikkerhetstiltak for at kona ikke skulle finne ut at de hadde en annen kone eller konkubiner. Ingen av damene ville ha akseptert dette, sa Lady Montagu. Forøvrig noterte Lady Montagu at det var svært få tilfeller av polygami, mens skilsmisser var ekstremt utbredt.

«Harem på tur» av Thomas Allom, 1838
(Bibliotek i Topkapi palass, Istanbul)

Lucy Garnett minnet om at mange av de opprinnelige slavinnene var respektert og hadde nådd høy status i samfunnet. I tilfeller med flerkoneri hadde hver kvinne sitt eget hus, eller sitt eget område med sine egne tjenere. Man må innrømme at mennene foretrakk ikke å ha alle hustruer og slavinner samlet på samme sted.

Alle europeiske kvinner som besøkte Levanten i det 18. og 19. århundre ble forbauset over den orientalske varsomhet med slaver. Lady Garnett bemerket at slavinnenenes skjebne i Tyrkia var på mange måter bedre enn tjenestepikenenes lodd i Vesten. Slaver i Levanten utgjorde en del av

familien og var med i de forskjellige be-
givenheter og utflukter. Derfor trodde
mange europeere, når de så tyrkiske da-
mers hestevogner kjøre forbi fulle av slø-
rete kvinner, at disse var koner og odaliskere
til en pasha. Sannsynligvis var det bare
damer fra de høyere klasser som var på vei
til hamam eller besøk med sine slavinner.

La oss avslutte med den italienske for-
fatterinne Vittoria Alliaata som i perioden
1960–78 bodde med kvinner fra forskjel-
lige stammer på den arabiske halvøya:
«Hva er harem hvis ikke det er en ur-
gammel forgjenger for feministisk bevisst-
het? Harem er en kompakt kjerne hvor hver
kvinne finner nødvendig forståelse og fel-
lesskap for å forsvare seg selv mot menns
dominans og selvgodhet, hvor betroelser
og råd, angst og lidelser diskuteres under
ettermiddagssammenkomster og blir et fel-
les arvegods.» (Harem, s. 66–67.)

Jeg vil takke Liv Laading som tok seg tid til å disku-
tere mange punkter i artikkelen.

Bibliografi

- Vittoria Alliaata, 1980, *Harem*, Memorie d'Arabia di
una nobildonna siciliana, Garzanti ed.
Pierre Barrière, 1961, *La vie intellectuelle en France
du XVIe siècle à l'époque contemporaine*, Paris
Henry Bordeaux, 1926, *Voyageurs d'Orient*, Paris
Halidé Edib, 1926, *Memoirs of...*, London.
Gustave Flaubert, *Oeuvres complètes*, (Voyage en
Orient p. 549–705), Paris ed. du Seuil 1964.
Lucy M. J. Garnett, 1890, *The Women of Turkey*, 2
vols., London.

- Gerald de Gaury & H. V. F. Winstone (eds.), 1979,
The Spirit of the East, An anthology of prose and
verse inspired by the people, places and legends
of the East. London.
Théophile Gautier, 1962, *Les plus belles lettres*,
préparées par Pierre Descaves, Paris.
Annabelle d'Huart & Nadia Tazi, 1980, *Harems*,
Paris.
Victor Hugo, *Oeuvres poétiques*, T. I. Avant l'exil
1802–1851. Les Orientales, p. 577–707, ed. La
Pléiade, Paris 1964.
Halil Inalcik, 1973, *The Ottoman Empire*, London.
Francois le Targat, 1974, *A la recherche de Pierre
Loti*, Paris.
Raphaela Lewis, 1971, *Everyday Life in Ottoman
Turkey*, London.
Pierre Loti, 1879, *Azyadé*, Paris.
Pierre Loti, 1906, *Les Désenchantées*, Paris.
Pierre Martino, 1906 (rep. 1970), *L'Orient dans la
littérature française aux XVIIe et XVIIIe siècles*,
Paris.
Lady Mary Wortley Montagu, 1965, *The Complete
Letters*, vol. I (1708–1720), Halsband ed., Ox-
ford.
Montesquieu, 1721, (ed. 1964), *Lettres persanes*,
ed. Flammarion, Paris.
Gérard de Nerval, 1851, *Voyage en Orient*, Paris.
N. M. Penzer, 1936 (1967 ed.), *The Harem*, Lon-
don.
Marco Polo, 1954 ed., *Il Milione*, Einaudi ed., To-
rino.
Edward Said, 1980, *Orientalism*, London.
Wiebke Walther, 1980, *Die Frau im Islam*, Leipzig.

Saphiaz-Amal Naquib

er vitenskapelig assistent ved Etnografisk
museum, Universitetet i Oslo. I perioden
1981–83 var hun stipendiat tilknyttet
NAVF. Hennes fagbakgrunn er fra Cairo,
der hun har M.A. i egyptologi.

NORADs handlingsplan for kvinnerettet bistand

Den handlingsplanen for kvinnerettet bistand som NORAD nå har fått ser mange av oss som epokegjørende. Blir den fulgt opp vil det bety en helt ny giv når det gjelder å få frem bistand til kvinner. Vi har følt det svært oppmuntrende at den planen som NORADs ledelse har godkjent nesten er identisk med det planutkastet som en oppnevnt arbeidsgruppe la frem i mai i år.

Senvinteren 1983 ble det nedsatt en intern arbeidsgruppe i NORAD med mandat å utarbeide en handlingsplan for kvinnerettet bistand. Planen skulle omfatte alle sider av NORADs virksomhet. (Dette var før departementet for utviklingshjelp var opprettet.) Den skulle ha en relativt langsiktig tidsramme, trekke opp kortsiktige og langsiktige mål og sette opp konkrete planer for hva som skulle utrettes i de enkelte år.

Bakgrunnen var at arbeidet med å øke bistanden til kvinner hadde gått langt saktere enn forventet. 8 år var alt gått siden St.m. 94 pekte ut kvinner som prioritert målgruppe, og det var 5 år siden rapporten «Kvinnens stilling i utviklingsland» var kommet ut i 1500 eksemplarer. NORAD kunne riktignok vise til støtten gitt til kvinnekontorer i flere av våre hovedsamarbeidsland, i tillegg var enkelte spesielle kvinneprosjekter igangsatt og i noen få ikke-målgruppe-spesifikke prosjekter var det blitt avtalet at også kvinner skulle

tilgodeses med bistand. Men i det store bistandsbildet utgjorde kvinnerettet bistand fremdeles en forsvinnende liten del, politiske erklæringer og god vilje til tross. Dette var det en handlingsplan for kvinnerettet bistand hadde som mål å endre.

Handlingsplanen

Handlingsplanen er blitt et forholdsvis omfattende dokument på over 50 sider. *Innledningsvis* peker planen på at kvinnerettet bistand i stor grad er fattigdomsrettet bistand. Den er også til fordel for barn og andre som trenger omsorg. Kvinnerettet bistand er dessuten nasjonaløkonomisk viktig pga. det store produksjonspotensialet som ligger i økt kvinneproduktivitet. Men først og fremst er kvinnerettet bistand et mål i seg selv. Over alt er kvinner som gruppe langt dårligere stilt enn menn. Det er slike grunner som gjør økt bistand til

kvinner til en viktig bistandspolitisk oppgave i årene fremover.

Prinsippene handlingsplanen bygger på og forslagene de leder til er hverken nye eller særnorske. De baserer seg på *nasjonale og internasjonale anbefalinger* og erklæringer; stortingsmeldinger, FN-dokumenter og retningslinjer utarbeidet av OECD. Noen av disse dokumentene, som FN-konvensjonen mot diskriminering av kvinner, er klart juridisk forpliktende for Norge.

All bistand er kvinneverlevant. Handlingsplanen vil sikre at bistanden også kommer kvinner til gode. Den veileder om hvordan bistand kan og bør utformes for at denne målsetningen skal nås. Med dette for øye lanseres 8 *nøkkelord*: helhetlig tilnærming, planlegging ut fra lokale behov, bistand tar tid, minste motstands vei, øremerk midler, inkluder kvinner i planlegging, gjennomføring og evaluering av bistand og kvinnesolidaritet er internasjonal solidaritet.

Så langt er NORADs handlingsplan lik mange andre programerklæringer om kvinner og bistand. Hoveddelen av handlingsplanen består imidlertid av en konkretisering av disse siktemålene. Det viktigste er trolig retningslinjene for hvordan *ansvaret* for å gjøre bistanden mer kvinnerettett skal innarbeides i NORAD som organisasjon. Det pekes på at krav og anbefalinger om økt kvinnerettett bistand sjelden følges opp ved å omfordele administrative ressurser hverken fra norsk eller internasjonalt hold. Dét er imidlertid en klar forutsetning skal denne planen kunne gjennomføres. Derfor settes det som en slags betingelse at det opprettes *to nye stillinger* som spesielt fagkyndige innen feltet kvinnerettett bistandsarbeid, én av mer generell art, én spesielt for landbrukssektoren. I henhold til planen skal det også opprettes et *internt fagutvalg* med personer som har spesiell kunnskap og erfaring i feltet kvinnebistand. Fagutvalget

vil bety økt bruk av interne spesialkunnskaper og økt samarbeid på tvers av direktoratets mange enheter. Ifølge planen skal det også utnevnes kontaktpersoner på hvert kontor som i samarbeid med kontorsjefene skal ha et særlig ansvar for at handlingsplanens konkrete forslag gjennomføres.

Handlingsplanen inneholder krav om intern *rapportering* når det gjelder fortgangen i arbeidet for å gjøre bistanden mer kvinnerettett. Det minnes også om at Norge har forpliktet seg til å rapportere om dette arbeidet både til FN og til OECD. Slik rapportering tjener både til å spre informasjon om det arbeid som pågår, og som en påminnelse til de enkelte bistandsmedarbeiderne om nødvendigheten av å innarbeide kvinnehensyn i bistanden.

Kvinnerettett bistand skal innarbeides i *landprogrammene* når dette er mulig og relevant. I land der landprogrammene ikke har en tilfredsstillende kvinneprofil, bør sektorer som er viktige for å bedre kvinners leve- og arbeidsvilkår prioriteres. *Landbrukssektoren* er en slik sektor, og i henhold til handlingsplanen skal det gjøres til en *hovedsektor* for kvinnerettett bistand.

Innen landbruks-, fiskeri-, kultur-, industri-, kreditt-, vann-, helse-, vei-, energi- og undervisningssektoren peker planen på generelle trekk ved vår egen bistand idag og kort hva som er gjort for kvinner. Det legges frem en rekke forslag om hvordan bistand innen ulike sektorer kan gjøres bedre egnet til å ivareta og styrke kvinners interesser. For perioden 1984–85 stilles det konkrete krav til bistandsarbeidet. Innen 1986 skal fag- og andre kontorer legge frem *forslag* til en plan for kvinnerettett bistand for perioden 1986–1990. Det samme gjelder NORAD-kontorene i våre hovedsamarbeidsland. For hvert hovedsamarbeidsland skal det utarbeides en *aksjonsplan*. Sektorplanene og aksjonsplanene skal tilsammen utgjøre

grunnstammen i den 5-årsplanen for *kvinnerettet bistand* som NORAD vil legge frem i 1986. Stikkord her er «desentralisert planlegging» eller «planlegging nedenfra og opp».

Viktige *støttefunksjoner* i bistandsarbeidet som evaluering, forskning, kursvirksomhet og informasjonsarbeid diskuteres også i handlingsplanen. Også her legger planen frem forslag til konkrete tiltak som kan gjøre bistandsarbeidet mer *kvinnerettet*.

Avslutningsvis peker planen på at Norges arbeid for internasjonal likestilling vil mangle troverdighet hvis ikke *likestillingsarbeidet* innenfor NORAD øker.

Og hva nå?

Så langt er handlingsplanen for *kvinnerettet bistand* kun et dokument i den store papirhaugen som til enhver tid filtreres gjennom statsadministrasjonen. Men, som en plan godkjent av NORADs ledelse, er den også en *mulighet*. Følges den opp i handling kan den bety en ny og banebrytende innsats i norsk utviklingshjelp. Skal dette skje, forutsetter det at alle som er opptatt av å gjøre bistanden bedre egnet til å ivareta kvinneinteresser, bruker planen aktivt.

Ulik mange andre byråkratier særmerker DUHs seg ved at et flertall av saksbehandlere er kvinner, men også her er leder-sjiktet i alt overveiende grad menn. Erfaring viser at menn har vanskeligere for å prioritere *kvinnerettet bistand* enn kvinner synes å ha. Her ligger en utfordring.

Handlingsplanen er skapt ut fra den gode vilje til økt *kvinnebistand* som lenge har preget norsk bistandsdebatt. God vilje er likevel ikke nok. Nå, snart ti år etter FNs Internasjonale Kvinnekonferanse i Mexico, er tiden inne til å omsette ord om solidaritet til bistandspolitisk praksis. Det er

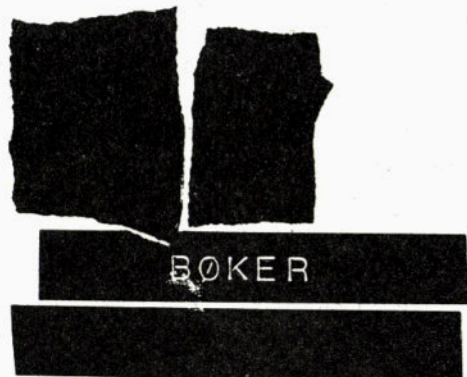
velkjent at store systemer ofte er lite fleksible. Statsadministrasjonen er et slikt stort system. Treghet når det gjelder endring kan være en forsikring mot overilte forandringer, men også skyldes at tradisjonelle lederskap vegrer seg mot innovasjonen som kan resultere i at deres ekspertise kan bli ansett som «umoderne».

Handlingsplanen for *Kvinnerettet Bistand* kan av enkelte oppfattes nettopp slik, som nye krav, som en trussel mot hevdvunne prinsipper og prioriteringer. Kanskje er det noe i det. Planen søker å sette målgruppen – kvinner – i sentrum for bistandsvurderingene. Direkte målgruppet innsats betyr på mange måter et nytt perspektiv i bistanden. Vanligere er det å fokusere på prosjekter og da blir ofte målgruppen en indirekte størrelse, og prosjektet eller programmet lett et mål i seg selv.

Prinsippmeldingen

DUH har i lengre tid arbeidet med en melding om prinsippene for norsk bistand. Meldingen er ennå ikke klar, men hovedprinsippet – at norsk utviklingshjelp skal være fattigdomsorientert – er klart. Skal vi lykkes i å nå denne målsetningen må mottaker – målgruppen – stå i sentrum. Mange års bistandserfaring har gjort det klart at skal bistanden *nå* de fattige, så må de fattige være utgangspunkt og mål for planleggingen og gjennomføringen. Som gruppe er kvinner fattigere, og langt fattigere enn menn. Prinsippmeldingen kan derfor kanskje oppfattes som en storesøster til Handlingsplanen for *Kvinnerettet bistand*. For begge gjelder det samme, planer og prinsipper er bare et skritt på veien: Fortsettelsen ligger i bistandsarbeidet. Det er der vi står nå.

E. Skjønberg
konsulent, NORAD

Fra Buchi Emechetas forfatterskap

Ved Randi Rønning Balsvik

I 1960- og 70-årene har det vært en sterk vekst i antall mannlige afrikanske forfattere. Kvinnelige forfattere er det forholdsvis færre av i Afrika enn i Europa og USA. Det er større avstand mellom kjønnene i Afrika enn i vestlige land, og det kan med rette hevdes at afrikanske kvinner har blitt portrettert svært stereotypet hos mannlige forfattere. Kvinnelige forfattere forteller om kvinners liv og bidrar med sin innsikt til å rette opp dette skjeve bildet. Fortroppen blant disse forfatterne er Flora Nwapa, Christina Aidoo, Grace Ogot, Bessie Head og Buchi Emecheta. Jeg vil her omtale tre av bøkene til Buchi Emecheta, født i 1944 i Nigeria, Afrikas folkerikeste stat: *Second-Class Citizen* (SCC 1974) er om et nigeriansk ektepar som søker utdanning i London tidlig på 1960-tallet. I *The Bride Price*

(BP, 1976), fra etterkrigstid, motsetter hovedpersonen seg slektens tradisjonelle rett til å tjene på og bestemme over hvem hun skal gifte seg med. *The Slave Girl* (SG, 1977) er en historisk roman fra tidlig 1900-tall som handler om slavehold i Nigeria. Alle tre forteller livshistorien til en kvinnelig hovedperson, henholdsvis Adah, Aku'nna og Ojebeta. Emecheta har et klart språk, et treffende ordvalg og en medrivende fortellermåte. Troverdigheten av det hun formidler styrkes ved hennes skarpe og nærgående miljøskildringer. En kan merke at blikket hennes har blitt skjerpet av hennes universitetsgrad i sosiologi, uten at det går ut over hennes skjønnlitterære formidlingsform. Alle personene i disse bøkene har sine røtter i forfatterens hjemby, Iboza, et Ibosamfunn vest for

Niger-elva. De som tar steget ut av dette samfunnet møter vi omkring første verdenskrig i den store markedsbyen Onitcha ved Niger, og etter andre verdenskrig møter vi noen med en rudimentær misjons-skoleutdannelse som jernbanearbeidere i hovedstaden Lagos. Enkelte av deres barn forsøker å ta steget over i den eliten som i kraft av sin vestlige utdannelse står klar til å ta over styret ved Nigerias uavhengighet i 1960. Den sikreste adgangsbillett til dramatisk klatring på den sosiale rangstige er å være en «been-to», en som har sikret seg en universitetsgrad i England. Mange er kalt, men få er utvalgt til å lykkes i sin tilpasning i den fremmede kulturen. I *Second-Class Citizen* gir Emecheta et gripende bilde av den fargede slummen i London og av den sjelelige og materielle fornedrelse de gjennomlever som ikke klarer de intellektuelle utfordringene – og dertil er annenrangs borgere pga. sin hudfarge.

I et intellektuelt klima der venstreradikale historikere har framstilt imperialismen og atlantisk slavehandel som Europas forbrytelser overfor Afrika, som hovedårsaker til kontinentets tilbakeståendehet, er det bemerkelsesverdig at Emecheta skriver om slaveri i Nigeria tidlig på 1900-tallet uten at den hvite mann er satt i forbindelse med det. I *The Slave Girl* får vi vite hvilke ulike omstendigheter og samfunnsforhold som har ført til at den rike og dyktige forretningskvinnen Ma Palagada i Onitcha har kjøpt syv husslaver fra deres nære slektninger. Seks av dem er jenter, kjøpt da de var små barn. De har ingen rettigheter til noe eget liv, de blir ofre for hyppige korporlige avstraffelser og fedres og sønners seksuelle drifter. Men i det samfunnet de befinner seg i, drar de og fordeler av å være i et velstående hushold. De mangler ikke mat og klær, får en opplæring som for noen kommer til stor nytte senere i livet, fordi dette er et slaveri der grensene rundt ikke er uoverstigelige.

Forfatteren viser hvordan menneskene i Ibuza har lært å sette fellesskapet først og å tenke likt. De har lært mønstrene for hvordan alle er innvevd i alles historie og alle kodene for oppførsel. De hører til den del av verden hvor alle er ansvarlige for sin neste, der et barn tilhører fellesskapet like mye som sine foreldre og dermed har mange mødre og fedre. Der er det alles plikt å finne ut alt som angår naboens affærer. I Ibuza er ingenting skjult. Dette sterkt utvidede familiesystemet der alle hjelper hverandre, virker også blant dem som er flyttet fra Ibuza til Lagos, hundreder av kilometer borte.

Alle situasjoner i livet har faste regler for hvordan menneskene skal oppføre seg. Slike forhold gir trygghet, men forutsetningen er at individet må overgi seg til fellesskapet. Buchi Emecheta viser at dette har sin verdi, men og at det sterke nettverk av tradisjoner og sedvaneoppførselen fanger individet – og at det særlig er kvinnen som i dette systemet blir levnet få eller ingen muligheter til individuelle valg.

Fellesskapsfølelsen har imidlertid sine sterke begrensninger. Da ekteparet Adah og Francis i *Second-Class Citizens* skal få et sted å bo i London i begynnelsen av 60-årene, får de sjokkerte opplevelser på boligmarkedet. «No coloureds, please» går oftest igjen i avtissamentene under avisenes «til leie». De havner på ett rom i en falleferdig leiegård sammen med mange andre fra Nigeria. Men her er det ikke nigerianere som bor sammen, ingen ting minner om fellesskapet i Ibofolkets Ibuza. Her bor det Yorubaer og Iboer, og Adah opplever verre diskriminering fra sine «egne» enn fra de hvite.

I relasjonene mellom nigerianerne i London belyser Emecheta et av de sentrale problem i oppbyggingen av de afrikanske statene: At solidaritetsfølelsen rekker for kort, til bare å omfatte egen ætt og etnisk gruppe. Statsdannelsene er jo kunstige,

levninger etter europeernes utdeling av kontinentet til hverandre. Hun gir og nær-bilder av skillet mellom de få og de mange, utdanningseliten og det store flertall som ikke har fått smake av den vestlige kunnskapens tre.

Emechetas bøker bærer preg av at kvinnens stilling i samfunnet er et eksistensielt problem for forfatteren. Den er bakgrunnen for det opprivende ekteskapsdramaet mellom Adah og Francis i *Second-Class Citizens* og analysen utdypes videre gjennom *The Slave Girl* og *The Bride Price*. Emechetas studier av kvinnens stilling i Nigeria, nærmere bestemt hos hennes eget folk, Iboene, gir sannferdig portrettering av en rekke kvinners livshistorier. Gjennom disse framstår bilder av millioner av kvinner, som i historisk sammenheng må betegnes som stemmeløse. Deres stilling blir portrettert i en helhetlig sosial sammenheng. Indirekte går det fram at eksemplene er tatt fra nære slektningers liv. I Ibuza heter det, var ingen kvinne fri:

«A girl was owned, in particular, by her father or someone in place of her father or her older brother, and then, in general, by her group or homestead.» (SG s. 165)

«Eid» betydde at de kunne pantsette henne og når hun giftet seg fikk faren eller hans stedfortreder en større gave som vederlag. Dette systemet er svært utbredt i Afrika. Det var selvsagt at en kvinne ikke kunne bestemme over sin egen framtid. Andre bestemte for henne. «Eid» betydde også tidligere at hun kunne selges som slave. Ojebeta i *The Slave Girl* blir etter foreldrenes død solgt av sin bror til den rike Ma Palagada, forretningskvinne på Onitcha-markedet, fordi han trenger penger til sin aldersgruppes innvielsesseremoni.

I *The Bride Price* møter vi den 13-årige Aku'nna og hennes familie som innflyttere til Lagos. Ved farens død må de vende

tilbake til slekten i Ibuza. Moren blir sin svogers fjerde kone og Aku'nnas framtidige brudepenger skal øg tilfalle han. Konflikten oppstår da Aku'nna nektes å gifte seg med læreren Chike, fordi hans familie har vært slaver. Den som er glad i henne og har hjulpet henne og familien på utallige måter blir nektet henne, mens hun skal giftes til en som aldri har gjort noe annet enn å plage henne. Noe nytt skjer med Aku'nna. Hun blir redd sin egen opposisjon:

«She was beginning to feel that it was unjust that she was not to be allowed a say in her own life, and she was beginning to hate her mother for being so passive about it all.» (BP s. 116.)

Mot sin vilje blir hun plassert i sine svigerforeldres hjem og skal ta imot tilnærmelsene fra en hun avskyr. Hun kommer seg unna ved å lyve at slaven Chike allerede har besudlet henne, en omstendighet som kvalifiserer for at hun skal utstøtes fra samfunnet. Hun rømmer med Chike. Onkelen hevner seg ved å skille seg fra Aku'nnas mor og ved å nekte å ta imot brudepengene fra Chikes far. Tradisjonen sier at når brudepengene ikke blir betalt, vil kvinnen dø i barselseng. Onkelen driver øg tradisjonell magi rettet mot Aku'nnas liv. I sannhet:

«She was trapped in the intricate web of Ibuza tradition.» (BP s. 116.)

Aku'nna er hverken fysisk eller psykisk sterk nok til å bære konsekvensene av sin opposisjon mot samfunnet, og dør da hun føder sitt første barn. Emecheta lar tradisjonen gå i oppfyllelse for å vise hvilket sterkt grep den har på menneskene.

Også Adah i *Second-Class Citizens* blir utstøtt av sin slekt fordi hun snyter den for brudepenger. Hun gifter seg med Francis etter eget valg, men i motsetning til Aku'nna har Adah styrke til å bære sine opprør.

Boken er en nærgående skildring av et ekteskap der kvinnens tilværelse i stor grad er bestemt av ektemannens mishandling og sjalusi når det gjelder hennes arbeid og intellektuelle ressurser.

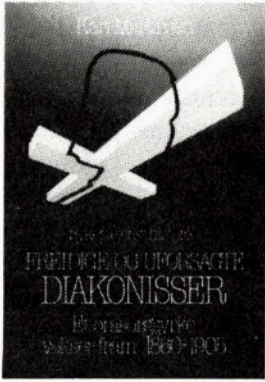
Buchi Emechetas forfatterskap avdekker vesentlige sider ved den tradisjonelle afrikanske kulturens samlivsform og tenkemåte og viser hvordan vestlige impulser, særlig den vestlige kunnskapstradisjonen, virker til å løsrive individet fra fellesskapets meningsunivers. Hva som skal bli en høyere enhet, en fruktbar sammen-smeltning – syntesen – av de afrikanske og de europeiske kulturelementene, er Emecheta like lite som andre afrikanske forfattere på det nåværende tidspunkt i stand til å

se. Ekteskapet til Francis og Adah kan sees som et bilde på en mislykket sammenblanding av elementer fra to kulturtradisjoner, men òg på kjønnsroller som har overlevd seg selv. Taperen i forholdet, Francis, internaliserer ikke sin vestlige utdanning. Han er egentlig uberørt av den, når ikke fram til noe nytt bevissthetsnivå. For Adah, forfatterens talerør, synes det å være kunnskapen som skal frigjøre, kunnskapen om sine egne kulturrøtter og den vestlige verden.

Buchi Emecheta:
Second-Class Citizen, 1974
The Bride Price, 1976
The Slave Girl, 1977

NY BOK

En viktig del av kvinnehistorien

FØRSTE OG UFØLSOMME
DIAGONISSER
 En viktig del av
 kvinnehistorien 1900-1900

- Om de første faglærte sykepleiere i Norge.
- Med hovedvekt på de vanlige kvinnene som utførte selve omsorgsarbeidet.
- Utdanning og arbeidssituasjon sammenlignet med andre yrkesgrupper på denne tiden.
- Omsorgsideologi og arbeidsmetoder.

SBN 518-1936-9 kr 178,- 351 s.

**ASCHEHOUG
TANUM-NORLI**

Kvinne(p)syke

Ved Agnes Andenæs

Det er lenge mellom hver gang det gis ut norske bøker om kvinners livssituasjon og helsemessige problemer. Som forfatterne av *Kvinne(p)syke* gjør oppmerksom på, er det snart ti år siden Astrid Viestad kom med *Sykdom eller opprør*, og det var derfor på høy tid med en ny bok som spesielt tar for seg de *psykiske* problemene som kvinner strever med.

Kvinneres situasjon har endret seg mye i løpet av disse ti årene, økt sysselsetting utenfor hjemmet er en av de mest synlige forandringer. Også på forsknings-siden har det skjedd vesentlige ting. Vi har fått empiri og teori om betingelser og innhold i kvinners tilværelse som husmødre, mødre, yrkeskvinner og ektefeller, og begynnende innsikt i konsekvenser for personlig utvikling, herunder økt forståelse for kvinners psykiske problemer.

Men mye av denne kunnskapen har vært forbeholdt de få og innvidde. Store deler av litteraturen er utenlandsk, finnes spredt rundt i tidsskrifter, eller er blitt overlevert via foredrag og forskningsrapporter. Dermed har kunnskapen vært vanskelig tilgjengelig for f.eks. en ganske alminnelig praktiserende psykolog – selv om nysgjerrigheten har vært der. *Kvinne(p)syke* har derfor den meget viktige funksjon å gjøre ny viten tilgjengelig for flere grupper.

Arbeidet med boka startet på et seminar i regi av NAVFs sekretariat for kvinneforskning i mai 1982, der temaet var psykologisk kvinneforskning. En spennende side

ved den er at forfatterne erfaringsbakgrunn varierer så mye. Noen har mange års erfaring som behandlere, andre kommer mer direkte fra forskningsverdenen. De fleste står i en mellomposisjon. Denne spredning gjenspeiles i kapitlene; de varierer fra gjennomgang av litteratur om omfang og innhold i kvinners problemer, over mer teoretiske modeller for hvorfor det går galt, til systematiserte erfaringer fra behandlerens hverdag.

Hver artikkel kan utmerket godt leses for seg. Imidlertid går det tydelig fram at dette ikke er en tilfeldig samling av artikler. Som redaktørene sier, deler forfatterne et visst perspektiv på hvorfor kvinner får psykiske problemer, hvordan kvinner flest opplever disse problemene, og hva kvinner selv kan gjøre for å møte og mestre disse problemene. Mye av bakgrunns litteraturen er felles, og dessuten er det en utstrakt henvisning til de andre kapitlene i boka. Den ene artikkelen kan derfor utdype den andre.

Det som binder forfatterne sammen, er ikke minst *misnøye*; både med den tradisjonelle forståelse av kvinners problemer, og med behandlingsapparatets oppfølging. Kvinners psykiske problemer har gjerne vært knyttet til deres biologiske funksjoner, som om kvinner er mer determinert av sin biologi og mindre påvirket av samfunnsforhold enn menn. Et slikt perspektiv har gjort det mulig å neglisjere de sosiale betingelser. Ved å betrakte psykiske problemer på linje med andre sykdommer, får

klienten mindre ansvar, og kan fritas for skyld. Men en *sykdomsmodell* vil samtidig kunne bekrefte dårlig selvtillit og virke passiviserende.

Det er viktig å presisere at kvinner med psykiske problemer ikke utgjør en ensartet gruppe. Livssituasjon, bakgrunn og reaksjonsmønster vil være forskjellige. Likevel synes de kvinnene som kommer til behandling, å ha en del felles. De er slett ikke selvopptatte individer som har gitt seg over ved første lille motgang, slik mange kanskje tror. De har kjempet lenge for å holde hodet over vannet, og har tatt mer vare på andre enn seg selv i en slik grad at det en dag ikke går lenger.

Gjennom hele boka legges det vekt på selvbildeproblemer av forskjellige slag. Her inkluderes en spesiell attribueringsstil (nederlag tilskrives personlige forhold, mens framgang tilskrives ytre faktorer), negative selvinstruksjoner og vane med å sette negative merkelapper på det en selv står for. Tone Ødegaard analyserer kvinners livstilpasning for å se hvilke sider ved denne som gjør kvinner særlig utsatt for psykiske problemer. Tjenerinnstilling, oppfatning av seg selv som objekt, og ekstrem avhengighet, er kategorier hun trekker ut. Dette er teoretiske begreper som forskere anvender for å øke sin forståelse. Men noe av hensikten med disse analysene er å få tak i hvordan *kvinnene selv* opplever og forstår sin situasjon. Bare på dette grunnlag kan man få til et reelt samarbeid, så terapeuten kan bli en hjelper til å utvikle ny selvforståelse og en mer hensiktsmessig måte å fortolke hendelser på.

Noe av siktemålet med behandlingsopplagene som omtales i boka, er at kvinner skal lære å forstå og respektere at *de* også har ønsker og opplevelser som skal tas på alvor. De må på en måte venne seg til å inkludere seg selv i dem det skal tas hensyn til, og se at dette ikke nødvendigvis og alltid vil true andres eksistens.

Men hva med terapeuten selv? Kanskje er det ikke bare klienten som må forandre sine idealer? Dette tar Solveig Dahl opp i sin artikkel. Hun hevder at det ikke er kvinnes ønske om å ta vare på andre det er noe i veien med, men manglende tro på eget verd og egen betydning. Selvrealisering og uavhengighet er lenge blitt hyllet i psykologien som mål for individuell utvikling. Tar vi da kvinners selvforståelse og orientering mot andre på alvor? Og er det ikke også et *objektivt* grunnlag for den bekymring som kommer fram når kvinner viser motvilje mot å bli med på terapeuten oppfordring om å tenke på seg selv, og som kan uttrykkes som at «hvis jeg sluttet å bry meg om de andre, hvordan skulle det gå da?» Det virkelig urovekkende er vel at vi ikke kan regne med at menn tar sin del av ansvaret for andre?

Boka fokuserer forholdsvis lite på forholdet mellom klient og behandler, og f.eks. på hvordan denne relasjonen vil preges av at behandleren, som regel en mann, bærer med seg kulturelle stereotypier om kvinner. Heller ikke er det særlig plass til synspunkter på hvordan hjelpeapparatet fungerer som organisasjon.

Det behandlingsapparatet *ikke* gjør, er det også grunn til å klandre. Trine Anstorp tar opp dette i et kapittel i forbindelse med de kvinnene som ikke søker hjelp. Dette er gjerne middelaldrende kvinner med psykosomatiske plager, angstproblemer og depresjoner. Forklaringene søker Anstorp bl.a. i mangel på informasjon om alternativ til rent medisinske tilbud, og at almenpraktikeren unnlater å løse dem videre til det som kunne vært et mer passende tilbud. I stedet forsterkes inntrykket av at dette er et individuelt og selvforskyldt problem, som det er lite å gjøre med utover å ta seg sammen eller ta «noe beroligende» når det blir for ille.

Alle kapitlene er gjennomsyret av forståelsen av at kvinners problemer henger

sammen med sosiale, økonomiske og politiske forhold. Derfor får vi heller aldri det inntrykk at de kan la seg løse ved psykologisk eller psykiatrisk hjelp alene. Det må andre og mer overgripende omlegginger til. Men virkemidlene trenger ikke å stå i motsetning til hverandre, selv om de befinner seg på forskjellige nivåer. Terapi er ett virkemiddel for noen i visse faser.

Det er på mange måter en optimistisk stemning i boka, og det advares mot at iveren etter å dokumentere undertrykkings negative konsekvenser skal fortrenge arbeidet med å utforske mulighetene for forandring. Undertittelen slår an denne tonen: *Kvinnens psykiske problemer - forandring og utvikling gjennom terapi*. Det går an å arbeide med problemer, og gjennom dette få mer kontroll over sine symptomer og livsbetingelser.

Jeg sa innledningsvis at dette ikke er en bok bare for behandlere og psykologer.

Den forteller mye om personlige konsekvenser av kvinneundertrykking, og prøver hele tida å trekke linjene mellom problemenes innhold og undertrykkingsform. Gjennom dette får vi komplettert og utdypet vår forståelse av kvinners situasjon, i denne omgang med en behandlingsprofesjon som ledsagere.

Ikke rent få ganger underveis kunne jeg kjenne meg igjen og tenke at «ja, sånn er det» – uten at jeg av den grunn følte meg spesielt syk og stakkarslig. *Kvinne(p)syke* er blitt noe langt mer enn en lærebok om sykdom og avvik. Den hører like naturlig hjemme i hylla til menneskebehandlere som i en serie om «Kvinnens levekår og livsløp», og bør leses av mange.

Trine Anstorp, Eva Axelsen, Reidun Ingebretsen (red.):

Kvinne(p)syke.

Universitetsforlaget, Oslo 1984.

Hva kvinnen vil, men sjelden får

Ved Ellen Hartmann

Denne boken reiser på nytt det kjente spørsmål Freud stilte for mer enn femti år siden, men aldri fant noe tilfredsstillende svar på.

Denne gangen er det to erfarne feministar og psykoterapeuter som spør. Selvsagt har de ikke noe klart og entydig svar, men etter min mening kommer de med

mange meningsfylte og tankevekkende betraktninger om forholdet mellom kvinne og mann, vennskap mellom kvinner, kjønnsrollemønster, familieliv og barneomsorg.

Forfatterne har begge en velskolert forankring i psykoanalytisk teori med særlig kjennskap til nyere forskning og teori om

det tidlige mor-barn-forhold. Sammen har de bl.a. startet, og i åtte år drevet, »The Women's Therapy Centre» i London. Dette senteret gir tilbud om psykoterapi og rådgivning til kvinner og deres familier, egne kvinneterapigrupper og spesielle seminarer med kvinner som tema. «Hva vil kvinnen» er et forsøk på å gi en samlet forståelse av de tanker og erfaringer arbeidet ved dette senteret ga.

Det som i første rekke skiller denne boken fra lignende bøker som i de senere år er kommet om kvinnens psykologi, er at den forsøker å forene feministisk og psykoanalytisk tenkning på en måte som virker fruktbar, spennende og lite dogmatisk. De psykologiske analysene er skrevet i et lett forståelig språk, samtidig som de virker mer nyanserte, troverdige og mindre preget av ideologi enn det en etter min oppfatning finner i både feministisk og psykoanalytisk litteratur om kvinners psykologi.

Bokens undertittel er «Et oppgjør med avhengighetsmyten». Forfatterne argumenterer her både mot myten om kvinnen som følelsesmessig avhengig av mannen og mot myten om at følelsesmessig avhengighet er et tegn på svakhet og ensbetydende med redsel for å ta på seg ansvar, slik f.eks. Colette Dowling hevdet i sin populære bok «Askepottkomplekset».

Hovedtanken i «Hva vil kvinnen» er at følelsesmessig avhengighet eller tilknytning er et grunnleggende behov som både kvinner og menn har. Først når våre avhengighetsbehov er tilfredsstilt, dvs. først når vi har fått omsorg og kan stole på at vi fortsatt kan få omsorg fra sentrale personer i vårt liv, kan vi utvikle oss til selvstendige mennesker.

Forfatterne hevder at Dowling blander sammen økonomisk og følelsesmessig avhengighet, og derfor feilaktig går ut fra at kvinnes emosjonelle behov er tilfredsstilt. Dette stemmer ikke med deres kliniske erfaring. De mener også at Dowling

overser det faktum at menns følelsesmessige avhengighetsbehov i større grad blir tatt vare på enn kvinnens, og at dette igjen gjør at menn blir mer i stand til å fungere selvstendig og uavhengig.

På en overbevisende måte og med utallige og illustrerende eksempler viser forfatterne at ulik oppdragelse av piker og gutter, sammen med de forestillinger vi har om kvinnelighet og mandighet, fører til at behovene for gjensidig følelsesmessig avhengighet og omsorg kommer til uttrykk på fordekte måter og ulikt hos kvinner og menn. Dette fører til at tilknytnings- og avhengighetsbehov i alt for liten grad blir tilfredsstilt hos både kvinner og menn, men særlig gjelder dette kvinner.

Orbach og Eichenbaum har den interessante teori at kvinner er redd uavhengighet, *ikke* fordi de er lært opp til å bli avhengige personer, men fordi de er lært opp til at de er mennesker andre (barn, menn og gamle) er følelsesmessig avhengige av, og at deres egne behov for omsorg må komme i annen rekke. Deres avhengighetsbehov er med andre ord utilfredsstilt. Det gjør kvinner frustrerte og er med å hindre dem i å utvikle selvstendighet. Småpiker lærer tidlig at det er fra kvinner (mor) og ikke fra menn (far) de fortrinnsvis mottar følelsesmessig omsorg, og at de i samliv med menn i meget må gi avkall på mange former for omsorg.

Smågutter lærer også at det er kvinner (mor) som først og fremst gir dem omsorg, men de kan samtidig opprettholde trygghet om at de også vil motta følelsesmessig omsorg i samliv med kvinner. De får sine avhengighetsbehov tilfredsstilt, ofte nesten uten å erkjenne dem. Det letter utvikling av selvstendighet, men vanskeliggjør visse former for selverkjenneelse. Menn har liten innsikt i hvor avhengige de er av den daglige omsorg kvinner gir, og uten innsikt i kvinners behov for slik omsorg, for ikke å snakke om uten trening i å gi slik omsorg. Kvinner på sin side er lært opp til å holde

tilbake slike behov og gir bare indirekte uttrykk for dem og har også vanskelig for å ta imot omsorg uten å få skyldfølelse.

I siste kapittel gir de sin visjon av hvordan rammene omkring barneoppdragelsen i fremtiden ideelt sett bør være, og hvor mye lykkeligere, selvstendigere og gjensidig avhengige menn og kvinner og foreldre og barn da vil bli. Modellen er foreldre som så likt som mulig tar sin del av barneomsorgen. Dette kapittel er dessverre langt mer preget av ideologisk og overdreven optimistisk fremtidsstro enn resten av boken. Men også dette kapittel inneholder interessante, nyanserte psykologiske analyser av hvordan de tenker seg personlighetsutvikling hos piker og gutter under ulike oppvekstkår.

Gjennom hele boken gir forfatterne detaljerte og gode kasusbeskrivelser for å beskrive hvordan barneoppdragelsen i vår kul-

tur medvirker til at kvinner og menn ikke kan vedstå seg sine egne behov for følelsesmessig avhengighet, og hva slags samlivsproblemer dette kan føre til. Jeg tror mange kvinner og menn, både heterofile og homofile, vil kjenne seg igjen i de mange eksemplene forfatterne bruker for å illustrere sine eksempler. Bokens styrke ligger nettopp i at den forener klinisk erfaring, psykoanalytisk teori og kvinners kamp for frigjøring. Psykologisk viten og politisk tenkning blir integrert på en nyansert og samtidig lettfattelig måte – i så måte en sjelden bok som burde få mange lesere.

Til sist: Boken er oversatt til et godt og ledig norsk. En må derfor undre seg over at en har valgt å la oversetteren være anonym.

Susie Orbach & Lucie Eichenbaum:

Hva vil kvinnen

Cappelen 1984

Språk, kjønn og samfunn

Ved Tove Beate Pedersen

Midt i syttiårene kom Barrie Thorne og Nancy Henley's *Language and Sex: Difference and dominance*, ei artikkelsamling som blei «oppslagsbok» for oss som var opptatt av dette forskningsområdet. Da det blei kjent at ei ny samling var under utgivelse, aktiviserte dette følgelig store forventninger. Denne gangen er Cheris Kramarae medredaktør, og redaktørtriumviratet har dermed en solid bakgrunn i sosiolingvistikk (Thorne), psykolingvistikk

(Kramarae).

Allerede tittelen: *Language, Gender and Society* innvarsler at et langt sprang framover er tatt innen dette forskningsfeltet – at den tildels avgjørende kritikken som har kommet mot tidligere forskning er tatt alvorlig. En stor del av den forskningsbølgen som fulgte i kjølvannet av den nye kvinnebevegelsen hadde nemlig alvorlige svakheter idet den ikke tilstrekkelig tok i betraktning at språk er et sosialt fenomen og

at språk/kommunikasjon nødvendigvis finner sted i en sosial sammenheng. Nå er imidlertid denne hjørnesteinen skikkelig på plass. At «sex» i tittelen er erstattet av «gender» avspeiler videre ei dreining mot og bevissthet om at det vi her fokuserer på er kjønn som sosialt definert kategori heller enn biologisk kjønn.

Så godt som alle bidragsyterne i *Language, Gender and Society* er veletablerte i dette forskingsområdet og deres bidrag byr forsåvidt med hensyn til valg av tema, på få overraskelser. Det som oppleves som *nytt* for en som har prøvd å følge med i dette området noen år, er det konsistente inntrykket av grundighet og faglighet som denne boka gir. Her er lite av de lettbeinte spekulasjonene som ynglet i syttiåra. Artikkelforfatterne preges av innsikten om at kjønn og språk/kommunikasjon er et uhyre komplisert tema og viser villighet til å dukke ned i problemene for å forsøke å «skape orden i kaos» – fullt innforstått med at dette må bli en tids- og arbeidskrevende prosess. Denne understrekinga av at denne boka er så faglig skikkelig må ikke tolkes som at dette ikke er ei underholdende bok (dessverre er det ofte ei motsetning her). Men den må ses i sammenheng med undertegnede glede og lettelse over at dette forskningsfeltet så avgjort har beveget seg fra 70-åras begeistrede, propagandapregede og nokså spekulative nivå til ei solid faglig tilnærming til disse så kompliserte fenomenene.

Redaktørene innleder med «Language, Gender and Society: Opening a second decade of research» – en artikkel som gir utmerket informasjon om hva som har skjedd «siden sist», såvel som beskriver dagens status. Den berører også sentrale spørsmål som forhold mellom språk, tenkning og persepsjon og forhold mellom vitenskapelige paradigmer og ytre samfunnsmessige krefter. Denne innledningen (ca.

20 sider) gir en «condensed» dose oversikt over dette forskningsområdet. Her er ingenting nedvurderende i begrepet «condensed», men et velment tips til alle som deler undertegnede ønsker om «å følge med», kombinert med kronisk følelse av utilstrekkelighet.

Etter innledningsartikkelen følger på rekke og rad artikler til «å få vett av». Først to som gir oss som stadig har opplevelsen av ikke å være inkludert når «han» sies å benyttes generisk, det vil si om både kvinner og menn («når en forsker . . . , må han . . . ») rikelig med saklig argumentasjon for å endre denne kvinnediskriminerende praksis. Særlig solid er her Don MacKays systematiske gjennomgang av de tilsynelatende sofistikerte og plausible antakelsene denne praksisen bygger på.

Pat Nichols hevder i sin artikkel om «Linguistic options and choices for black women in the rural south» at «kvinnespråk» er en myte: «when we ask questions about women's use of language, we must ask also, *which* women as members of *which* social groups» (s. 54). Nichols hevder at kvinner gjør sine eventuelle språklige valg ut fra sin spesielle sosiale sammenheng, heller enn ut fra «some generalized response to the universal condition of women».

Intonasjon har vist seg å være et av de få aspekter ved kommunikasjon der en finner klare kjønnsforskjeller idet kvinner har et mer variert intonasjonsmønster enn menn. Sally McConnell Ginnet gjør i sin artikkel grundig greie for dette og kaller det kvinnelige intonasjonsmønster «dynamisk» – et begrep med positive assosiasjoner, der mannlige forskere har betegnet det kvinnelige mønster som «ustabilt».

Jeg har lyst til å stoppe litt med Pamela Fishman's artikkel i denne boka fordi hennes arbeid har gitt meg særlig mange gode aha-opplevelser og vært særlig viktig

for min forståelse av hva som foregår når kvinner og menn snakker sammen. Fishman's tilnærming til dette området er spennende og original med sin analogi mellom verbal interaksjon og arbeid. Hun velger å fokusere på det «interaksjonsarbeid» som må til for at en samtale skal kunne finne sted, og hennes observasjoner er viktige bidrag til å forstå hvorfor kvinner ikke blir hørt eller får liten innflytelse på valg av samtaleemner: «The failure of the women's attempts at interaction is not due to anything inherent in their talk, but to the failure of the men to respond, to do interactional work» (s. 98) . . . «As with work in its usual sense there appears to be a division of labour in conversation. The people who do the routine maintenance work, the women, are not the same people who either control or benefit from the process. Women are the 'shitworkers' of routine interaction and the 'goods' being made are not only interactions, but through them, realities» (s. 99). Fishmans videre beskrivelse av hvordan kvinner helt naturlig og av seg selv utfører dette «arbeidet» uten at menn krever det av dem og stemplingen av kvinner som *ikke* gjør det som dominerende, aggressive og ukvinnelige, belyser på en illustrerende måte Hanne Haavinds definisjon av positiv femininitet som skjult underordning.

Det har i dette forskningsmiljøet lenge vært antatt at kvinner oftere enn menn bruker «tag questions» når de snakker; det vil si at kvinner oftere henger på «tror du ikke?», «ikke sant?» etter et utsagn. (Denne antakelsen har imidlertid ingen entydig støtte av forskning.) Det har videre vært antatt at disse «tag questions» var et uttrykk for kvinners lave sjøltillit – at de var så usikre at de hele tida trengte bekreftelse på at det de sa var ålreit. Fishmans alternative forklaring er her at slike spørsmål øker sannsynlighet for at de vil få respons på det de har å si: «It became clear that I asked

questions not merely out of habit or from insecurity but because it was likely that my attempt at interaction would fail if I did not» (s. 94).

I neste bidrag, Candace West and Don H. Zimmermans: «Small insults: A study of interruptions in cross-sex conversations between unacquainted persons» presenteres et annet fenomen der klare kjønnsforskjeller er påvist – nemlig at menn avbryter kvinner i langt større grad enn omvendt. West og Zimmerman viser at her er forskningsresultatene så overveldende og entydige at vi må kunne si at dette ser ut til å være et grunnleggende trekk ved interaksjon mellom kvinner og menn i vår kultur!

Et velkjent og ofte beskrevet trekk ved menns væremåte er deres «coolness» operasjonalisert ved manglende adekvate følelsesuttrykk og påholdenhet når det gjelder personlig informasjon. Jack W. Sattel argumenterer i sitt bidrag, «Men, Inexpressiveness and Power» overbevisende *mot* en ensidig individualpsykologisk tilnærming som fokuserer på «inexpressiveness» som personlighetstrekk. En slik forståelse gir lett løsningen i å hjelpe hver enkelt mann til å komme mer nær sine følelser og tore å gi uttrykk for disse. Sattel's poeng er at menn som *gruppe* nettopp opprettholder sin dominansposisjon gjennom de eksisterende sosiale rammer for samhandling mellom kvinner og menn. Sattel gir økt forståelse gjennom sine skarpe iakttagelser og viser også hvordan den individualpsykologiske tilnærmingen bidrar til «kvinners nye byrde» gjennom at kvinner får jobben med å hjelpe sin mann ut av hans ugjennomtrengelige maskulinitetsskall. Eksempel på amerikansk litteratur som vil hjelpe henne er: «How to get your husband to say 'I love you'».

De to siste artiklene i boka om henholdsvis kvinners måte å uttrykke seg litterært på, av Julia Penelope Stanley og Susan I. Wolfe, og om menns måte å snakke til barn

på, av Jean Berko Gleason & Esther Blank Grief, fant jeg klart mindre interessant enn de øvrige, men de er begge forsåvidt av solid faglig gehalt.

De omtalte artiklene utgjør ca. halve boka. Resten, ca. 150 sider, er en oppdatert bibliografi over litteratur innen: «kjønnslikheter og forskjeller i språk, tale og ikke-verbal kommunikasjon». Dette er ei imponerende samling og gjør dette følgelig til ei uunnværlig bok for fagfolk som vil følge

med i dette feltet. At dette også er ei stimulerende bok for mange andre, fordi vi nå alle engang lever i en språk- og kommunikasjonsverden, håper jeg å ha godtgjort gjennom min nokså uforbeholdent begeistrede presentasjon.

Thorne, Kramarae & Henley (ed.):
Language, Gender and Society
Rowley, Mass., Newbury House
Publishers Inc., 1983

Kavalkade gjennom 40 års kvinnehistorie

Ved Ida Blom

Den kvinnehistoriske forskning som har foregått i Norge de siste årene, begynner nå å bli tilgjengelig i bokform. Sider av fortiden som vi hittil ikke har hørt om, eller lagt liten vekt på, kommer fram i lyset. Kjente historiske feomener får en ny betydning når de undersøkes for å få fram kvinners tanker og handlinger.

Kvinnehistorikerne har mest tatt opp stoff som ligger relativt langt tilbake i tiden. 1800-tallet og tiden fram til den første verdenskrigen er grundigst behandlet, men det er også gjort endel studier både fra tidligere perioder og fra mellomkrigstiden. Vår nærmeste fortid har mest vært gjenstand for samfunnsforskernes interesse,

selv om nyere historiske verker på noen områder har fått med kvinnehistorisk stoff også fra etterkrigstiden.

Det er kommet enkelte bøker med utsnitt av flere kvinners erindringer – gjerne blitt til på initiativ fra andre – men i flommen av biografier og selvbiografier er kvinnene stadig tynt representert. Derfor blir redaktør Birgit Wiigs bok et verdifullt kildebidrag til kommende kvinnehistorisk forskning. Den er også et første forsøk på en populærhistorisk framstilling av hele perioden fra krigen til idag ut fra et konsekvent kvinneperspektiv.

Birgit Wiig har gjort et stort arbeid med å

lete fram og sette sammen kilder. Hun nevner selv i forordet at stoff som angår kvinner er falt ut av arkivene både i aviser, i radio og TV. Som avisredaktør gjennom mange år vet hun hva hun snakker om, og med sin lange erfaring i nyhetsformidling har hun satt de kilder hun har funnet, sammen i en rikholdig nyhetskavalkade.

Igjen og igjen bekrefter Birgit Wiigs bok at fortiden – som forøvrig også nåtiden – på mange felter ser annerledes ut når vi opplever den som kvinner. Et par eksempler fra bokens første del: Hvem har tenkt på at de kvinner som under krigen satte livet på spill i motstandsarbeidet – som kurerer, gjennom sin innsats med den illegale presse, eller når de huset, pleiet og bespiste motstandsfolk på flukt eller i deknning – at disse kvinnene ikke fikk lov å være med når hjemmestyrkene den 9. juni 1945 skulle defilere opp Karl Johan? De fikk beskjed om at det ikke passet seg med jenter i toget, og de måtte stå på fortauet og se på.

Hvordan skal vi forklare at «tyskertøsene» ble utsatt for gatens justis, forfulgt av bander av unge gutter som rev klærne av dem og snauklippet dem, – når hjemmefronten ellers lyktes så godt i å hindre ukontrollerte hevnaksjoner?

Lesningen av Birgit Wiigs bok reiser en lang rekke spørsmål av denne typen og peker dermed på problemer som historikerne ikke bør neglisjere. Samtidig egger boken også til grundigere og mer allsidig drøfting av en god del av de utallige temaer den behandler.

Framstillingen spenner fra hverdagslivets foretrekkeligheter, som årelang mangel på knappenåler i en tid hvor lapping og gjenbruk var dominerende realiteter i husmødrenes arbeid, til internasjonalt samarbeid mellom kvinner for fred. Den flyr fra vannbæring på bygdene, og skiftende klesmøter, over kampen for likelønn til abortspørsmålet, kvinnelitteratur og de siste tiårenes kvinnebevegelse i alle dens avskygninger. Det skal godt gjøres å peke på et

tema med noen betydning for norske kvinner de siste 40 år som ikke er berørt i denne levende og engasjerende framstillingen.

Men i den store allsidigheten ligger også en svakhet. Arbeidet med å samle så meget stoff og ønsket om å få med mest mulig av «den skjulte Norgeshistorien» kan nok ha vært så krevende, at tiden til strukturerende og analyserende bearbeidelse er blitt noe knapp. Selv om stoffet er samlet i større enheter med overskrifter som indikerer bestemte temaer, følges samme emne sjelden over mer enn noen sider. Det kan da avløses av et helt annet, eller et tilgrensende emne, som ikke alltid passer til det hovedoverskriften lover. Er det f.eks. naturlig å lete etter opplysninger om Likelønnsrådet, Norsk Kvinnesaksforening eller Kvinneligaen for fred og frihet under hovedtemaet «Husmorens sak»? – Denne framstillingsformen kan resultere i en viss frustrasjon hos leseren. Før man får innstilt seg på et tema, tar forfatteren opp et nytt, for noe senere å vende tilbake til det første. Den detaljerte innholdsfortegnelsen og registrert bak i boken er til hjelp for den som ønsker å følge en sak gjennom hele perioden. Men likevel er det ikke lett å få et klart bilde av f.eks. et så viktig problem som kvinner i arbeidslivet utenfor hjemmet. Det behandles mange steder, ofte med interessante konkrete opplysninger, men man får ikke en helhetlig framstilling av hvordan kvinners yrkesaktivitet har endret seg siden krigen, – og slett ikke noen drøfting av forklaringer på kvinners særlige stilling på arbeidsmarkedet. Samme spredte presentasjon kan skape problemer for leserne også på andre områder.

Men alt i alt er boken fascinerende lesning. Birgit Wiig har gjort en viktig innsats ved å samle stoff og peke på problemer som vil måtte finne sin plass i framtidige arbeider om norsk etterkrigshistorie. Så får det bli historikernes sak å ta på seg det møysommelige kildekritiske arbeidet og å

presentere teorier som kan bidra til å forklare de slående forskjeller på menns og kvinners liv.

Forlaget har produsert en tiltalende bok med mange illustrasjoner. Gjengivelse av annonser og vittigheter i pressen er i seg selv talende kilder og gjensynet med en rekke av Kari Rolfsens sarkastiske tegninger er en glede. Men hvorfor får vi ikke vite hvor alt dette er hentet fra? Og hvorfor

har forlaget gitt boken en tittel som allerede er brukt i vår sparsomme litteratur om norske kvinners historie?*

Birgit Wiig:

Kvinner selv. Den skjulte Norgeshistorien fra vår nære fortid.

J. W. Cappelens Forlag A/s, 1984.

* Bokanmeldelsen er også trykt i Bergens Tidende 15.11.84.

Kvindfolk

Ved Kari M. Martinsen

Kvindfolk. En danmarkshistorie fra 1600 til 1980 er et 2-binds verk utgitt på dansk Gyldendal i 1984. Forfatterne er flere kvinnelige forskere, og i redaksjonen sitter Anne Margrete Berg, Lis Frost og Anne Olsen. Forfatterne har ønsket å gi kvinnene en historie. Det har de greid. De ønsker også at bøkene kan være et utgangspunkt for debatt om kvinners framtid. Det er å håpe at bøkene vil bidra også til det.

Å trekke fram i lyset sider av fortida som hittil har fått liten oppmerksomhet blant historikerne, har det i de siste 10–15 år vært en økende forståelse for. Kvinnehistorisk forskning er et viktig ledd i denne utviklingen, og i de nordiske land har det i løpet av 1970-årene vokst fram en omfattende forskning som tar opp temaer med særlig betydning for fortidas kvinner.

I Danmark har et forfatterkollektiv med i alt 25 kvinnelige medarbeidere gått sammen om å skrive «en historie om kvinders liv gjennom århundreder, om hverdagen med arbeide, børnepasning, kamp for dagen og vejen, slid og slæb, fest og fællesskab». Forfatterne har ulik faglig bakgrunn, som historie, etnografi og folke-minnekunnskap, kunsthistorie, litteraturvitenskap, jus og samfunnsfag. Det som er felles for forfatterkollektivet er at de alle har rot i den nye kvinnebevegelsen, og de skriver innledningsvis at «alle har brug for at se sig selv som led i en udvikling, for at have en historie. --- Det har været vores hensigt at opsøge vore egne forudsætninger, nemlig vore mødres, bedstemødres og tip-tip-oldemødres liv. Derfor har vi begrænset os til de sidste 400 års historie, og

vi forsøker at vise, hvor forskjellige liv kvinner har levet.»

Det er mangfoldigheten i kvinners liv som beskrives gjennom de siste 400 års danske historie. Krig og utenrikspolitiske forhold er borte, mens kvinnes hverdag, arbeid og organiserte aktivitet er sentrale temaer. Framstillingen består av selvstendige artikler som er samlet i to bind med tittelen *Kvindfolk. En danmarkshistorie fra 1600 til 1980*.

Det første bindet dekker tida fra omkring 1600 til omkring 1900. Fødselshjelpen, som befant seg i en mellomstilling mellom det gamle samfunns skjebnetro og den gryende medisinske ekspertise, blir tatt opp i flere artikler. Bondekvinners arbeid slik det artet seg før industrialiseringen tok til å omforme deres hverdag, utgjør en sentral plass i dette bindet. Størstedelen av befolkningen levde i denne tidsperioden på landet. Barnefødsler hindret heller ikke bondekvinne i å utføre arbeidet de var vant med. Fra barna var født og til de var 8–9 måneder gamle ble de på 1600- og 1700-tallet viklet fast i tøystrimler og lagt i en vugge mens moren arbeidet. Viklingen skulle både holde barnet i ro og unngå at det fikk feilstillinger. Etter vikleperioden ble barnet anbrakt i en gåstol, hvor det selv skulle lære å gå. Barneoppdragelsen var intet eget felt, men knyttet til arbeidet. Det var heller ingen spesiell kvinneoppgave. Det var kvinnes oppgave å passe spebarna som ble ammet til de var omkring 2 år. Deretter skulle guttene følge faren i hans arbeid, mens moren tok seg av pikene. Oppdragelsen besto i arbeid, og ansvaret for de «små voksne» var bestemt av barnas kjønn. Familien var splittet opp i en manns- og en kvinnefamilie.

Moderkapet og morskjærligheten, og det at det i seg selv var et arbeid å føde og oppdra barn, hørte først 1800-tallet til. I løpet av dette hundreåret endret forventningene seg til hvordan det var å være hustru

og mor. Barndommen fikk betydning for den menneskelige utvikling, og mødrene fikk nye oppgaver som hjemmets kjærlige midtpunkt med omsorg for både barn og mann. Dette mors- og kvinneideal hadde sitt utspring i det voksende byborgerskap, og i det første bindet av «Kvindfolk»-historien får vi innblikk i hvordan dette nye idealet ble praktisert blant kvinner med denne klassebakgrunn. Om disse kvinnene tallmessig ikke var dominerende, ble de bærere av et morsideal som etter hvert spredte seg til andre samfunnslag.

Vi får også innsikt i hvordan høyskolene ble et middel til å spre dette morsidealet. Høyskolene for kvinner vokste fram i Danmark på siste halvdel av 1800-tallet, ikke minst knyttet til den grundtvigske høyskolebevegelse. Mors- og husmorarbeidet ble arbeidsoppgaver det krevte opplæring til. Både by- og landhusmødre skulle lære hva de burde vite om sunn og variert kost, om renslighet og ikke minst om hva som ble krevet av dem som kvinner og mødre.

Men samtidig som moderskapet slo igjennom, ønsket flere kvinner fra høyere samfunnslag rett til utdanning og arbeid slik at de kunne forsørge seg selv. Utdanningsmuligheter vokste fram i forlengelsen av kvinnes husmorarbeid, slik som sykepleier- og lærerutdanning. Samtidig så lærerinnene det som en viktig oppgave å gi arbeiderklassens piker opplæring slik at de ville klare sitt kommende verv som husmødre bedre.

I annet bind av «Kvindfolk»-historien som tar for seg tida fra omkring 1900 til vår egen samtid, blir flere aspekter ved moderskapet og husmoderlighetsideologien drøftet. Kvinnene organiserer seg i husmorforeninger for selv å fremme denne ideologien, og i 1920 var en landsomfattende dansk husmorforening et faktum. Sammen med kvinnesaksforeningen og husholdningsskolene engasjerte husmorforeningene seg i å utdanne husmødre, og de arbeidet

for å få husmorarbeidet samfunnsmessig anerkjent. Folkesunnheten var et annet felt som engasjerte disse kvinnene, og enkelte steder ble det i husmorforeningens regi opprettet barnepleiestasjoner i mellomkrigstida. Opplysningsarbeidet var dansk husmorforenings forsøk på å avhjelpe ikke bare underernæring, men i stigende grad feilernæring blant arbeiderklassen, og redusere farene for et befolkningsunderskudd. Kvinnene i husmorforeningene ønsket at de skulle være for alle husmødre, men foreningene rekrutterte mest gifte, hjemmeværende kvinner fra middelstanden.

Men om arbeiderkvinnene organiserte seg i egne foreninger, ble moderskapet opphøyet også av dem. Det radikale Arbeiderkvindenes Oplysningsforbund, en utbryterorganisasjon fra Kvindeligt Arbejderforbund og som eksisterte i årene 1925–34, mente at moderskapet var et samfunnsanliggende. Målet var å oppnå beskyttelse av moderskapet, først og fremst gjennom barselpermisjon. Organisasjonen foreslo permisjon i 6 uker før og 6 uker etter fødselen og at arbeidsgiveren betalte. Arbeiderkvindenes Oplysningsforbund opprettet og drev flere mødrehygienekontorer.

Illustrasjon fra bind 2.

Men i motsetning til husmorforeningene og også den mannlige delen av fagforeningene, mente arbeiderkvindenes fagforeninger at arbeiderkvinnene skulle være både arbeidere og mødre. Til tross for opphøvelsen av moderskapet var det i 1930-årene flere gifte kvinner som tok lønnet arbeid,

og veksten i kvinners lønnsarbeid er et annet interessant tema som blir tatt opp i det andre bindet av «Kvindfolk»-historien. Lønn og kjønnsarbeidsdeling er et tema som går igjen når ulike kvinneyrker drøftes slik som lærerinnene, fabrikkarbeiderkene og kvinnene i handel og kontor. For å

oppretholde lønnsulikheten ble det fra menns side argumentert først ut fra kjønnsulikhet og fra rundt 1920 med forsørgerlønnsbegrepet. Forestillingen om den gifte mann som økonomisk forsørger ble på denne tida tatt inn i skattelovgivningen, idet mindre bemidlede forsørgere fikk et større skattefritt fradrag. Menns økonomiske forsørgerforpliktelser ble et vesentlig argument i deres lønnskamp og i deres selvoppfatning. Det ble også en måte hvor menn kunne legitimere at de ikke tok del i husarbeidet. Identifikasjonen av kvinnene med det uegennyttige omsorgsarbeidet, som på den ene siden ble betraktet som høyt hevet over enhver økonomisk tankegang og som på den andre siden var avhengig av denne, fikk stor betydning for kvinners selvbylde, ikke alene i familien men også i samfunnet. Menn i fagbevegelsen støttet som nevnt idealet om arbeideren som familieforsørger. Det ble et sosialdemokratisk ideal. Men til tross for dette ville i 1930-årene rundt 1/3 av kvinnene beholde sitt lønnsarbeid. Alle gikk ikke inn for likelønn med menn. For enkelte ble det viktigste å beholde arbeidsplassene.

I synet på mannen som forsørger og i lønsspørsmålet hadde kvinnene ulike meninger. Det er positivt at konflikter mellom kvinner tas opp. Muligens kunne det vært gjort noe mer. Konflikt mellom kvinner og menn er det rikelig stoff om. Det kan være en tendens til særlig i første bind av «Kvindfolk»-historien å framstille kvinnefelleskapet og samarbeidet og samholdet mellom kvinner som noe idealistisk. For kvinner har vel vært som folk flest på godt og vondt. Men at myten om at kvinne er kvinne verst er blitt avlivet, må sees på som udelt positivt.

Normative kilder som lover av ulike slag og muntlige kilder er i stor grad trukket inn for å illustrere hvordan hverdagen artet seg for kvinnene før oss. I denne forbindelse

burde det vært redegjort for hvor vanskelig det er å bedømme representativiteten når slikt materiale brukes. På den andre siden illustrerer dette vanskelighetene med å skrive en sammenhengende oversikt på et område hvor forskningsinnsatsen er mangelfull. «Kvindfolk»-bøkene er slik sett et dristig og interessant foretak hvor flere av artiklene framtrer mer som kildesamlinger enn som presentasjon av forskningsresultater.

Den kollektive innsatsen er også prisverdig. Men siden hver artikkel er et avsluttet hele og bøkens temaer er vidtfavnende og tidsperspektivet langt, burde det vært noen oppsummeringer. I alle fall på slutten av hvert bind kunne noen lange linjer og sammenhenger vært trukket og ulikheter over tid presisert.

Billedredaktøren har framskaffet et interessant billedmateriale og tekstene er instruktive. Men den utestede billedserien over 6 hele boksider til artikkelen om gale kvinner virker noe uforståelig.

Men sett under ett som et samlet resultat av 25 kvinnelige forskeres innsats er innvendingene tross alt små. Vi er blitt presentert for en annerledes historie når fortida er sett fra et kvinneperspektiv, samtidig som flere av forfatterne har satt stoffet inn i en større samfunnssammenheng. Selv om bøkene utelukkende henter sitt stoff fra danske kvinners historie, er det mange likhetstrekk til samtidas norske kvinners hverdag og arbeid.*

Anne Margrethe Berg, Lis Frost og Anne Olsen (red.):

Kvindfolk. En danmarkshistorie fra 1600 til 1980.

Dansk Gyldendal, 1984.

* Bokanmeldelsen trykkes også i Bergens Tidende.

Fra stua full til tobarnskull

Ved An-Magritt Jensen

Dette er en bok om det å få barn. En bok om overgangen fra mangebarns- til fåbarnsfamilien. Det er en bok som angår kvinneforskere i særdeleshet, for: «... barnefødsler angikk primært kvinnene, og reduksjonen av antall fødsler har betydd mest for dem. Knappt noen annen endring fra det siste hundreåret har hatt en så gjennomgripende innflytelse på kvinners levekår» (s. 140).

Den sterkeste endringen kan tidfestes til årene mellom 1890 til 1930, da den dominerende familiestørrelsen omfattet to til tre barn. Fra mellomkrigsårene ble det tydelig at familiene ikke lenger tok imot de barna som måtte komme, men hadde en aktiv holdning til det antall barn de satte til verden. Ved hjelp av ulike metoder var barnebegrensning blitt en del av familiemønsteret.

Historikerne Sogner, Randsborg og Fure setter søkelyset på de prosesser som ligger forut for dette resultatet. De ønsker å analysere de samfunnsmekanismer som ble utslagsgivende. Og boka er blitt et interessant stykke Norgeshistorie.

Forfatterne ønsker å gripe tak i den endringen som fant sted i folks holdninger til barn, og de gjør dette gjennom ulike innfallsvinkler. Nettopp her ligger også styrken i boka, at de ikke har benyttet seg av én metode for å gi svar på sine spørsmål. De har analysert et omfattende datamateriale der de ønsker å gi svar på om det er de demografiske, kulturelle eller økonomiske

variable som har den sterkeste forklaringskraft på fruktbarhetsfallet i årene 1890–1930. De diskuterer de variable de har valgt til å måle ulike sider ved samfunnslivet i disse årene. Forfatterne reddegjør grundig for den metoden de har valgt, en multipl lineær regresjonsmodell der de ved hjelp av trinnvise prosedyrer lar datamaskinen forkaste én etter én av de rundt hundre opprinnelige variable. Til slutt satt de igjen med fire variable som etter utallige tester «overlever» som forklaringsvariable for fruktbarhetsfallet i perioden.

De er:

- prosentandel sysselsatte i bergverk og industri rundt århundreskiftet 1900
- prosentandel sysselsatte i handel og samferdsel, rundt århundreskiftet 1900
- prosentandel stemmer avgitt for fortsatt forbud i 1926 (alkohol, min kommentar)
- prosentandel kvinner av alle stemmeberettigede kvinner som stemte ved stortingsvalgene

Disse fire variablene forklarte 63 prosent av variansen i fruktbarhetsfallet. Forfatterne har tatt utgangspunkt i kommunenivå for å si noe om hovedtendensen på landsbasis. Neste skritt var så å inndeile landet i 5 hovedregioner for å få fram bildet av variasjoner i fruktbarhetsfallet innen landet. Disse blir presentert i form av skraverte kart som viser den regionale fruktbarhetsnedgangen fra tiår til tiår. Det at forfatterne både presenterer resultater fra landet som

helhet, og for regioner, gir interessante informasjoner om et mangfold i fruktbarhetsfallet som like fullt over tid viser enhet i tendens. Forfatterens konklusjon på den multiple regresjonsmodellen er at «hovedårsaken til den iakttatte nedgang i fruktbarhet i Norge fra århundreskiftet var omlegging av næringsstruktur» (s. 86). I dette legger forfatterne at de økonomiske variable har en sterkere forklaringskraft enn de kulturelle.

På dette tidspunkt i min lesing av boka, var jeg begynt å bli bekymret. Avsnittet om den multiple regresjon var omstendelig, som det vel må være når man skal redegjøre for så kompliserte metoder. Det virket også ugjennomsiktig. Jeg fikk en stadig sterkere følelse av at her var det overlatt til datamaskinen å kaste variable inn og ut. Historikerne forsvant inn i datamaskinens hårdhendte trinnvise prosedyrer. Kapittelet ble avsluttet med en liten side der funnene ble diskutert. Hva betød det – at de økonomiske faktorer hadde sterkest forklaringskraft?

Heldigvis kommer mer, og fra kapittel 5 kan en nysgjerrig leser igjen fryde seg. Her diskuterer de den tradisjonelt høye fruktbarhet i de øvre sosiale lag, på bakgrunn av bruken av leieammer. De diskuterer det åndelige klima som disse, bykvinnene, levde i. De skulle bli pionerene i fruktbarhetsfallet. De kan ha anvendt de tradisjonelle prevensjonsmidler, som avbrutt samleie og avholdenhet. Men de kan også ha tatt i bruk tilgjengelige tekniske midler som det var mulig å finne annonser for i datidens tidsskrifter.

I kapittel 6 tar forfatterne for seg familier som representerte ettermølene i fruktbarhetsfallet, de som fikk barn i mellomkrigsårene. Mens de i kapittelet forut diskuterte det åndelige klima som omgav den første gruppen barnebegrensere, elitekvinnene, ønsker de her å se nærmere på de individuelle begrunnelser for å få færre barn. Selv om flere nevner økonomien som be-

grunnelse for et lavt barnetall, stiller forfatterne seg skeptiske til å akseptere dette som forklaring. Mellomkrigstidens foreldregenerasjon hadde neppe dårligere økonomi enn deres foreldre hadde hatt. Men de hadde en annen holdning til det å ha dårligere økonomi. Fattigdom var blitt noe relativt, som de nystartede ekteparene kunne gjøre noe ved – blant annet gjennom å begrense barnetallet. Barnebegrensere ønsket å gi sine barn en bedre oppvekst enn de selv hadde hatt.

Både kapittelet om elitekvinnene og ettermølene gir interessante perspektiver på fruktbarhetsfallet. Men det er vanskelig å knytte dette an til det kapittelet jeg slet meg gjennom forut, om den multiple regresjon. Imidlertid blir tråden fra dette kapittelet plukket opp i det siste, avsluttende kapittel. Det er knapt, men jeg tar hatten av for det vi får her. De diskuterer det store «ham-skifte», der Norge beveget seg fra et samfunn basert på familieproduksjon til et samfunn basert på markedsproduksjon. Der «mangesysleriet» var knyttet til konas innsats i jordbruket – og denne igjen var avhengig av tilgang på tjenestefolk. Men tjenerne hadde alternative sysselsettingsmuligheter, og barn ble en belastning både for fattig og rik.

Innen de demografiske forskningsmiljøer vil resultatene fra den multivariate analysen påkalle berettiget interesse. I sluttordet tar også forfatterne opp den diskusjonen som har vært ført i disse forskningsmiljøer, om betydningen av kulturelle versus sosioøkonomiske faktorer som forklaring på fruktbarhetsfallet i de industrialiserte land. Det at de kulturelle forklaringsvariable har fått så liten vekt i denne analysen, knytter forfatterne til Norge som et homogent samfunn. Innen disse felles rammevilkår vil sosioøkonomiske faktorer få en viktig betydning når fruktbarhetsnedgangen skal forklares.

Fruktbarhetsfallet ble et resultat av familiens tilpasning til markedssamfunnet og

la grunnlaget for en ny livssituasjon for kvinner.

Fra stua full til tobarnskull er en god innfallspori for å reflektere over sammenhenger mellom demografi og samfunnsutvikling. Også de som er interessert i dagens fruktbarhetsfall, vil ha stort utbytte av boka. Om noen skulle finne den data-

analytiske delen av boka tung, sier jeg: Fortvil ikke, men gå videre. Her er masse godt stoff.

Sølvi Sogner, Hege Brit Randsborg og Eli Fure:

Fra stua full til tobarnskull
Universitetsforlaget 1984

Litteraturkommentarer

Utholdenhetsprøven

Opptaksreglene til høgere utdanning fører i praksis til at tålmodighet belønnes i høgere grad enn andre kriterier ved opptak til enkelte studier. Dette er en av hovedkonklusjonene i en undersøkelse NAVFs utredningsinstitutt har foretatt for å vurdere om adgangsreformene tidlig på 70-tallet har fungert etter hensikten. Reglene ble innført for å utjevne kjønnsmessige, sosiale og geografiske ulikheter, og gikk i korthet ut på at det skulle være mulig å bli tatt opp til studier på annet grunnlag enn examen artium.

Opptaksreglene ved de ulike studiene varierer mye. Ved NTH og NHH betyr artium og karakterer fortsatt mest. Tilleggs-poeng ved arbeidspraksis tillegges størst vekt ved sosialhøgskolen, mens samfunnsvitenskapelig fakultet ved universitetene belønner tilleggsutdanning mer enn praksis. Muligheten for å samle tilleggs-poeng har ført til lang ventetid for å

komme inn på en del utdanninger. Artianersøkerne som kom inn på sosialhøgskolen i 1982 hadde i gjennomsnitt brukt 7,8 år, mens studenter til NTH gjennomsnittlig brukte 0,5 år.

De nye gruppene utgjør noe under 20% av studentene. Flest ikke-artianere er det ved sosialhøgskolen. Undersøkelsen viser at de nye søkergruppene stort sett er noe eldre, har større lokal rekruttering og har foreldre med noe lavere sosial status enn artianerne. Eldre kvinner uten artium utgjør en vesentlig del av denne gruppen.

Utredningen kan bestilles ved henvendelse til NAVFs utredningsinstitutt, Wer-gelandsveien 15, 0167 Oslo 1.

Tamsfoss, Steinar: *Utholdenhetsprøven*. NAVFs utredningsinstitutt, melding 1984: 5. ISBN 82-7218-121-5.

Ingen heksekunst

Håndbok for kommunale likestillingsutvalg

Likestillingsutvalgene i kommunene sliter mange steder med tildels store problemer. Dette var en erfaring Beatrice Halsaa gjorde i forbindelse med sitt forskningsprosjekt om kommunale likestillingsutvalg. Med bakgrunn i de problemstillingene hun så, har hun, med støtte fra Likestillingsrådet, nå utgitt en håndbok for arbeidet i kommunale likestillingsutvalg.

Boka gir oversikt over bakgrunnen for opprettelse av likestillingsutvalgene, over lovverket og over tilgjengelig litteratur på spørsmål som har med likestilling å gjøre. Foruten dette gir boka en kort innføring i forskjellige organer i kommunen, de politisk valgte og administrasjonen, og gir konkrete tips om hvordan utvalgsarbeidet bør organiseres.

Utover dette tar boka i 5 kapitler opp viktige politiske hovedsaker. Sysselsetting, utdanning, barnehager, politikk og «privatliv» (kvinnemishandling, pornografi). Kapitlene gir en innføring i lovverket på de forskjellige områdene, i sentrale politiske diskusjoner og ikke minst i hvilke instanser som arbeider med hva innen de forskjellige feltene.

Halsaas undersøkelse viste at mange likestillingsutvalg savner mer konkret orientering om arbeidsoppgaver. Håndboka viser at oppgavene er mange. På slutten av hvert kapittel er det satt opp forslag til saker som likestillingsutvalgene kan ta opp til behandling. Boka anbefales til alle som arbeider eller vil arbeide innen likestilling.

Beatrice Halsaa:

Ingen heksekunst. Håndbok for kommunale likestillingsutvalg.
Likestillingsrådet 1984.

Kvinner og ledelse

Ved Psykologisk fakultet, Universitetet i Bergen, er det nylig kommet en hovedoppgave om *Kvinner og ledelse, en litteraturstudie basert på kritisk gjennomgang og drøfting av sentrale innfallsvinkler til studiet av barrierer for kvinners inntreden i ledende stillinger.*

Undersøkelser fra Norge og andre industrialiserte land viser at kvinner er sterkt underrepresentert i ledende stillinger, både innenfor private og offentlige bransjer og bedrifter. Det totale antall kvinner i topplederstillinger i Norge utgjorde i 1982 ikke mer enn 2%, mens kvinner utgjorde 42% av den samlede arbeidsstyrke.

Intensjonen med denne oppgaven er å peke på mekanismer som kan forsinke eller forhindre en økning av antallet kvinner i ledende stillinger. Innfallsvinkelen bygger på at kvinners nåværende underrepresentasjon i ledende stillinger ikke kan forstås

løsrevet fra historiske, ideologiske og samfunnmessige betingelser.

Forfatterne ønsker å peke på noen aspekter ved den «logikk» som i dag kan ligge til grunn for at en økning av kvinner innen ledelses-sjiktet ikke skjer med «stormskritt». Dette har de gjort ved å belyse ulike barrierer for kvinners inntreden i ledende stillinger.

Ingeborg Baustad og Birthe Folgerø
Johannessen:

Kvinner og ledelse

Hovedoppgave, Psykologisk fakultet,
Universitetet i Bergen, april 1984.

Kvinner og teknologi

I tilknytning til forskningsprogrammet «Teknologiens betydning for kvinners arbeidsliv» ved Institutt for industriell miljøforskning, NTH, er det publisert en rekke arbeidsnotater.

Berg, Anne Jorunn: Teknologi og husarbeid. Notat til den 12. Nordiske Sosiologkongress, Stavanger.

Kaul, Hjørdis, og Lie, Merete: When Paths are Vicious Circles – How Women's Working Conditions Limit Influence.

Kvande, Elin: «Deviant or Conformist?» On Female Engineering Students and Work Related Values and Attitudes. Paper to the Second International GASAT Conference, Norway.

Kvande, Elin: Motstandspotensiale eller utdefinert. Om kvinnelige sivilingeniørstudenter ved Norges Tekniske Høgskole. Paper til den 12. Nordiske Sosiologkongress, Stavanger.

Lie, Merete: Office Automation and Women's Work. Published in Tidsskrift for samfunnsforskning, Vol. 23, 1982, pp. 519–534.

Lie, Merete: Teknologiens betydning for kvinners arbeidsliv. Den 12. Nordiske sosiologkongress, Stavanger. Engelsk: The Significance of Technology for Women's Work.

Lie, Merete: Is Remote Work the Way to «the Good Life» for Women as well for Men?»

Lie, Merete og Rasmussen, Bente: Office Work and Skills. Paper for the IFIP conference: Women Work and Computerization. Italy 1984.

Notatene kan bestilles fra IFIM, 7034 Trondheim, NTH. Tlf (07) 59 30 00.

Kvinner og teknologi

Årbog for Kvindestudier ved AUC 1984

Den foreliggende årbog presenterer et utdrag af den kvindeforskning og de kvindeaktiviteter, der foregår på AUC. Det er den 3. årbog i kvindeforskningsserien, og i år har årbogen et tredobbelt formål – at give indblik i, hvad der generelt sker af kvindestudier på AUC, – at viderefremme erfaringer gjort af kvinder i lokalområde – og endelig at fokusere på temaet kvinder og teknologi.

Kvinder og teknologi – det handler ikke bare om glatragede isser og laserøjne. Dette års årbog rummer bl.a. andre (og mindre fantasifulde) bud på forholdet mellem kvinder og teknologi – praktiske såvel som teoretiske. Er teknologien vores frelse eller vores forbandelse? Hvad sker der med følelserne, og med fornuften? Bliver de nye teknologier – mikroelektronik, genmanipulation, informationsteknologi m.m. – blot til nye redskaber i kvindeundertrykkelsen? Ja, det afhænger ikke mindst af om kvinder forholder sig aktivt til den teknologiske udvikling på alle niveauer.

Boka kan bestilles fra:

Aalborg Universitetsforlag, Langagervej 2, Box 159, 9100 Aalborg.

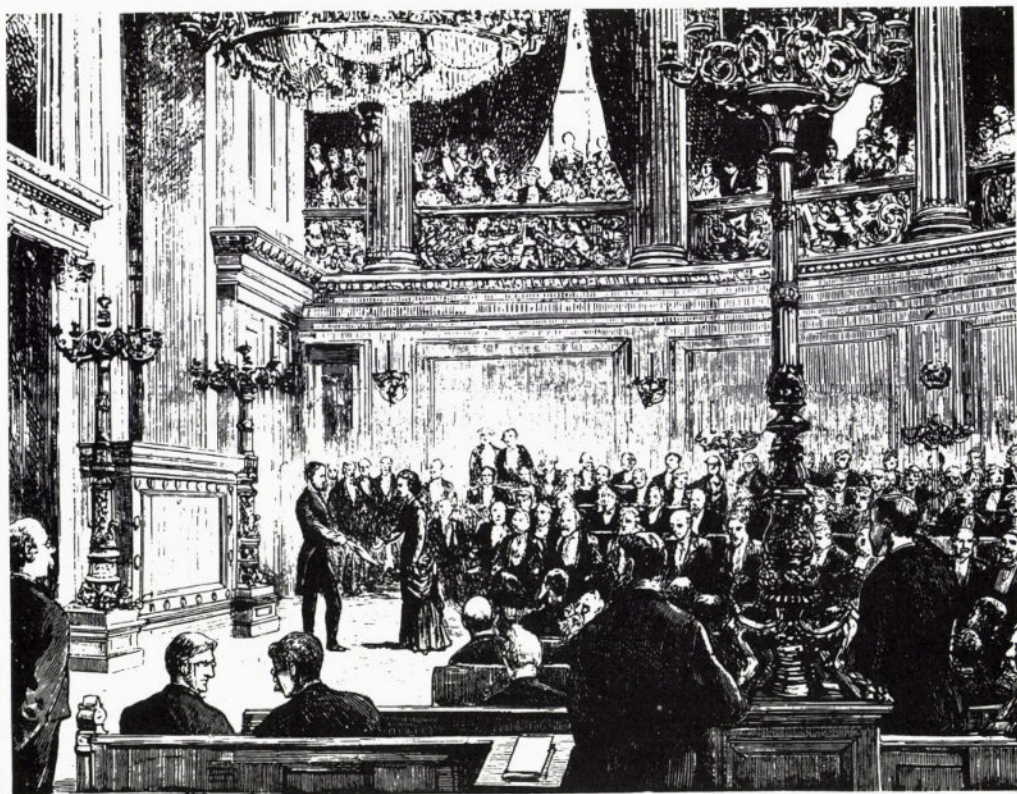
Kvinner på universitetet 100 år

Høsten 1982 var det 100 år siden den første kvinne, Cecilie Thoresen, ble immatrikulert ved Det kongelige Fredriks universitet. I forbindelse med jubileet arrangerte Likestillingsutvalget ved Universitetet i Oslo en forelesningsrekke for å belyse kvinners stilling som studenter og som forskere i fortid, nåtid og framtid. Disse 12 bidragene er nå samlet og kommet ut i bokform.

1882 var begynnelsen på en prosess som langt fra er avsluttet. Kvinners muligheter på universitetet er fortsatt svært ulike menns. Dette gjelder både med hensyn til å fullføre studier, til å få kvinneperspektiv inn i forskningen og muligheten til å få en vitenskapelig stilling ved universitetet. Artikkene i boka behandler kvinners situa-

sjon ved universitetene i de hundre årene som har gått. I egne artikler behandles utviklingen innen medisin, teologi og realfag. Det finnes ikke lenger noen åpenbar diskriminering av kvinner gjennom lover og regelverk på universitetet. Dagens forskjellsbehandling er skjult og uformell. Flere artikler i boka tar opp de problemene som kvinner møter faglig og strukturelt. Sist, men ikke minst, behandles mulige handlingsstrategier: kjønnskvoteing, ørmerking av midler, stillinger osv. Boka er et viktig bidrag til å oppsummere dagens situasjon, og stille spørsmålet om hvor veien går framover.

Boka kan fås i universitetsbokhandelen i Oslo, Blindern.

Kvinnors bruk av beroendeframkallande läkmedel

Kvinnerns bruk av beroligende midler er et relativt utforsket område i Norden. Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning arrangerte våren 1984 et nordisk forskermøte i København over dette emnet. Den foreliggende rapporten er et resultat av møtet.

At kvinner i større grad enn menn anvender beroligende legemidler har lenge vært kjent, men hvorfor de gjør det har vi hittil hatt lite kunnskap om. Det har vært diskutert hvorvidt legemidler for kvinner kan ha den samme funksjonen som alkoholen har for menn. Det kan se ut til at bruk av både alkohol og legemidler anvendes i situasjoner med ensomhet, usikkerhet, angst og vanskelige familieforhold. Bruk av alkohol inneholder elementer som i høy grad samsvarer med den tradisjonelle mansrollen, mens legemiddelbruken i høyere grad stemmer overens med kvinne-rollen. Avhengighetsskapende legemidler fungerer ofte dempende og passiviserende, en funksjon som kan være godt forenlig med de kvinnelige omsorgsfunksjonene.

Kvinner utnytter helsetjenesten i høyere grad enn menn. Det kan synes som om kvinner oftere enn menn vender seg til hel-sesystemet når de befinner seg i en situa-sjon av maktesløshet. Det finnes sannsyn-ligvis alternative hjelpe- og støtteformer som er vesentlig bedre for å løse kvinners problemer enn bruk av beroligende midler.

Alle disse emnene og flere til blir tatt opp og belyst i de sju artiklene i rapporten som er et samnordisk produkt. De norske bi-dragsyterne er Trine Anstorp og Vigdis Christie.

Kvinnors bruk av beroendeframkallande läkemedel. Rapport från ett nordiskt

forskarmöte i Köpenhamn den 28. februari 1984. NAD-publikation nr. 11, 1984, ISBN 951-46-8308-01. Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning (NAD), Kalevagatan 28 B, 23 00100 Helsingfors 10, Finland.

Kvinnoreformer på männens villkor

Regelverket omkring fødsel og tilsyn av barn i Sverige er vesentlig mer «kvinne-vennlig» enn i Norge, blant annet med hen-syn til permisjon og forkortet arbeidstid. Mye har imidlertid tydet på at disse «kvin-nevennlige» reformene får negative konse-kvenser spesielt for dem som gjør bruk av dem, men i annen omgang også for grup-pen unge kvinner på arbeidsmarkedet. I denne rapporten presenteres resultatene fra en svensk undersøkelse som har hatt som målsetting å se nærmere på dette proble-met. Rapporten gir også et innblikk i selve forskningsprosessen, de teoretiske, meto-dologiske og politiske spørsmålene fors-kerne stilte underveis.

Fire typer kvinnearbeidsplasser er blitt undersøkt: Pleiearbeidet ved et sykehus, kvinnelig industriarbeidsplass, kontorarbeid på samme industriarbeidsplass og i offentlig sektor, samt servicearbeid i varehus.

Undersøkelsen la for det første vekt på å belyse hvordan svenske kvinner benytter de rettigheter de har i dag, og for det andre hvilke konsekvenser disse reglene har fått for utforming av ansettelsespolitikken.

Prosjektets fulle tittel er «Reformlagstiftning rörande förvärvsarbete – vård av barn – på väg mot jämställdhet eller ökad diskriminering?»

Catharina Calleman, Lena Lagercrantz, Ann Pettersson, Karin Widerberg:

Kvinnoreformer på männens villkor.

Studentlitteratur, ISBN 91-44-44111-8, Box 141, 221 00 Lund, Tlf. (046) 30 70 70.

Norwegian Development Research Catalogue 1984

Chr. Michelsens institutt, avdeling for samfunnsvitenskap og utvikling, vil i samarbeid med Departementet for utviklingshjelp, NORAD, i løpet av november utgi 1984-utgaven av *Norwegian Development Research Catalogue* (NORDREC).

Dette er en videreføring av prosjektkatalogen over igangværende norsk forsknings- og utredningsarbeid om utviklingsland og problemer som ble utgitt i 1981. Tidsrammen for 1984-utgaven er prosjekter som er påbegynt/i gang/eller avsluttet i løpet av perioden 1982–1984. Prosjektkatalogen omfatter alle fagområder og utgis på engelsk.

1984-utgaven inneholder 276 prosjekter, som er en økning på 17,5% fra 1981-utgaven.

Katalogens hoveddel inneholder i tillegg til prosjektbeskrivelsene opplysninger om ansvarlige og samarbeidende institusjoner, navn på forskere, forskningens varighet i tid, finansieringskilder og emneord. Fulle bibliografiske opplysninger blir gitt for publikasjoner utgitt i forbindelse med hvert prosjekt.

Flere registre er utarbeidet for å gjøre det enkelt å finne fram i prosjektkatalogen. Dette gjelder geografisk register, emneordsregister og register over prosjektdeltakere, samt et felles register over ansvarlige og samarbeidende institusjoner som gir full adresse til hver enkelt institusjon.

De innsamlede data er registrert på EDB og danner bakgrunn for en omfattende artikkel av Arve Ofstad som er trykt i prosjektkatalogen under tittelen «Development research in Norway – some aspects of the conditions for development research in

Norway and its cooperation with developing nations».

Denne analysen utgjør en viktig del av prosjektkatalogen og vil også bli trykt som særtrykk.

Norwegian Development Research Catalogue 1984 kan bestilles fra:

Chr. Michelsens institutt

Avdeling for samfunnsvitenskap og utvikling

Biblioteket

Fantoftvegen 38, 5036 Fantoft

Tlf. (05) 28 44 10, linje 245.

Ny litteratur om kvinner

En bibliografi

Ny litteratur om kvinner är en kvartalsbibliografi. Indexeringen av tidskriftsartiklar, uppsatser och böcker baserar sig huvudsakligen på Göteborgs universitetsbiblioteks bestånd av svensk och utländsk litteratur inom framför allt de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnerna.

Årgang 1984 framställs i samarbete med Göteborgs Datacentral. Bibliografien är indelad i 27 större ämnesområden. Dessa huvudgrupper är alfabetiskt ordnade. Referenserna, som är försedda med löpnummer och ämnesord, placeras i alfabetisk följd under respektive huvudgrupp. Ett författarregister och ett ämnesordsregister hänvisar till referensens löpnummer i bibliografien.

Bibliografien kan bestilles fra:

Kvinnohistoriska samlingarna

Göteborgs universitetsbibliotek

Box 5096

S-402 22 Göteborg, Sverige

Besöksadress: Renströmsgatan 4.

Tel. (031) 63 17 61

MØTER SEMINARE

KONFERANSER

Fordelingsteori og fordelingspolitikk i et kvinneperspektiv

Referat fra et seminar

Seminaret var tenkt som et møte mellom økonomene og kvinneforskningsmiljøene, og samlet rundt 60 deltakere. Det fant sted i Oslo 12.–13. september i år. For alle tilstedeværende var det et svært nyttig og inspirerende arrangement. Seminaret besto både av plenumsforedrag og av gruppediskusjoner med forberedte innlegg. Her er det bare plenumsforedragene som blir referert.

Første dags plenums sesjon dreide seg om inntektsfordeling og levestandard, med foredrag av Hilde Bojer, Victor Normann og Siv Gustafsson.

Hilde Bojer tok i sitt foredrag opp hva som bestemmer inntekt og levestandard. Bojers hovedforklaring på inntektsforskjeller er kjønn. Den innbyrdes ulikhet i inntekt mellom kvinner er imidlertid større enn den innbyrdes forskjell mellom menn. Kvinners samlede andel av inntekter har økt i 70-åra, men ikke så mye som økningen i kvinnelig yrkesaktivitet skulle tilsi.

Ulikhetene i arbeidstid forklarer mye av forskjellene i lønn mellom kvinner og menn, kvinner imellom og menn imellom. Bojer konkluderte derfor med at arbeidstid er den strategiske variabel for å oppnå likhet i inntektsfordelingen. 6-timers dagen er derfor et viktig fordelingspolitisk virkemiddel.

Victor Normann tok i sitt innlegg opp tre problemstillinger:

- 1) om næringspolitikken er viktig for fordelingspolitikken
- 2) om fordelingshensyn ligger til grunn for næringspolitikken
- 3) hvor tungt bør fordelingshensyn veie i utforming av næringspolitikken?

Med næringspolitikk menes all politikk som er rettet inn mot enkelt næringer; eksempler er handelspolitikk, kapital- og markedspolitikk, arbeidsmarkedspolitikk – det vil si tiltak som primært tar sikte på å påvirke produksjonssiden i politikken.

Ad 1) Næringspolitikken har bare indirekte betydning for den personlige inntektsfordelingen. Den påvirker fordelingen av eierinntekten mellom sektorer, men har mindre betydning for mobile innsatsfaktorer, som f.eks. arbeidstakere.

Ad 2) Næringspolitikken er motivert ut fra fordelingshensyn – mellom næringer og mellom distrikter. Intensjonene er å overføre inntekt fra sentrum til periferi og til utsatte arbeidstakergrupper. Den er rettet mot store grupper, og mot sektorer sett under ett. Den har ingen mulighet for å differensiere innen sektorer. Landbrukspolitikken for eksempel, treffer alle bønder, uansett bruksstørrelse.

Ad 3) Næringspolitikken kan innebære et betydelig effektivitetstap. Store ressurser blir brukt til å påvirke staten for å få støtte, i stedet for til produktiv virksomhet.

Normann konkluderte med at det ville være mer fornuftig å prioritere effektivitet i næringspolitikken, mens skatte- og overføringspolitikk ville være de viktigste virkemidler fordelingspolitisk sett.

Siv Gustafssons foredrag tok utgangspunkt i at kvinner har lavere lønn enn menn. Hun nevnte så mulige forklaringer på hvorfor det er lønnsforskjeller mellom kvinner og menn og hvorfor disse lønnsforskjellene har blitt mindre. Lønnsforskjeller kan analyseres med ulike utgangspunkt. Siv Gustafsson trakk fram tre forskjellige:

- med utgangspunkt i diskriminerings teori
- med utgangspunkt i produktivitetsforskjeller
- med utgangspunkt i effekter av politiske tiltak.

Hun gikk så nærmere inn på teorien om investering i kunnskapskapital (human capital teorien). Denne forklarer imidlertid snaut halvparten av lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Den forklarer mer når en ser på en begrenset del av arbeidsmarkedet, enn når en ser på helheten. Dermed trengs det andre forklaringer, både på lønnsforskjeller og utviklingen i lønnsforskjeller. Man kan tenke seg at diskrimineringen er blitt mindre, og at lavlønnspolitikken har ført til at kvinnelønnene har økt.

Gustafsson konkluderte med at det ikke er nok bare å studere lønn og lønnsdannelse, men at det er like viktig å se på den økende kjønnssegregeringen på arbeidsmarkedet.

Kan vi omfordele oss til rettferdighet? Hva kan velferdsstaten gjøre med inntektsfordelingen? Disse spørsmålene stilte *Kari Skrede* i sitt foredrag. Hun så videre på tre typer av overføringer:

- Direkte inntektssubstitusjon
- Andre direkte overføringer – tilskudd, subsidier, næringsoverføring
- Skjult overføring: eks. skatteunndragelse hvis det finnes regler for dette.

Velferdsstaten er svært betydelig som fordelingsinstans i Norge – både gjennom stønader/subsidier/trygder/pensjon og statlig næringsstøtte.

Når det gjelder velferdsstaten og kvinner er følgende spørsmål viktige:

- Hvordan virker enkelttiltak?
- Kryssende virkninger av tiltak?
- Går kvinneoverføringer til kvinner selv eller til andre?
- Faller kvinner mellom to stoler?

Trygdesystemet har størst betydning for kvinner. Dette bygger på to ulike prinsipper:

- et minimumsprinsipp: Garanti for at en skal ha støtte til livsopphold,
- et forsikringsprinsipp: En får i forhold til arbeidsinnsats.

Kvinner har sjeldnere enn menn trygdeytelser som bygger på forsikringsprinsipp. Likevel innebærer folketrygden en relativ overføring til kvinner, fordi de lever lenger enn menn. Folketrygden er et sikkerhetsnett for kvinner, men dette endrer ikke de ulikheter som er basert på ulikheter i arbeidsinnsats. Dette er grunnleggende ulikheter som vil vedvare langt framover. Trygd er en langt viktigere kilde til livsopphold for kvinner enn for menn. For

mange kvinner erstatter trygd familieforsørging. Med den økte kvinnelige yrkesaktiviteten er det blitt en endring i det økonomiske forhold mellom kvinner og menn innad i familien, selv om kvinner ofte tilhører lavinntektsgruppen og inntekten deres oftest er en bi-inntekt.

En del forhold kan endres på for å gi større rettferdighet for kvinner; som

- forlate forsikringsprinsippet i trygdesystemet,
- lik fordeling av inntektsgivende arbeid,
- økt støtte til familien i de reproduktive fasene.

Skrede konkluderte med at en vil trenge endringer på to plan: både på arbeidsmarkedet og i forhold til reproduksjon. Dette er gjennomførbart fordi det er et stort interessefellesskap mellom kvinner, men også mellom kvinner og menn i samme fase.

Annen dags plenums sesjon handlet om den offentlige sektor i makt- og fordelingsammenheng, med foredrag av Anders Forsman, kommentert av Helga Maria Hernes og Frances Fox Piven.

Framveksten av det nye tjenestesamfunnet var utgangspunkt for Anders Forsmans foredrag. Historisk sett går teknologisk endring i lange bølger, som har betydning for sysselsettingsstrukturens utvikling, hevdet han. Sysselsettingen avtar i sektorer som utsettes for teknologisk endring. Forsman mente at kvinnene var de som først fikk merke denne endringen i sysselsetting. Sysselsettingsøkningen siden 1960 har stort sett bestått av kvinner og hele 75% av dem har gått inn i offentlig sektor. Her er kommunal forvaltning viktigst.

En regner nå med en avtagende relativ økning i offentlig sektor fram til midten av 90-tallet – når arbeidskraftreserver er uttømt. Det er liten overgang mellom offentlig sektor og andre bransjer – men det er en overgang fra husholdet til arbeidsmarkedet.

Dette vil føre til en økende strukturell ledighet, fordi tilveksten i offentlig sektor minsker. Tiltak mot arbeidsledighet vil virke dårlig, fordi en ikke tar hensyn til egenskaper ved tilbudssiden. Gamle kvinner med lite inntektsgivende arbeid går av med pensjon, mens unge kvinner som ønsker like mye arbeid som menn, kommer inn. Vi vil få en ny slags ledighet om ca. 10 år. Den vil være selektiv, fordi den rammer kvinner, og særlig kvinner på vei inn på arbeidsmarkedet. Kvinner som allerede er i offentlig sektor vil være trygge, fordi det ikke vil være snakk om reduksjon – bare minsket vekst.

I tillegg til å bruke markedsløsninger eller offentlig sektor, kunne Forsman tenke seg muligheten av et utbredt system av frivillige organisasjoner, organisert på ulike måter etter mønster f.eks. fra USA.

I sin kommentar til Forsmans foredrag tok Helga Maria Hernes utgangspunkt i den nye fattigdommen blant kvinnene, og lanserte dette som en oppgave for fagbevegelsen. Videre mente hun at staten tradisjonelt er blitt assosiert med maskuline verdier, mens utbyggingen av velferdsstaten innebærer en feminisering av staten. Kampen om velferdsstaten er kjønnskamp på høyt nivå.

Avhengighetsbegrepet kaster lys over maktforholdet mellom kvinner og menn. Spørsmålet blir hvordan denne avhengigheten skal organiseres. *Familien* har tradisjonelt organisert forholdet mellom kvinnene. Menn ble tillagt verdier i markedet som sine private verdier, mens kvinner ble tillagt verdier i *privatsfæren* som sine private verdier. Personlig autonomi ble et ideal for menn, mens gjensidighet og omsorg ble idealet for kvinner. Kvinner har en dobbeltstilling i forhold til velferdsstaten, de er både arbeidstakere og klienter. Tradisjonelt har borgerrollen vært dominert av velgerrollen og arbeiderrollen. Arbeid har vært definert som arbeid for lønn på markedet. Hva skjer så hvis offentlig sektor nedlegges? Vi kan få et to-delt samfunn med en

kjerne av unge, arbeidende menn, 28–40 år – arbeideraristokratiet – og med en voksende periferi av ungdom, fremmedarbeidere og kvinner. Politisk sett betyr dette at folk må begynne å organisere seg rundt andre roller som arbeiderrollen og velgerrollen. Borgerrollen må utvides og endres.

Hernes avsluttet med si at arbeidsbegrepet blir sentralt i framtida. Hva er samfunnsnyttig arbeid? Hvordan skal dette organiseres?

Frances Fox Piven avsluttet seminaret med et engasjerende og engasjert foredrag om venstresidas forhold til velferdsstaten i USA. Venstresida har hele tida vært kritisk til måten «social welfare» har blitt organisert på i USA. Men da Reagan-administrasjonen begynte å skjære ned på bevilningene til ulike «welfare programmes» visste ikke venstresida hva de skulle gjøre.

Venstresida har vært kritisk fordi:

- for få personer fikk for lite hjelp
- programmene var basert på behovsprøving og avhengige av byråkratiske regler,
- klientgruppene var delt mellom mange ulike programmer, og dette forhindret solidaritet mellom klientgrupper og forhindret også politisk samholdighet
- mange programmer var avhengig av statlige og lokale inntekter
- noen programmer var lagt opp på en slik måte at de ga stort spillerom for private næringsindustrier.

Hovedkritikken fra det Fox Piven kalte «left wing economism» var at sosialhjelp aldri kan skape grunnlaget for politisk organisering. Makt skapes i markedsrelasjoner og i produksjonsforhold gjennom kamp for lønninger og arbeidsforhold. «Welfare programmes» trekker folk bort fra arbeidsplassen. Venstresida har derfor gått bort fra «social welfare» som et virkemiddel, og vendt seg mot full sysselsetting og reindustrialisering. Her mente Fox Piven at venstresida hadde tatt feil. De store beve-

gelser i USA, f.eks. kvinnebevegelsen, har oppstått utenfor arbeidsmarkedet. Kvinner og minoriteter har vært mest utsatt på arbeidsmarkedet, derfor oppstår det allianser mellom disse gruppene utenfor arbeidsmarkedet. Vi får valgsamarbeid mellom kvinner og minoriteter. The Gender-gap er et viktig fenomen. Fox Piven mente at velferdsstaten var viktig for organiseringen av det amerikanske samfunn framover. Den beskytter folk fra vilkårligheten til en bevegelig kapital, og den inneholder spiren av alternativ logikk som ikke er knyttet til arbeidsmarkedet.

Gunvor Iversen
Statistisk Sentralbyrå

Sekretariatet vil samle noen av innleggene i en rapport, de andre i et temanummer av *Nytt om kvinneforskning* om «Kvinner og økonomi».

Kvinneuniversitetet

Referat fra et planleggingsseminar

Seminaret ble holdt på Kvinneuniversitetet (KU) den 26. og 27. oktober, og var støttet av Forbruker- og administrasjonsdepartementet. Hensikten var først og fremst intern planlegging, gjensidig informasjon og koordinering mellom de ulike arbeidsgruppene under KU. Sekretariatet for kvinneforskning var den eneste utenforstående instans som var invitert til å delta. Bygge- og finansieringsplaner ble viet stor oppmerksomhet på seminaret i tillegg til orienteringene fra de ulike arbeidsgruppene.

Kvinneuniversitetet i dag

Eiendommen Rosenlund på Løten ble i vår kjøpt av KU. På grunn av brann- og helseforskrifter kan bygningen foreløpig ikke tas i bruk, og all overnatting skjer ennå utenfor Rosenlund. KU har fått byggelån som skal innbefatte nytt elektrisk anlegg,

brannsikring og nytt rørpropplegg. En arkitekt har arbeidet med utbedringsplaner og anbud, og en regner med å få huset i brukbar stand i mai/juni 1985. Det meste av arbeidet blir gjort av fagfolk.

Seminarer var preget av at en rekke viktige avgjørelser må tas i nærmeste framtid: Romdisponering, om en skal satse på storkjøkken, om en skal pusse opp uthusene, og bygge flere småhus, eller rive dem for å bygge internat, og hvordan tomte forøvrig skal disponeres.

Etter planen skal de bygningsmessig pålagte utbedringene og minimumsinnredningen være ferdig til mai 1985, og videre utbedring og standardheving foregå i løpet av 1985. På lengre sikt tenker en å investere i tele- og datautstyr, ventilasjonsanlegg og parkeringsplasser. Internatbygg skal påbegynnes på slutten av 80-tallet. Ellers er en rekke andre spørsmål under vurdering.

Det har allerede vært avholdt et vellykket dagsseminar om «Kvinnerns tvil og tro». I tillegg har det vært avholdt et kontaktmøte med kvinnegrupper og et større «åpent hus arrangement» med Løten-folk.

KU har for tiden gående et arbeidsmarkeds kurs for unge kvinner i samarbeid med fylkesarbeidskontoret. Kurset omfatter snekring, blant annet av møbler, riving av vegger, og maling. Hittil har dette prosjektet fungert godt, og flere kurs er planlagt.

Kursdrift og utleie framover

Bygningene skal være klare til bruk en gang i mai -85 med 20 soveplasser, pluss eventuelt noe i uthus og vaktmesterbolig. Det er ønskelig å starte den faglige virksomheten så snart som råd. I framtiden er det tenkt at kurs på 1/2 – 1 år, ukekurs og helgekurs skal gå parallelt.

En del av kursene vil bli arrangert av

KU. Andre vil bli gjennomført av kvinneorganisasjoner/andre grupper og med opplysningsorganisasjonene. Stedet vil bli leiet ut til eksisterende kvinnegrupper til kurser og seminarer. Det har allerede vært mange henvendelser om dette.

Kvinneuniversitetets kjerne består av en rekke arbeidsgrupper: Økonomigruppen, kvinneuniversitetsfondet, faggruppen, prgruppen, finansieringsgruppen, biblioteksgruppen, inventargruppen og utenlandsgruppen. I tillegg finnes det en egen gruppe på Løten, lokalgruppen, som trår til hver gang noe må gjøres på Løten og er drivkraft i arbeidet i forbindelse med huset. Til slutt må støttingen nevnes. Denne består av personer som ikke er direkte aktive i det løpende arbeidet, men betaler kr 100 i støtte pr. år og til gjengjeld får informasjon om virksomheten.

Jana Weidemann

Støttingen tar gjerne imot nye medlemmer, og *Nytt om kvinneforskning* oppfordrer alle til å støtte opp! Eventuelt interesserte kan betale inn kr 100,- på postgiro 2 15 34 43 til Stiftelsen Kvinneuniversitetet, postboks 12, 0313 Oslo 3.

Kvinner i ledelse – fra målsetting til realitet!

Referat fra en konferanse

Kvinner i ledelse – fra målsetting til realitet, var mottoet for en konferanse arrangert ved Norges Handelshøyskole dagene 4. og 5. oktober 1984. Konferansen var et studentiltak med støtte fra offentlig og privat virksomhet. 160 representanter fra næringsliv, forvaltning, forsknings- og utdanningsinstitusjoner deltok på konferansen.

Høsten 1984 har på mange måter stått i kvinnes tegn ved NHH.

- Blant de nye studentene var kvinneandelen 36%, den største noensinne i skolens historie.
- Høstens Lehmkuhlforelesning ble i år for første gang holdt av en kvinne, banksjef Åse Gudding Gresvig. Hun foreleste over temaet «Kvinner og lederroller».
- Denne konferansen ble da en ytterligere markering av kvinners inntog på denne tradisjonelt mannsdominerte arena.

Konferansen markerte den økende interesse tilknyttet kvinners posisjon på arbeidsmarkedet. Kvinner i ledelse er en del av en større problemstilling som gjelder kvinners stilling på arbeidsmarkedet generelt.

En ny generasjon av kvinner er på vei gjennom utdanningssystemet. Disse vil i fremtiden gjøre seg gjeldende på andre arbeidsområder. Erfaring har vist at skal kvinner få innpass som gruppe på tidligere mannsdominerte områder, skjer ikke dette uten motstand og konflikter.

Hensikten med konferansen var ikke ensidig å fokusere på de få som kommer i toppledelse. Problemstillingen var heller å få belyst hvordan kvinner som *gruppe* kan få innpass på alle beslutnings- og ledelsesnivå i yrkeslivet.

Momenter fra konferansen

Programmet var lagt opp slik at det fulgte problemstillingen fra målsetting til realitet. Jeg skal i det følgende trekke fram noen hovedpunkter fra forelesningene.

Birgit Helene Jevnaker og Kristin Dale, begge forskere ved Industriøkonomisk Institutt, innledet konferansen ved å gi et oversiktsbilde av kvinners yrkes- og stillingsplassering i det norske yrkesliv.

Jevnaker viste at kvinner i det lønnede ordinære arbeidslivet fortsatt befinner seg ytterst og langt nede i hierarkiet. Hun fremholdt imidlertid at det i dag er tegn på endring i dette bildet. Et poeng var at mar-

kedskreftene ikke selv klarer å fungere godt nok i ansettelsesspørsmål. Egne likestillingsfremmende tiltak på alle plan må settes inn for å få fart i prosessen.

Dale viste med sine data at det fremdeles eksisterer lønnsdiskriminering av kvinner. Ved sammenligning av menn og kvinner med lik bakgrunn og arbeidserfaring fant hun et «kvinnefratrekk» i lønnen, som ikke lot seg forklare med utdanning, alder, bransje og andre forklarbare variabler.

Gisele Asplund brakte problemstillingen ned på organisasjons- og institusjonsplan. Hun tok utgangspunkt i sin nye bok: *Karriärens villkor - män, kvinnor och läderskap*, som forøvrig ble månedens bok i Sverige. Asplund er dr. econ. fra Handelshögskolan i Stockholm og Harvard University. Nå driver hun eget konsulentfirma innenfor strategisk planlegging og organisasjonsutvikling.

Selv om man i dag ser tendenser til desentralisering, og en nedbrytning av beslutnings- og resultatansvar til mindre organisatoriske enheter, er det fremdeles slik at man fra et maktsynspunkt må beskrive de fleste organisasjoner som hierarkier. Organisasjonene holdes sammen og utvikles bl.a. gjennom nettverk av informasjon. Egne spilleregler og normer utvikles i disse hierarkiene. For å avansere i organisasjoner blir det derfor nødvendig å lære seg disse. Det oppsiktsvekkende ved Asplunds undersøkelse av menn og kvinner i yrkeslivet, er at kvinner like ofte som menn ønsket å avansere på jobben. Imidlertid anså hele 70% av disse kvinnene mulighetene for å realisere sine ønsker som *små*, mot 9% av mennene. Asplund understreket at det var et ledelsesansvar å sørge for at alle ansatte i en bedrift fikk anledning til å utvikle seg i tråd med sitt potensiale og sine ønsker. Hun oppfordret derfor kvinner til å forlate arbeidsgivere som ikke ga dem slike muligheter. Kvinner måtte i større grad velge sine sjefer og arbeidsplasser slik at de

får yrkesmessig stimulering. Personalet er ofte foretakets «dyreste» og mest unike ressurs. Skal man utvikle sitt foretak, må man også utvikle sitt personale, hevdet Asplund.

Hun hadde sett seg lei på alle motebølgene i lederskapslitteraturen. Mange av disse er overfladiske og uten praktisk verdi. En god definisjon på hva lederskap er, hadde hun funnet i et kinesisk skrift fra Konfusius' tid. Det lyder slik: «Endast de som fullt och helt funnit sig själva i världen kan utveckla sin natur. Endast de som utvecklar sin egen natur kan bringa andras natur till utveckling. Endast de som bringer andras natur till utveckling kan utveckla tingens natur.»

Brit Opjordsmoen, konsulent i likestillingsspørsmål ved NAF, skisserte sammenhengen mellom individ og organisasjon m.h.t. karriereplanlegging. Hun oppfordret oss til å bruke vår kunnskap om barrierer og vanskeligheter på en konstruktiv måte. Vi må ikke la oss overvelde av alle problemene, men heller se på hvordan vi kan møte og løse disse.

Bedrifters likestillingprogram er et steg i riktig retning for å utnytte kvinners kunnskaper og potensiale. Disse kunne imidlertid lett bli «sovende» regelverk. Mange bedrifter oppfattet at de hadde gjort sitt ved å lage slike program. Det er derfor viktig at vi kvinner aktiviserer oss for å få ledelsen til å omsette disse til praktisk handling.

Kjellaug Waage, sosialantropolog og stipendiat i Lederopplæringsrådet, inspirerte til helt nye tanker om lederskap og ledelseskultur. Ved å trekke linjene helt tilbake til barndommen viste hun hvordan gutter og jenter utvikler ulike former for samarbeid og kommunikasjon. Gutters lek er preget av lagspill og grupper som gjerne vil ha en leder. Statusgivende gjenstander var ofte grunnlaget for å inneha en lederposisjon. Gjennom denne formen for lek fikk gutter erfaring med hierarkiske struk-

turer og forhandlinger om ting.

Jentene leker mer i dyader. Når de samarbeider om større ting, opererer de heller i sirkler enn i hierarkier. Gjennom oppveksten utvikler de sensitivitet i forhold til andre. De er mer andre-orientert enn mål- og tingorientert. Som voksne må jenter imidlertid også forholde seg til hierarkiske samarbeidsformer. Dette skaper ambivalens for kvinner i yrkeslivet. De har vanskeligheter med å få gjennomslag for alternative måter å fungere på, spesielt i mannsdominerte fora.

Waage trakk frem et paradoks i dagens lederopplæring. Mannlige ledere går på kurs for å utvikle omsorgsevne, evne til å delegere ansvar, og øke sin sensitivitet overfor andre. Samtidig sitter kvinnelige arbeidstakere lenger nede i hierarkiet, og har gjerne nettopp sin styrke på disse områdene.

Politisk er det derfor ikke bare viktig å øke den antallsmessige representasjon av kvinner i ledelse. Like viktig er det at kvinner får være med på å definere hvordan ledelse og lederroller skal utformes.

Waage stilte spørsmål om dagens ledelseskultur var så effektiv. Innen skoleverket er det blitt gjennomført forsøk med alternative ledelsesformer. Disse forsøkene går ut på at lederfunksjonene roterer over bestemte perioder blant de ansatte. De oppgaver som kunne delegeres ble fordelt. Et hovedresultat fra disse forsøkene er at innsikt og kunnskap om organisasjonens virkemåte ut fra et helhetsperspektiv økte hos alle. Samarbeidsklima ble bedre, idet alle forsto bedre de insitusjonelle begrensninger og muligheter, også ut fra egen erfaring. Man fikk mye bedre metoder for konfliktløsning og kommunikasjon.

Waage understreket at dette var *en* alternativ modell, som hadde sine forutsetninger og begrensninger. I større, mer komplekse miljø, måtte kanskje andre modeller utvikles. Hensikten hennes var å vise

at det finnes alternativer til tradisjonell hierarkisk ledelse, og at det i mange tilfeller kan være nyttig å tenke i nye modeller.

Ada Kjeseth og Ola Saltrøe var de eneste praktikerne blant foredragsholderne. Ada Kjeseth er utdannet siviløkonom og nå direksjonssekretær i Vestagruppen. Hun eksemplifiserte fra sin erfaringsbakgrunn mange av de momenter som hadde vært fremme i de ulike innleggene. Hun mente likevel at det å være kvinne i mannsdominerte ledelsesmiljøer også kunne være en fordel. Kvinner hadde ofte lettere for å oppnå kontakt, og kunne bruke sin erfaringsbakgrunn på en positiv måte i samarbeidsforhold. Generelt sett mente hun at kvinner nok måtte yte mer for å oppnå det samme som menn. Kvinner var altfor beskjedne og tilbakeholdne på egne vegne. Ved gjennomgang av søknader til høyere stillinger på hennes arbeidsplass, viste det seg at de få kvinnene som søkte ofte var overkvalifisert for jobbene, mens mange av de mannlige søkerne overhodet ikke hadde kvalifikasjoner for å besette stillingen. Likestillingsprogram er vesentlig i denne sammenhengen, mente Ada Kjeseth. Slike program avspeiler en bedriftskultur, og skaper et trygt miljø der kvinner kan utvikle seg til dyktige ledere.

Som konklusjon fremhevet Kjeseth at det var morsomt og inspirerende å arbeide på ledelsesnivå, selv om det hadde sin pris.

Saltrøe, som er banksjef i Kreditkassen, orienterte om bankens likestillingsprogram. For å sikre at målsettingene ble realitet hadde de satt kvantitative mål på hvor mange kvinner som skulle rekrutteres på ulike nivå i løpet av en 4-års periode. Å kvantifisere slike målsettinger vakte positiv respons fra deltakerne på konferansen.

I den påfølgende paneldebatt ble det utvekslet erfaringer med hvordan bedrifters likestillingsprogram hadde gitt resultater.

Representanter for foretak med slike program mente disse var viktige i likestillingsarbeidet, men at de likevel bare kunne bli ett av flere tiltak. De fleste likestillingsprogrammene er av relativt ny dato. Et aktuelt forskningstema kan være å evaluere disse programmene ut fra målsettinger og oppnådd realitet.

Konferansen dekket et tydelig behov for arrangement av dette slaget, hvor kvinner med engasjement i arbeidsmarkedsspørsmål møtes. Konferansen må sees som svært vellykket fra arrangementskomiteens side. Imidlertid var den så ressurskrevende, at vi vil foreslå at lignende tiltak for fremtiden blir arrangert av grupper med en mer etablert infrastruktur. Vi ser frem til oppfølging av temaet, og leverer stafettpinen videre.

Ingeborg Astrid Kleppe
Norges Handelshøyskole,
Bergen

KOMMER

Karen Blixen/Isak Dinsen

Tradition, modernity and other ambiguities

Conference at the University of Minnesota, Minneapolis, USA, April 17-20, 1985. Further information about the conference should be made to the program director. Questions about program content may be directed to the conference chairperson.

Donna Dacus, *Program Director*
Department of Conferences
219 Nolte Center
315 Pittsbury Drive S.E.
University of Minnesota
Minneapolis, MN 55455-0118
(612) 376-2578

Paul Houe, *Conference Chairperson*
Professor, Department of Scandinavian
210 Folwell Hall
9 Pleasant Street S.E.
University of Minnesota
Minneapolis, MN 55455-0124
(612) 373-2560 or 529-4633

Også: NAVFs sekretariat for
kvinneforskning, Munthes gt. 29,
0260 Oslo 2.

Kvinnor och makt

Om kvinnors relation till välfärdsstaten och dess historiska utveckling - Nordisk forskarkurs

En nyligen färdigbliven undersökning om kvinnor i nordisk politik konstaterar, att «kvinnor och makt inte hör ihop». Resultatet gäller otvivelaktigt när man granskar kvinnors ställning i offentliga politiska och förvaltningsorgan: en vertikal arbetsfördelning kompletteras med en horisontell; de «kvinnokulturella» reproduktionsområdenas sekundaritet.

Kursens mål är att diskutera den nyaste kvinnoforskningens möjligheter att skapa förutsättningar för förändring genom att ställa nya frågor:

- vilken är kvinnorörelsernas historiska insats i utformningen av social-, kultur- och hälsovårdssektorerna
- vilka är de mekanismer som transformerar kvinnors intressen till särintressen

- vilken är det offentliga områdets och samhällets relation i historiskt perspektiv och idag; vilka är kvinnornas samarbetsutsikter på dessa områden
- hur utformas «kvinnokulturen» innanför det offentliga området, – både politiskt och administrativt.

Kursort: Tammerfors

Kurstid: 13.–20.5.1985

Kursledare: Aino Saarinen

Marja Keränen

Ritva Nätkin

Eva Hänninen-Salmelin

Anmälningstid: senast 1.2.1985

Information: av kursledarna

Anmälningarna:

Forskningsinstitutionen för samhälls-
vetenskaper vid Tammerfors

Universitet,

Box 167, 33101 Tammerfors, Finland

Tel. 358-(9)31-15 69 86

Kvinder og Teknologisk Udvikling

Den 2. nordiske konference om kvinder, naturvidenskab og teknologi 21.-23. august 1985 i Aalborg, Danmark

Pa Aalborg Universitetscenter afholdes i dagene 21.–23. august 1985 en konference om Kvinder og Teknologisk Udvikling. Konferencen henvender sig primært til kvinder inden for det teknisk-naturvidenskabelige område (ingeniører, dataloger, matematikere, fysikere, kemikere), men vil i øvrigt være af interesse for alle, som beskæftiger sig med emnet kvinder og teknologisk udvikling.

Formål

Formålet med konferencen er

- at analysere den eksisterende konflikt mellem teknologiske værdinormer og kvinders livsværdier,
- at analysere den nuværende teknologiske udvikling og pege på alternativer, der i højere grad tager udgangspunkt i menneskelige og samfundsmæssige behov,
- at angive hvorledes kvindelige livsværdier kan integreres i de teknologiske miljøer og dermed blive medbestemmende for den teknologiske udvikling.

Program

Konferencen vil forme sig som en blanding af konferenceindlæg, gæsteforelæsninger og gruppearbejde. Tværfaglige diskussioner mellem teknologer og ikke-teknologer vil blive prioriteret højt. Der er inviteret amerikanske gæsteforelæsere til at tale om henholdsvis *Technological development in a Patriarchal Society* og *The Role of Technology in a Future Society based on Women's Terms*. Desuden vil følgende emner blive behandlet:

- 1) Historisk perspektiv på udviklingen af naturvidenskab og teknologi, med henblik på at belyse årsagerne til de nugældende værdinormer indenfor disse områder.
- 2) Holdningsdannelse indenfor de tekniske og naturvidenskabelige uddannelser og miljøer.
- 3) Kønssocialiseringens betydning for

kvinders og mænds forhold til teknologiudviklingen.

- 4) Ændringen i kvinders livsvilkår, forårsaget af brugen af ny teknologi.
- 5) Hvilke konsekvenser vil det få for den teknologiske udvikling at de kvindelige livsværdier integreres i denne?

Indlæg til konferencen

Deltagere som har til hensigt at bidrage med indlæg til konferencen, bedes sende titel og en kort sammenfatning på max 500 ord til programkomiteen inden 15. januar 1985. Inden 1. marts 1985 vil I få svar fra programkomiteen. Accepterede indlæg skal være programkomiteen i hænde senest den 15. maj 1985. Alle indlæg vil blive trykt og udgivet i bogform inden konferencen.

Praktiske oplysninger

Hvis du ønsker at modtage oplysninger om konferencen og/eller allerede nu ved at du ønsker at deltage, bedes du kontakte planlægningsgruppen. Såfremt der viser sig at være behov for det, vil der blive arrangeret børnepasning.

Korrespondence

Al korrespondence til planlægningsgruppen eller programkomiteen sendes til

Mona Dahms

Institut for Elektroniske Systemer
Aalborg Universitetscenter
Strandvejen 19, DK-9000 Aalborg,
Danmark.

Stipend

Izaak Walton Killam Memorial Scholarships

Predocctoral scholarships

valued at \$ 12.000 annually for two years, and renewable for a third year are offered to outstanding students registered in, or admissible to, doctoral programs in all fields at The University of Alberta.

These awards are subject to Canadian income tax.

Applicants must have completed at least one year of graduate work before start of tenure.

Applications on the proper application form must be received by *February 1, 1985* by Secretary, Killam Scholarship Committee.

Postdoctoral Scholarships

valued at \$ 23.500 plus travel grant are offered in most fields. These awards are subject to Canadian income tax.

Fellows may be offered an additional stipend by their Department for teaching a full course.

Applications must be received by *January 2, 1985*. Application forms may be obtained from: Secretary, Killam Scholarship Committee, Rm. 252 Athabasca Hall, The University of Alberta, Edmonton, Alberta, Canada.

Nordiska Kulturfonden

Nordiska Kulturfonden skal fremme nordisk samarbeid gjennom bidrag til samarbeidsprosjekt på kulturområdet. Bidrag kan gå til prosjekt innen forskning, utdanning eller almenkulturell virksomhet, som f.eks. billedkunst, film, litteratur, musikk og teater (ikke gjestespill). Fondet deler ut 10,3 millioner danske kroner i 1985.

Søknadsskjema fås fra Nordiska Kulturfonden, Sekretariatet for nordisk kulturelt

samarbeide, Snaregade 10, DK 1205 København K, tlf. 1-11 47 11, eller fra Kultur- og vitenskapsdepartementet, Postboks 8030, Dep., 0030 Oslo 1.

Council of Europe Higher Education Scholarship Scheme 1985/86.

Under ovennevnte plan har en rekke av Europarådets medlemsland sendt ut stipendtilbud som kan søkes av borgere fra alle medlemsland i innbyrdes konkurranse. Stipendtilbudene gjelder for ferdige kandidater og forskere som vil drive videregående studier/forskning i vedkommende land. Søknadsskjema fås i Utenriksdepartementet eller i vedkommende lands Oslo-ambassade (fristene er med unntak av Forbundsrepublikken Tyskland og Italia beregnet for forsendelse til ambasadene). Europaråds-stipendiene er også omtalt i Utenriksdepartementets katalog over stipendtilbudene for 1985/86.

Frankrike

tilbyr 10 stipend for videregående studier/forskning i Frankrike. Det kreves gode språkkunnskaper i fransk. Varighet: 9 mndr. Beløp: F. fr. 1500,- pr. mnd. Aldersgrense: ingen. Søknadsfrist: 1. april 1985.

Hellas

tilbyr 5 stipend til videregående studier/forskning i Hellas med sikte på en doktorgrad i antikk, moderne eller samtidig gresk litteratur. Søknadsskjema fås ved henvendelse til: State Scholarships Foundation, 14 Lysicrates Street, GR-119, Athens. Varighet: 1-3 år. Beløp: 5.000 drachmer pr. mnd. Aldersgrense: 40 år. Søknadsfrist: 30. april 1985.

Italia

tilbyr 8 stipend til videregående studier/forskning i Italia. Det kreves gode kunn-

saker i fransk eller engelsk. Kjennskap til italiensk vil bli betraktet som en fordel. Varighet: 12 måneder. Beløp: It. lire 450.000,- pr. mnd. Aldersgrense: 35 år. Søknadsfrist til Utenriksdepartementet: 1. februar 1985.

Irland

tilbyr for tiden og inntil videre ikke spesielle Council of Europe stipend for spesialstudier i Irland.

Norge

tilbyr 5 stipend til videregående studier/forskning i Norge. Det kreves gode kunnskaper i engelsk eller et nordisk språk. (Disse stipend kan ikke søkes av norske borgere.) Varighet: 9 måneder. Beløp: N. kr. 3.200,- pr. mnd. Søknadsfrist: 1. april 1985.

Portugal

tilbyr 5 stipend til videregående studier/forskning i Portugal. Varighet: 3-9 mndr. Noe kjennskap til portugisisk nødvendig. Beløp: 35.000,- - 40.000,- escudos etter kvalifikasjoner. Aldersgrense: ingen. Søknadsfrist: 1. juni 1985.

Storbritannia

tilbyr for tiden og inntil videre ikke spesielle Council of Europe-stipend for spesialstudier i Storbritannia.

Sveits

tilbyr 8-12 stipend til videregående studier/forskning i Sveits. Det kreves gode kunnskaper i fransk eller tysk. Varighet: 10 måneder. Beløp: S.fr. 1100,- pr. mnd. Aldersgrense: 35 år. Søknadsfrist 15. januar 1985.

Tyrkia

tilbyr 4 stipend til videregående studier/forskning i Tyrkia. Varighet: 8 mndr. Beløp: 20 000 tyrkiske pund pr. mnd. Aldersgrense: 40 år. Søknadsfrist: 31. mai 1985.

(Tilbudet under forutsetning av at Tyrkia blir stående i Europarådet.)

Østerrike

tilbyr 18 stipendmåneder til videregående studier/forskning i Østerrike. Varighet: minst 3 mndr. Beløp: Ø.Sch. 6.500,- pr. mnd. Aldersgrense: 35 år. Søknadsfrist: 15. februar 1985.

Till forskare i Norden

Ansökan om medel

att anordna nordiska forskarkurser 1986

Ansökan om medel

för forskarstipendier och forskarsymposier 1985

inlämnas till sekreteraren för Nordiska forskarkurser

senast den 1 februari 1985.

Information om ovannämnda aktiviteter har i dagarna utsänts till universitetsinstitutioner, forskningsinstitut, forskningsråd m fl i Norden.

Fråga på Din institution efter informationsbroschyren, som också innehåller an-
sökningsformulär.

Ytterligere information länas av

Professor Arne Hannevik
Institut for almen litteraturvitenskap
Universitetet i Oslo
Postboks 1015 Blindern,
0315 Oslo 3
Tlf. (02) 45 62 27

Avdelingsdirektør Leif Westgaard
Norges almenvitenskapelige forskningsråd
Munthes gt. 29
0260 Oslo 2
Tlf. (02) 56 52 90

GAVCO, eit 3. verda initiativ

Denne presentasjonen av GAVCO (Global Advisory Committee) er basert på røynsler frå eit forskningssamarbeid, «Bibliografi-prosjektet», mellom Chr. Michelsens Institutt/DERAP (Avdeling for Samfunnsvitenskap og Utvikling) og denne internasjonale kvinneforskar-gruppa.

GAVCO som eit 3. verda tiltak blir særleg interessant når ein ser gruppa sitt konkrete prosjekt, å produsere eit dokument «Women and Development. An assessment and future Visions» til Nairobi-konferansen i juli 1985, i samanheng med initiativtakarene sine erfaringsbakgrunnar.

Felles for alle medlemmene er koplinga til eit internasjonalt nettverk. Mange kan karakteriserast som «reisande i kvinnepolitikk». Desse fungerer innafor ei nisje som blei opna for 3. verdas kvinnelege akademikarar innafor det internasjonale bistandsapparatet gjennom FN sitt internasjonale kvinnetiår. Desse har lang røynsle som rådgjevarar til skogen av komitear innafor FN-systemet, og som konsulentar for dei internasjonale forskingssentra som stiller med «kvinne- og utviklingspolitikk».

Den andre gruppa innafor GAVCO er primært grunnforskarar som har levert og leverer sentrale bidrag til den samanliknande kvinneforskinga. Dei har dessutan vore sentrale debattantar på internasjonale kvinnekonferansar.

Etableringa av GAVCO er eit klart uttrykk for ein aukande skepsis til bistandsorganisasjonane si evne og vilje til iverksetjing av massive tiltak for kvinner. Det blei understreka under det konstituerande møtet i Bangalore i august 1984 at bistandsapparatet sin praksis i dei 10 åra som har gått på ingen måte står i rimeleg høve til

fagre lovnader om omprioritering av u-hjelpa. Samstundes påpeikte mange det tvetydige i sine egne posisjonar innfor systemet: På den eine sida som «sandpåstrørarar» og talskvinner for tiltak som sidan har synt seg feilslegne. Peggy Antrobus frå Women and Development Unit (WAND), Barbados, uttrykte det slik: «We fought a lot of Women Bureaus, but now they have become like manyheaded monsters.» Men på andre sida argumenterar dei framleis for det naudsynte i å synleggjera kvinner sine interesser og å pressa på iverksetjinga av tiltak innfor dette systemet.

Den røynda som opptek GAVCO-medlemmene sterkt er kva dei kallar «kvinner marginalisering» innfor tradisjonelle lommer av jordbruket, småindustrien og lokalhandelen, tap av tradisjonelle rettar samstundes som nye former for underordning av kvinner merkar deira integrasjon inn i kapitalistiske verksemdsområde.

Ein grundig og overbevisande dokumentasjon av tiltak som indirekte eller direkte har vore medverkande til denne marginaliseringa, har dessutan vorte framlagd av kvinneforskarar dei siste åra. Til saman har blottstelling av desse fakta dempa tidlegare luftig utviklingsoptimisme.

GAVCO er difor meint å vera eit forum der kvinnepolitikarar og forskarar frå den 3. verda saman kan oppnå større innsikt i dei djuptgåande mekanismar som former kvinner og menn sine ulike livsvilkår.

Komiteen har på tross av namnet ingen formell rådgjevande status ovanfor den offisielle Nairobi-konferansen. GAVCO er eigentleg rådgjevande ovanfor oss sjølve og skal gje perspektiv for handling utover Nairobi, vart det hevda av initiativtakarane i Bangalore.

Som grunnlagsmateriale trong gruppa eit annotert bibliografisk oversyn over nyare grunnlagsstudier, politikk og strategorienterte studium og dessutan direkte

anvendte studium knytt til konkrete program og prosjekt. At førespurnaden blei retta til CMI, var både grunna tidlegare kontakt med den indiske deltakaren i gruppa og ei vurdering av CMI sine finansielle ressursar og andre fasilitetar så som bibliotek og datasystem. Det gledelege ved dette samarbeidet er at dei blei etablert som respons på eit sør-initiativ. Tiltaket har også fått ei oppfølgjing gjennom invitasjonen til å leggje fram bibliografiarbeidet på det konstituerande møtet i Bangalore i august 1984. CMI/DERAP vil dessutan i mars vera vert for GAVCO sitt siste samrådingsmøte.

Samarbeidet har dessutan gjeve betre forståing for nokre sider ved dei indiske kvinneforskarmiljøa.

Integreringa av kvinneperspektiv i nasjonal planleggjing (og i nokre delstatar) og dermed konkrete kvinneretta tiltak innfor dei offentlege sektorane samstundes med iverksetjinga av nasjonale forskningsprogram, har gjeve miljøa fleire bein å stå på. Ein kan difor tillate seg å vera utvelgjande i høve til kva bistandsorganisasjonar ein tek imot forskningsmidlar frå.

Men sjølv om sjølvforsyningsprofilen er markant, både på grunn av interne midlar, lovande rekruttar og fagleg solide seniorforskarar, er interessa for direkte forskningssamarbeid aukande. Stereotypiar om vestleg kvinneforskning som paternalistisk og etnosentrisk er mindre uttalte enn for nokre år tilbake. I denne samanhengen er det interessant at den einaste europeiske representanten i gruppa er frå Institute of Social Studies (ISS) i Haag. Både som utdannings- og forskningsinstitusjon har ISS hatt sentral betydning for nord-sør utveksling.

I Norge føregår den u-landsorienterte kvinneforskninga «ad hoc», individuell og perifer i høve til dei sentrale forskningsinstitusjonane. Berre gjennom ei ivareta-

king og vidarebyggjing på desse spreidde ressursane kan vi også i norske miljø på sikt få etablert ein nord-sør dialog og samarbeid innanfor samanliknande kvinnestudier.

Tone Bleie
Chr. Michelsens institutt, Bergen

Antologiprojekt om kvinner i u-land

Seminaret som NAVFs sekretariat for kvinneforskning arrangerte om «Kvinner i u-land» har gitt noen av deltakerne inspirasjon til å koordinere de aktivitetene som foregår omkring temaet innen de ulike fagmiljøene.

Dette var utgangspunktet for å lansere ideen om en antologi basert på arbeid av forskere i Norge. Spredning av forskningsresultater er viktig, men den primære målsettingen med arbeidet må likevel være å komme ut over dette, gi skoloring, ikke minst på teoretiske spørsmål. Det er samlet mye empiri som dette arbeidet kan bygge på.

Det er nå tatt initiativ til å lage en «ad hoc»-gruppe i Oslo som i løpet av høsten vil komme med et foreløpig forslag til problemstilling og perspektiv. Når dette er klart vil det bli sendt rundt til eventuelle interesserte, slik at lokale arbeidsgrupper kan komme i gang med det virkelige arbeidet med dette «prosjektet». Det ville være fint om lignende «ad hoc»-grupper kunne startes også andre steder i landet. Gruppen vil gjerne ha signaler fra folk som er interessert i å være med. Ut fra dette kan gruppa vurdere om det er nok interesse til at dette initiativet skal kunne settes ut i livet.

Kontaktpersonen for antologiprojektet er foreløpig:

Kristi Anne Stølen

Bjerregaardsgate 29 B

0174 Oslo 1

Tlf. (jobb) (02) 45 65 52,

(hjemme) (02) 11 25 42.

U-landsstudier i Bergen

Senter for utviklingsstudier

Det samfunnsvitenskapelige fakultet ved Universitetet i Bergen har satt ned en komité for å vurdere ulike strategier for styrking av tilbudet om utviklingsstudier ved institusjonen. Komiteen skal blant annet se på følgende muligheter: Eventuell oppretting av en egen studieretning for utviklingsstudier på lavere nivå. Forutsetningen for opplegget er at det skal bygge på tilbud som allerede eksisterer.

Komiteen skal videre vurdere om det er behov for å sette i gang egne hovedfagsstudier tilpasset studenter fra u-land. Det tredje punktet som skal vurderes, er å bygge opp et eget senter for utviklingsstudier. Senteret er i så fall tenkt å være et samlingspunkt for de ulike fagene som engasjerer seg i slike problemstillinger. Det diskuteres blant annet om et slikt senter skal ta seg av samordning av forskningsoppdrag og utarbeiding av prosjekter. Komiteens arbeid er planlagt avsluttet i løpet av februar.

Engelskspråklig utdanning

Direktøren ved Universitetet i Bergen har nedsatt en komité for å vurdere grunnlaget for en engelskspråklig utdanning på M.A.-nivå (tilsvarer hovedfag). Dette tilbudet er spesielt aktuelt innenfor u-landsstudier, men tilbudet er utover dette også vurdert

gitt til et visst antall studenter utenfra som ønsker å ta hovedfag innen et av de ordinære fagene ved universitetet.

Pedagogiske spørsmål er viktige i utviklingsprosessen i 3. verden

Pedagogikk har lav status blant samfunnsfagene. Mange tror de vet nok om læring med bakgrunn i egen skolegang eller studier. Pedagogikkens forskningsområde omfatter såvel sosialisering som opplæring og oppdragelse, og det gjelder både formelle og uformelle prosesser.

De siste 10–20 år har brakt mye ny og kritisk viten inn i pedagogikken, og i mange tilfeller utvidet dens perspektiv fra det rent skole-pregede og utviklingspsykologisk-orienterte – til å gripe hele samfunns-perspektivet. Begreper og kunnskaper fra sosiologi, økonomi, antropologi og politiske vitenskapsgrener har begynt å konkurrere om oppmerksomhet med den tradisjonelle interessen for psykologi innenfor pedagogikk-faget.

Det fins historiske tradisjoner med internasjonalt tilsnitt innenfor komparativ pedagogikk, men de begrenset seg ofte til sammenlignende studier av utdanningssystemer. Idag fins det, innenfor utviklingsforskningen eller pedagogikken (ettersom man ser det) forskningsinstitutter som har pedagogikk i 3. verden som sitt fagområde. (F.eks. Institute of Education in Developing Countries, University of London, Institutionen för Internationell Pedagogik, Stockholms Universitet). I Norge er denne grenen, internasjonal pedagogikk, foreløpig lite utviklet.

Kvinner i u-land trenger pedagoger!

Det fins flest kvinner blant verdens analfabeter, og tallet øker. Hva betyr analfabe-

tisme for utvikling? Har lesekunst og kunnskaper betydning for bevisstgjøring? Kvinnefrigjøring kan settes inn i denne spørsmålsrekken. – Og hva da med kunnskaper om læringsprosesser og betingelser for læring?

Hvem laget og skrev kvinnenedsettende ideologier i hellige bøker, – var de kvinner? Hvor lang tid skal vi bruke på å skrive *vår* historie og lage *våre* lærebøker? Hvor lang tid skal det ta i 3. verden? Hvorfor er kvinnekunnskapene alltid lavere vurdert?

Det haster! 1/4 av barna i 3. verden når aldri 2. klasse på skolen. Afrika har 61% analfabeter, 78% av dem er kvinner. Asia har 63% kvinnelige analfabeter, mens Latin-Amerika har 23% (Unesco 83). Befolkningsveksten vil trolig øke tallene.

Kunnskaper er basis for forandring. Det fins en utviklet vitenskap med kunnskaps- og læringsteorier, med kunnskap om individers og grupperes lærings- og sosialiseringprosesser. Det er på høy tid at pedagoger også her til lands blir rådspurt når temaet er kunnskap og læring, sosialisering og oppdragelse.

Den som *kan* og *vet* er sterkere enn den som ikke kan og vet. Så kan vi alltid diskutere *hva* kvinner skal, kan, bør vite, *hvem* som skal bestemme det og *hvordan* denne kunnskapstilegnelsen skal skje. Det er pedagogikkens fagområde å gi kunnskap om disse spørsmålene. At noen har prøvd å late som om svarene er verdinøytrale (for ikke å si kjønnsnøytrale), har ikke pedagogikken som vitenskap vært alene om!

Tove Nagel
(sosialpedagog)

Kvinneforskning i Bergen

Ny forskningslederstilling i kvinneforskning

Det historisk-filosofiske fakultet ved Universitetet i Bergen søkte i høst Rådet for

humanistisk forskning (NAVF) om finansiering av stilling som forskningsleder ved det nyopprettede Senter for humanistisk kvinneforskning ved fakultetet. Søknaden ble innvilget på siste styremøte i RHF. Rådet besluttet å finansiere stillingen for maksimalt 3 år. Betingelsen er at kollegiet ved Universitetet i Bergen gir garanti for at universitetet overtar det økonomiske ansvaret for stillingen etter dette.

Senter for kvinneforskning ved samfunnsvitenskapelige fakultet

Det samfunnsvitenskapelige fakultetet ved Universitetet i Bergen har gitt dekanus fullmakt til å oppnevne en komité som skal lage en utredning om kvinneforskningens plass ved fakultetet. Vurderingen skal skje på bakgrunn av komitéinnstillingen fra Det historisk-filosofiske fakultetet og erfaringer fra eget fakultet. Komiteen bes også om å vurdere muligheten for et felles senter ved de to fakultetene.

Kvinder og samfunnsudvikling

Kvinneforskningsprogram i Aalborg

Kvinneforskningsgruppen ved Det samfunnsvitenskapelige fakultetet ved Universitetscenteret i Aalborg har i forbindelse med universitetscenterets 10-års jubileum tatt initiativ til å utarbeide et eget kvinneforskningsprogram ved fakultetet for perioden 1986–91. Intensjonene med forskningsprogrammet har primært vært å etablere en mer formell ramme om kvinneforskningsaktiviteter som allerede er i gang, og som naturlig hører hjemme under fakultetet.

Programmet er også et ledd i forsøk med utarbeiding av 5-årige forskningsprogrammer som grunnlag for budsjettplanlegging

gen ved universitetet. Programmet gir oversikt over igangværende forskningsprosjekter og oppstiller på bakgrunn av dette mål og ønsker for kvinneforskningen ved AUC i årene framover. Programmet kartlegger også eksisterende og ønskede ressurser på området.

I innledningen til programmet skisseres den grunnleggende problemstillingen slik:

«Det afgørende spørsmål bliver at undersøge, hvilke konsekvenser de samfundsmæssige ændringer i forholdet mellem staten, markedet og familien har haft for kvinders livsbetingelser, den kønsmæssige arbejdsdeling og dominansforholdet mellem kønnene. Har den kapitalistiske udvikling ophævet patriarkatet, eller har den patriarkalske dominans blot ændret form?»

Hovedtemaene for forskningsprogrammet består av følgende områder med dertil hørende underpunkter:

1. Kønsarbejdsdeling og samfunnsudvikling.
2. Stat, kvinder og planlægning.
3. Teknologi, økonomi og hverdagsliv.
4. Kønsarbejdsdeling og erhvervsudvikling.
5. Hverdagsliv og bevidsthetsdannelse.
6. Kvindepædagogik og formidling.
7. Kvindevidenskabens teori.

Forøvrig er det de forskningspolitiske prioriteringene som er avgjørende for om programmet blir mulig å realisere.

Kvindeforskningsprogram AUC 1984.

Kvinder og samfunnsudvikling.

Henv.:

Kvindeforum

Det samfunnsvidenskabelige fakultet

Aalborg Universitetscenter

Postboks 159

DK-9100 Aalborg

Danmark

Kvinner og ledelse – nok en gang

Sekretariatet har mottatt mange kommentarer og forespørsler i forbindelse med bibliografien over «Kvinner og ledelse», som sto i *Nytt om kvinneforskning* nr. 4 i år. Avdelingsleder Brit Opjordsmoen i Norsk Arbeidsgiverforening, har vært så vennlig å supplere lista med en del andre artikler som hun selv har skrevet. Artiklene fins i Sekretariatet.

«Slipp kvinnene til», *Ledelse* nr. 7/1981
«Håndbok for bedrifter om kvinner»
Ledelse 6/7–1983.

Brit Opjordsmoen og Marjorie Parker:
(vår tittel)

«Utviklingsprogram for kvinner». Innlegg
på NITOs likestillingskonferanse 19. og
20.8.1981.

«Kvinner innen 'nye' fagområder»

- tradisjon og røtter
- holdninger, selvtillit og samvittighet
- eksempler.

«Klart vi kan»

Informasjons-, salgs- og
idémesse i Bergenshallen
4.–12. mai 1985

Under Nordisk Ministerråds konferanse om likestilling, i Gøteborg 2.–4. mai i år, ble det arrangert en messe under tittelen «Kvinnor Kan». Messen var en presentasjon av kvinners arbeid og muligheter på alle samfunnets områder.

I Bergen har Likestillingsutvalget og kommunens messekontor i Bergenshallen tatt initiativ til et liknende arrangement og

tidspunktet for «Klart vi kan» er satt til 4.–12. mai 1985.

Arrangørene håper på en landsomfattende mønstring til arrangementet, og ønsker velkommen til Norges første kvinnemesse under den forutsetning at messehallen har plass til alle som ønsker å delta.

«Klart vi kan»

Informasjons-, idé- og salgsmesse
Bergenshallen – Tlf. (05) 28 28 40
Bergen kommune,
Wilh. Bjerknesv. 24
5030 Landås

KLART VI KAN – NORGES FØRSTE KVINNEMESSE

BERGENSHALLEN 4. – 12. MAI 1985

ARR.: LIKESTILLINGUTVALGET I BERGEN KOMMUNE OG BERGENSHALLEN

Nye kvinnelige stipendiater, forskere og prosjektledere i NAVF fra 1985

Rådet for humanistisk forskning (RHF)

Musikkvitenskap

Anne Kristin Rygg
Musikkvitenskapelig inst.,
Trondheim

Engelske masques og danser i ulike
samfunnslag
(Dr. art. stipend)

Kari Michelsen
Arbeidssted ukjent

Musikkhandel i Norge
(Prosjektstøtte)

Folkeminne/folkelivsgranskning

Liv Hilde Boe
Forbundsmuseet i Akershus

Folkemuseenes målsetting og formidlings-
praksis med hovedvekt på forholdet
barnemuseum (Vikarstipend)

Jorunn Forsberg
Norsk Folkemuseum

Norske gullsmedstemplar
inntil 1870 (Vikarstipend)

Teologi

Dagny Kaul
Inst. for systematisk teologi, Oslo

Barnet som menneske
(Forsker NAVF)

Solfrid Storøy
Norsk lærerakademi

Litteraturvitenskap

Anne Sletsjøe
Romansk inst., Oslo

Rakel Granaas
Litteraturvitenskapelig inst., Bergen

Jorunn Hareide
Nordisk inst., Trondheim

Anka Ryall
Rogaland DH-skole

Arkeologi

Randi Håland
Historisk museum, Bergen

Ellen Schølberg,
Botanisk inst., Bergen

Berit Sellevold
Riksantikvaren

Språkvitenskap

Anne Svanevik
Inst. for navnegransking,
Oslo

Ellen Andenæs
Lingvistisk inst., Oslo

Jorid Hjulstad Juntjila
Inst. for språk og litteratur, Tromsø

Irene Andreassen
Inst. for språk og litteratur, Tromsø

Historie

Anne-Hilde Nagel
Historisk inst., Bergen

Ida Blom
Historisk inst., Bergen

Astri Andersen
Inst. for samfunnsvitenskap, Tromsø

Den «fattige» i Proverbis og i visdoms-
litteraturen ellers (Utdanningsstipend)

Mytens funksjon hos de brasilianske
forfatterne Jorge Amado og Mario de
Andrade (Utdanningsstipend)

Modernisme og jentesosialisering
(Dr. art. stipend)

Norsk kvinnelitteraturhistorie
1600–1980 (Prosjektstøtte)

Odysseus in skirts: Victorian women travel
writers (Utdanningsstipend)

Akvatiske tilpasninger, ressurspress og
overgang til husdyrhold i Atbarsområdet,
Sudan (Prosjektstøtte)

Analyse av tekstiler fra Bryggen
(Forsker, NAVF)

Jernalderens mennesker
(Prosjektstøtte)

Praktiske konsekvenser av de siste
endringene i Norges lov om personnavn
(Utdanningsstipend)

Teori og empiri i andres språkforskning
(Dr. art. stipend)

Språk blant kvenar og innvandrere
(Studentstipend)

Norske språkelementer i kvensk fiskeri-
hushold (Studentstipend)

Industripolitikk i det førindustrielle
samfunnet (Dr. art. stipend)

Perinatal omsorg i Bergen
(Vikarstipend)

Reindrift i Troms fra 1800–1919
(Utdanningsstipend)

Sofie Rogstad
Norsk privatarkiv, Oslo

Organisering av den offentlige innsats mot
tuberkulose 1885–1912 (Vikarstipend)

Filosofi

Grethe Heyerdahl
Inst. for idéhistorie, Oslo

Det kosmiske mennesket
(Vikarstipend, 1/2 år)

Rådet for medisinsk forskning (RMF)

Ragnhild Halvorsen
Vevstypelaboratoriet, Rikshospitalet

Cellulær immunitet ved IgE medierte
allergier (Utdanningsstipend)

Lise Dannevig Olafsen
Mikrobiologisk avd.
Regionsykehuset i Tromsø

Conjunctivitt og chlamydia
(Utdanningsstipend)

Marianne Forsman
Anestesiavd.
Ullevål sykehus

Post-ischemisk hypoperfusjon, pato-
fysiologi og medikamentell påvirkning
(Utdanningsstipend)

Anne Tollan
Kvinneklubben,
Regionsykehuset i Tromsø

Interstitiell væskebalanse ved
premenstruelt syndrom
(Utdanningsstipend)

Inger Helene Vanvik
Oslo Sanitetsforenings
Revmatismesykehus

Psykiske og sosiale faktorerens betydning
for forløp av barneleddgikt
(Utdanningsstipend)

Mary H. Kalfoss
Diakonissespsykehuset

Kronisk sykdom, mestring og sykepleie
(Utdanningsstipend)

Marianne Thoresen
Ullevål Sykehus,
Barneavd.

Regulering av hjernens blodsirkulasjon
hos for tidlig fødte barn
(Forskerstipend, 1 år)

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF)

Geografi

Sylvi Endresen
Geografisk inst., Oslo

Teknologiformer og samfunnsendring i
den tredje verden (Utdanningsstipend)

Sosiologi

Grete Brochmann
Inst. for fredsforskning

Kvinnelig migrasjon fra Sri Lanka til
Midtøsten (Utdanningsstipend)

Berit Skog
Inst. for sosiologi og samfunns-
vitenskap, Trondheim

Valgfrihet og likhetsidealer
(Utdanningsstipend)

Harriet Berntsen
Sosiologisk inst., Bergen

Kvinneres yrkeskarriere
(Utdanningsstipend)

Rettsvitenskap

Kari Melby
Historisk inst., Oslo

Prostitusjon og kontroll
(Forskerstipend, 5 mnd.)

Ines Vargas
PRIO, Oslo

Rettslige problemer forbundet med
internasjonale faglige aksjoner
(Forskerstipend, 2 år)

Sosialantropologi

Carla Dahl Jørgensen
Sosialantrop. inst., Trondheim

Reproduksjon og kvinneidentitet i
Puebla, Mexico (Utdanningsstipend)

Psykologi

Anne Marie Torgersen
Psykologisk inst., Oslo

En longitudinell tvillingundersøkelse
av temperamentsforskjeller hos barn
(Prosjekt)

Bente Marie Ihlen
Statens inst. for alkoholforskning

Gravide og rusmiddelbruk
(Utdanningsstipend)

Tone Ødegård
Hjellestadklinikken, Bergen

Kvinnelig alkoholmisbruk – et uttrykk
for undertrykket psyke?
(Utdanningsstipend)

Pedagogikk

Vibeke Grøver
Pedagogisk forskningsinst., Oslo

Perspektivfellesskap og rolletaking
i barnehagen (Utdanningsstipend)

Statsvitenskap

Vibeke Erichsen
Inst. for off. adm. og org.-kunnskap,
Bergen

Profesjonaliseringsprosesser – belyst ved
utviklingen av tannlegeyrket
(Utdanningsstipend)

Betzy M. Tunold
Idégruppen om NØV, Lysaker

Globale forhandlinger og omfordeling av
makt og goder (Utdanningsstipend)

Tverrfaglig gruppe

Joan Nordbotten
Inst. for informasjonsvitenskap,
Bergen

Mise . Mikro Systemerings
Assistent

Kristin Tornes/Arnlaug Leira
Sosiologisk inst., Bergen/
Inst. for samfunnsforskning

Den samfunnsvitenskapelige kvinne-
forskningen i 80-årene: Utfordringer og
visjoner (Støtte til konferanse)

Ingrid Eide, pva. Arbeidsgruppe
under NAVFs sekretariat for
kvinneforskning

Et tverrfaglig program
for krysskulturell kvinneforskning

Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP)

Sosiale perspektiv og tiltak

Brit Eli Siverts
Statens Spesiellærerhøgskole

Psykotisk/autistiske menneskers miljø-
messige betingelser for trivsel og læring

Forvaltning av naturressurser og miljø

Siri Elvestad
NIVA og Geografisk inst., Bergen

Planlegging av sjø- og vannarealer,
studieområde Fusa kommune

Det generasjonsdelte samfunn

Gunhild Hagestad
Inst. for samfunnsforskning

Aldersstruktur og familie:
Føringer på generasjonsforhold

Anne Solberg, Guri Mette Vestby,
Olaf Foss, Norsk inst. for
by- og regionsforskning (NIBR)

Om kontakt og samhandling
mellom barn og voksne

Britt Slagsvold
Norsk Gerontologisk inst., Oslo

Det generasjonsdelte samfunn –
eldres integrasjon

Formidlingsprogrammet

Anne Sæterdal
NIBR

Utpøving av nye former for forsknings-
formidling (Forprosjekt)

Tove Andreassen
Friundervisningens Forlag

Formidling av forskningskunnskap
gjennom voksenopplæringen

Olje og samfunn

Maja Arnestad og Svein S. Andersen
Bedriftsøkonomisk inst.

Statlig suverenitet og internasjonalisering
av styringsspill i petroleumssektoren

Artikler i tidligere utkomne nummer av *Nytt om kvinneforskning*

3-4/82

Tre nye år

Av Aina Schiøtz

Kvinner i forskning

Av Åse Hiorth Lervik

Myten om den onde stemor

Av Birgit Hertzberg Johnsen

Kvinnoforskning och kvinnliga forskare i
USA

Av Mona Eliassen

Et hundre års jubileum – bidrag fra
Universitetene i Tromsø, Trondheim, Oslo
og Bergen

1/83 –

Tema: Medisin

Er all forskning av og om kvinner innen
medisin medisinsk kvinneforskning?

Av Grete Botten

Kvinne og lege – en spørreunde om
kvinnelige legers situasjon

Av Marianne Killi og Anne Karin Lindahl

Kvinner og odontologi

Av Anne Johanne Sjøgaard og Kari
Storhaug

Fulbrightstipendiat i USA

Av Bjørg Åse Sørensen

Forum for kvinnliga forskare och
kvinnoforskning i Lund

Av Lena Trojer

Nytt om kvinnor i forskning från Finland

Av Liisa Husu

2/83

Aasta Hansteen – myte og mangfold

Av Bente Nilsen Lein

Kvinnedokumentasjon

Av Inger Johnsen

På Roma-tur. Italiensk feminisme

Av Marit Halvorsen

Kvinner i ledelse

Av Bente Heuch

Teknologiens betydning for kvinners
arbeidsliv

Av Anne Jorun Berg, Hjørdis Kaul, Elin
Kvande, Merete Lie, Bente Rasmussen og
Knut H. Sørensen

3/83 –

Tema: Samfunnsplanlegging

Kvinneperspektiver i forskning for
samfunnsplanlegging. Hva gjør RFSP?

Av Gerd-Liv Valla

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging

Av Maren Brit Baadshaug

Utvalg i motbør

Av Beatrice Halsaa

Kan ikke jenter regne?

Av Kari Garmannslund

Anna Davin – en engelsk kvinnehistoriker

Av Sidsel Vogt

4/83 –

**Tema: Humanistisk
kvinneforskning**

Kvinner i antikken – ny innsikt

Av Synnøve des Bouvrie

Kvinner i nordisk middelalder

Av Randi Andersen og Ingvild Øye

Sosialisering til husmor

Av Kari Melby

5/83 –

Tema: Kvinner og naturvitenskap

Jentene trenger faget, faget trenger jentene

Av Eva Bryhni

Jenter og valgfag

Av Berit Skog

Deviants or conformists?

Av Elin Kvande

1/84 –

Tema: Kvinnerett

Kvinnerett – en rettsvitenskapelig fornyelse?

Av Tove Stang Dahl

Pengeforvaltning av privat omsorgsarbeid

Av Marianne Fastvold og Anne Hellum

Skattelegging av privat omsorgsarbeid

Av Tone Sverdrup

Privat omsorgsarbeid i rettslig perspektiv

Av Tone Sverdrup

Kvinner i lønnsarbeid – stillingsvern

Av Merete Schiefloe Aune og Karen

Sophie Steen

Kvinneres rettslige stilling – med henblikk på å bedre denne

Av Tove Stang Dahl

Arbeidsløshetsstrygd i kvinne- og familiespørsmål

Av Tove Stang Dahl

Reformlagstiftning rörande förvärsarbete – vård av barn

Av Karin Widerberg

Juridisk rådgivning for kvinner

Av Britt Amble

Kvinner kumuleres, menn velges

Av Frøydis Guldahl

En fullstendig oversikt over kvinnerettslige studier

2/84 –

Tema: Organisering og finansiering

Kvinneforskning: Fag, perspektiv eller ettertanke?

Av Helga Maria Hernes

Vitenskapsteori og forskningsorganisasjon

Av Janneke van der Ros Schive

Kvinneforskningens organisering – erfaringer fra Sverige

Av Helena Strejffert

«Vi må ind at stå i universitetets hjerte?»

Av Birte Siim

Avdeling for kvinnerett

Av Merete Schiefloe Aune

Amanuensis i kvinneforskning

Av Brita M. Gulli

Tverrfaglig semesteremne i

kjønnsrollestudier

Av Brit Berggren

3/84 –

Tema: Kvinner og helse

Kvinner og helse

Av Kirsti Malterud

Kvinner og psykiske problemer

Av Trine Anstorp

Psykiske reaksjoner hos kvinner og menn i forbindelse med fødsel

Av Lisbeth Brudal

Amning og medikamenter

Av Ingrid Matheson

Forskningsprogram i kvinnepsykologi

Av Hanne Haavind

4/84 –

Tema: Kvinner i forskning og akademiske yrker

Rekruttering til forskning
Av Jana Weidemann

Kvinnelige akademikere
Av Jana Weidemann

Mot en kjønnsbestemt arbeidsdeling blant
sivilingeniører
Av Elin Kvande

Lege-kvinne, forskning og
mannsdominans
Av Anne Karin Lindahl

Kvinne og tannlege
Av Bente Træen

Kvinneforskning i landbruket
Av Inger Lunde Dahlen

Rekruttering og organisering. Diskusjon –
eksempler – politikk
Av Aina Schiøtz og Jana Weidemann

Ny teknologi og kvinners lønnsarbeid
Av Tamar Bermann

5/84 –

Tema: Kvinner i u-land

Kvinnestudier, fagutvikling og
fagkomplementaritet
Av Ragnhild Lund

En u-landskvinneforskners bekjennelse
av Else Skjønberg

«Det daglige brød». En landsbystudie fra
Sør-Sri Lanka
Av Gerd Holmboe Ottesen og Margareta
Wandel

Kvinner, kapitalisme og hverdagsliv
Av Kristi Anne Stølen

Harem sett fra Europa
Av Saphinaz-Amal Naquib

NORADs handlingsplan for kvinnerett
bistand
Av Else Skjønberg

Alfabetisk oversikt over artikkelforfatterne

Amble, Britt 1/84
Andersen, Randi 4/83
Anstorp, Trine 3/84
Aune, Merete Schiefloe 1/84, 2/84
Berg, Anne Jorunn 2/83
Berggren, Brit 2/84
Bermann, Tamar 4/84
Botten, Grete 1/83
Bouvrie, Synnøve des 4/83
Brudal, Lisbeth 3/84
Bryhni, Eva 5/83
Baadshaug, Maren Brit 3/83
Dahl, Tove Stang 1/84
Dahlen, Inger Lunde 4/84
Eliassen, Mona 3-4/82
Fastvold, Marianne 1/84
Garmannslund, Kari 3/83
Guldahl, Frøydis 1/84
Gulli, Brita M. 2/84
Halsaa, Beatrice 3/83
Halvorsen, Marit 2/83
Hellum, Anne 1/84
Hernes, Helga Maria 2/84
Heuch, Bente 2/83
Husu, Liisa 1/83
Haavind, Hanne 3/84
Johnsen, Birgit Hertzberg 3-4/82
Johnsen, Inger 2/83
Kaul, Hjørdis 2/83
Killi, Marianne 1/83
Kvande, Elin 2/83, 5/83, 4/84
Lein, Bente Nilsen 2/83
Lervik, Åse Hiorth 3-4/82
Lie, Merete 2/83
Lindahl, Anne Karin 1/83, 4/84
Lund, Ragnhild 5/84
Malterud, Kirsti 3/84
Matheson, Ingrid 3/84
Melby, Kari 4/83
Naquib, Saphinaz-Amal 5/84
Ottesen, Gerd Holmboe 5/84
Rasmussen, Bente 2/83

Schive, Jannecke von der Ros 2/84
 Schiøtz, Aina 3-4/82, 4/84
 Siim, Birte 2/84
 Skjønberg, Else 5/84
 Skog, Berit 5/83
 Steen, Karen Sophie 1/84
 Storhaug, Kari 1/83
 Strejffert, Helena 2/84
 Stølen, Kristi Anne 5/84
 Sverdrup, Tone 1/84
 Søgaard, Anne Johanne 1/83

Sørensen, Bjørg Åse 1/83
 Sørensen, Knut H. 2/83
 Trojer, Lena 1/83
 Træen, Bente 4/84
 Valla, Gerd-Liv 3/83
 Vogt, Sidsel 3/83
 Wandel, Margareta 5/84
 Weidemann, Jana 4/84
 Widerberg, Karin 1/84
 Øye, Ingvild 4/83

PUBLIKASJONER

Bøker

Baggesgård, Inger Marie, Ann-Dorte Christensen, Hanne Tang Grödal, Birthe Lund Jensen og Merete Stistrup Jensen (red.):

Årbog for kvindestudier ved AUC 1984.
 Serie om kvindeforskning nr. 18.

Berg, Anne Margrete, Lis Frost og Anne Olsen (red.):

Kvindfolk. En danmarkshistorie fra 1600 til 1980. Bind 2. Gyldendal 1984

Calleman, Catharina, Lena Lagercrantz, Ann Petersson og Karin Widerberg:
Kvinnoreformer på männens villkor.
 Studentlitteratur, Lund 1984

Halsaa, Beatrice:

Ingen Heksekunst. Håndbok for kommunale likestillingsutvalg. Utgitt av Likestillingsrådet, 1984

Lein, Bente Nilsen, Nina Karin Monsen, Janet E. Rasmussen, Anne Wichstrøm og Elisabeth Aasen (red.):

Furier er også kvinner - Aasta Hansteen 1824-1908. Universitetsforlaget 1984

Reznicek, Ladislav von:

Tekster i utvalg ved. Ludvig Holberg:
Kvinnen og tiden. Gyldendal Norsk Forlag, 1984

Togeby, Lise:

Politik - også en kvindesag.
 Politica 1984

Tidsskrifter

AFFO-posten, medlemsblad for alene-foreldre-foreningen nr. 3/84

Ammenytt, nr. 3/84

Arbeid og læring, nr. 3/84

Atlantis. Vol. 9. No. 2. Spring 1984

Crew Reports, Vol. IV, No. 10/84

Crew Reports, Vol. IV, No. 11/84

Forskerforum nr. 3/84

Forskningen og samfundet nr. 6/84

Forskningspolitikk nr. 2/84

Forum for kvinnlige forskere og kvinneforskning, Lund. September 1984

Fysioterapeuten, nr. 9/84

Fysioterapeuten, nr. 10/84

Hertha nr. 4/84

Humanistiske data nr. 2/84

KjerringRåd nr. 3/84

Kvinnejournalen nr. 3/84

Kvinnor och forskning, nr. 6/84

Kvinnolett nr. 2/84

Lige nu, nr. 11/84

Likestilling, nr. 2-3/84

Miljømagasinet, nr. 2/84

NYCK, nr. 32/84

Nyt om uddannelsesforskning, nr. 3/84

Nytt Norsk Tidsskrift nr. 3/84

Plan & arbeid, nr. 5-6/84

Quehaceres, No. 5/84

Signs, Vol. 9, No. 4/84

Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 5/84

Tværtanten nr. 4/84

Universitets- och högskoleämbetet –
Forskning och utveckling för högskolan:
Informationsblad 2/84

Women and the Labour Market. Research
Newsletter No. 8/84

The Women's Review of Books, Vol. II,
No. 1, October 1984

The Women's Review of Books, Vol. II,
No. 2/84

Women's Studies International Forum,
Vol. 7, No. 4/84

Rapporter, prosjektnotater, artikler og oversikter

Arbeidsgruppen for likestilling – Kirke- og
undervisningsdepartementet:
Rapport fra lederkurs i
likestillingsperspektiv 1983.

Backer, Berit:
Slik er våre skikker – albanske
innvandereres møte med Norge.
Kommunal- og arbeidsdepartementet,
Innvandrerseksjonen, Skriftserie om
innvandrerforskning nr. 4/84

Berg, Anne-Jorunn:
Teknologi og husarbeid. Er husmødre late?
Arbeidsnotat fra forskningsprogrammet
«Teknologiens betydning for kvinners
arbeidsliv». IFIM, NTH 1984

Drevland, Wenche og Anne-Lise
Sverdrup:
Aleneforeldre – en belastet kvinnegruppe?
Aleneforeldreforeningen, februar 1984

Elstad, Jon Ivar:
Levekår og sammenheng og helhet. INAS-
rapport 1984: 1

Fuglseth, Anna Mette og Charles B. Stabell:
Capture, Representation, and Diagnosis of user Information Perception.
Bedriftsøkonomisk institutt, Working Paper 84/11.

Hennestad, Bjørn W.:
Organizations and Computer Culture. Computerization: The Mismanagement of Meaning? Bedriftsøkonomisk institutt, Working Paper 84/14.

Institut for statskundskab, Aarhus Universitet:
Skriftserie i anledning 25 års jubilæet. November 1984

Institute for Women's Studies in the Arab World, Beirut University College:
Identification and Elimination of Sex Stereotypes in and from School Textbooks. Some Suggestion for Action in the Arab World. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, November 1983.

Jevnaker, Birgit Helene:
Kvinneres yrkesplassering – også i ledelse, nå og i framtiden. Foredrag på konferanse om Kvinner i ledelse – fra målsetting til realitet, Norges Handelshøyskole, 4. og 5. okt. 1984.

Kaul, Hjørdis og Merete Lie:
When Paths are Vicious Circles – How Women's Working Conditions Limit Influence. Arbeidsnotat fra forskningsprogrammet «Teknologiens betydning for kvinners arbeidsliv». IFIM, NTH 1984.

Kvande, Elin:
«Deviants or Conformists?» On Female Engineering Students and Work Related Values and Attitudes. IFIM, NTH 1984.

Kvande, Elin:
Motstandspotensiale eller utdefinert? – Om kvinnelige sivilingeniørstudenter ved

Norges Tekniske Høgskole. Arbeidsnotat fra forskningsprogrammet «Teknologiens betydning for kvinners arbeidsliv». IFIM, NTH 1984.

Kvindeforskningsprogram ved Aalborg Universitetscenter 1984. Serie om kvindeforskning nr. 19.

Kvinnohistoriska samlingarna, Göteborgs universitetsbibliotek:
Ny litteratur om kvinnor. En bibliografi. 1984: 1.

Kvinnors bruk av beroende-framkallande läkemedel. Rapport från ett Nordiskt forskarmöte 1984. NAD-publikation nr. 11/84.

Kyvik, Svein:
Hovedfagsoppgavens plass og funksjon i forskningsprosessen ved universitetene. Delrapport nr. 4 fra prosjektet Forskning ved universitetene ved NAVFs utredningsinstitutt.

Lie, Merete:
Is Remote Work the Way to «The Good Life» for Women as well as for Men? Arbeidsnotat fra forskningsprogrammet «Teknologiens betydning for kvinners arbeidsliv». IFIM, NTH 1984.

Lie, Merete og Bente Rasmussen:
Office Work and Skills. Arbeidsnotat fra forskningsprogrammet «Teknologiens betydning for kvinners arbeidsliv». IFIM, NTH 1984.

Lie, Merete:
Teknologiens betydning for kvinners arbeidsliv. Arbeidsnotat fra forskningsprogrammet «Teknologiens betydning for kvinners arbeidsliv». IFIM, NTH 1984.

Lie, Merete:
The Significance of Technology for Women's Work. Arbeidsnotat fra forskningsprogrammet «Teknologiens betydning for kvinners arbeidsliv». IFIM, NTH 1984.

Lindahl, Anne Karin og Killi, Marianne:
Familien eller yrket? En undersøkelse av
kvinnelige legers livs- og arbeidssituasjon.
Gruppe for helsetjenesteforskning, rapport
nr. 6/84.

Norske kvinnelige akademikers
landsforbund:

Kvinnelige akademikere og arbeids-
markedet mot år 2000. Seminarrapport,
september 1984.

Petersen, Trond:

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn.
INAS-notat 1983: 17.

Sørensen, Knut H.:

Fagforeningsarbeid blant sykepleiere.
NIS-rapport nr. 170: 3/1984.

Tamsfoss, Steinar:

Utholdenhetsprøven. Om opptak til
lukkede utdanninger. NAVFs utrednings-
institutt, 1984: 5.

Tembo, L. P.:

Men and Women in School Textbooks. A
National Survey on Sex Biases in Zambian
Textbooks in Primary and Junior
Secondary Schools and their Implications
for Education in Zambia. UNESCO,
January 1984.

Wetlesen, Tone Schou:

Conditions of Life and Family Seize in 40
Norwegian Families. Report on a project
presented to Scientific conference on
family and population. Espoo, Finland
1984.

THORDIS STØREN

Justitias døtre

De første kvinnelige jurister i Norge

Denne boka gir et spennende innblikk i tre kvinne-
skjebner, i kvinnekampen og kulturstrømningene før
århundreskiftet, og i de juridiske reformene som
etterhvert åpnet adgang til arbeid for kvinnelige
jurister.

Pris kr 80,-. Til salgs i bokhandelen.

FURIER ER OGSÅ KVINNER - Aasta Hansteen 1824-1908

skrevet av Bente Nilsen Lein, Nina Karin Monsen, Janet E.
Rasmussen, Anne Wichstrøm og Elisabeth Aasen.

Forfattere med forskjellig faglig bak-
grunn belyser i denne boka Aasta
Hansteens mangfoldige virke. Her
blir både kvinnesaksforkjemperen,
billedkunsteren, forfatteren og Ame-
rikafareren Aasta Hansteen beskrevet.
Hun står fram som en modig og
utadvendt talskvinne og en historisk
drivkraft i kampen for kvinnes åndelige
frigjøring.

Rikt illustrert. kr 149,00.

UNIVERSITETSFORLAGET AS

Sekretariatets styre:

Professor Åse Hiorth Lervik, leder
(repr. for humaniora)
Førsteamanuensis Grete Botten
(repr. for medisin)
Byråsjef Per Miljeteig-Olsen
(repr. for FAD)
Professor Agnar Sandmo
(repr. for NAVFs styre)
Forsker Kari Skrede
(repr. for samfunnsvitenskap)
Professor Else-Ragnhild Neumann
(repr. for naturvitenskap)

Varamedlemmer:

Professor Jorunn Hareide
Dr.philos. Anne-Brit Kolstø
Konsulent Ragnhild Grennes
Professor Asbjørn Hordvik
Amanuensis Beatrice Halsaa
Førsteamanuensis Odd Erik Johansen

I sekretariatet:

Daglig leder Aina Schiotz
Konsulent Ingvild Gaasemyr
Førstekontorfullmektig Randi Borgen
Førstekontorfullmektig Guro Helgerud
Forskningsleder Hanne Haavind

Nye numre i Sekretariatets arbeidsnotatserie:

Nr. 5/1984

Kvinner og helse.
Bibliografisk oversikt.
Litteratur og prosjekter

Nr. 6/1984

Kvinner i u-land.
Rapport fra en arbeidskonferanse 4.-6. juni 1984

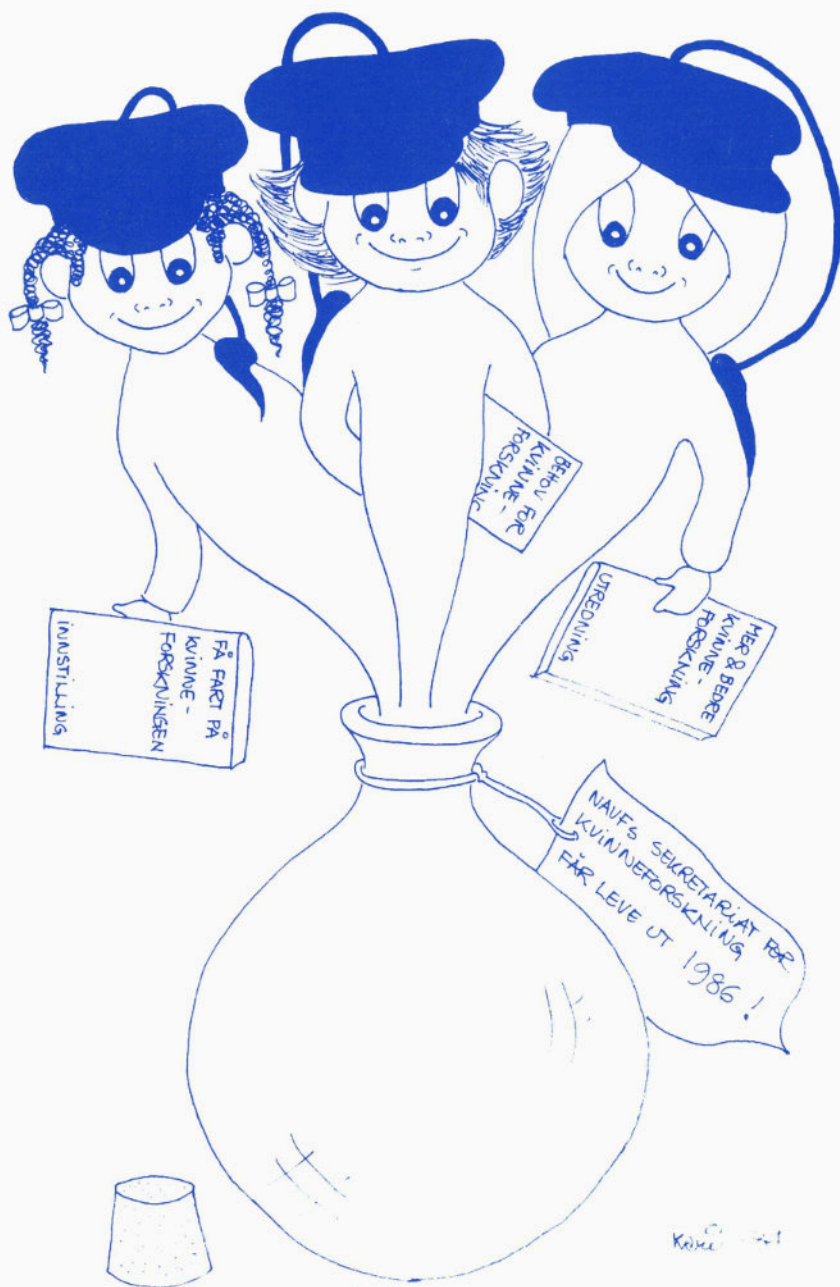
Fås gratis ved henvendelse til Sekretariatet for kvinneforskning.

Adress

DISTRIKTENES UTBYGGINGS-
FOND, BIBL./TIDSSKRIFTER
POSTBOKS 6360 ETTERSTAD
0601 OSLO 6

640^{*}
001

Returadresse:
NAVF's sekretariat
for kvinneforskning
Munthes gt. 29
Oslo 2

ISSN: 0333-0265